

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELERDE
MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI**

Şevin TAŞDELEN EREN

21904028

Danışman

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2024

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ULUSLARARASI VE ULUSAL DÜZENLEMELERDE
MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI**

Şevin TAŞDELEN EREN

21904028

Danışman

Prof. Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Uluslararası ve Ulusal Düzenlemelerde Mülteci Çocuğun Eğitim Hakkı” adlı tezin/projenin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin/projemin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

28.12.2023.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada mülteci çocukların eğitim hakkı hukuki perspektifte değerlendirilmiştir. Mülteci çocuklar yönünden; vatandaşı oldukları ülkeden göç etmeye zorlanmaları ve yeni yaşam kuracakları yerlerde travma yaşamaya açık olmaları nedeniyle, kendilerine gerek uluslararası, gerek ulusal belgelerde hukuki koruma sağlanması amaçlanmıştır. Kaldı ki; mülteci çocukların, yaşama entegre olmaları açısından göç ettikleri ülkelerdeki haklarını bilmeleri oldukça önemlidir. Eğitim hakkı, bu haklardan biri olup entegrasyonu kolaylaştıran, aynı zamanda refahı sağlayan, gelişimi amaçlayan ve diğer haklara erişimde ve hakları kullanmada önemli temel haklardan biridir. Bu tez çalışmasında mülteci çocukların eğitim hakkı, uluslararası ve ulusal belgeler nezdinde ele alınmıştır.

Tez çalışmamın her aşamasında benden yardımını esirgemeyen, lisansta olduğu gibi bu aşamada da bilgi ve tecrübeleriyle her zaman yol gösteren, saygıdeğer hocam Sayın Prof. Dr. Fazıl Hüsnü Erdem'e teşekkürlerimi içtenlikle ve saygıyla iletirim.

Bu süreçte desteğini hiçbir zaman esirgemeyen ve hayatımın her aşamasında örnek aldığım babam Prof. Dr. Nihat TAŞDELEN' e, her zaman yanımda olan sevgili annem Nilüfer TAŞDELEN' e ve abim Av. Baver TAŞDELEN' e, tez sürecimde bana yardımcı olan yengem Dilan KAYA TAŞDELEN' e ve desteğinden dolayı eşim Av. Ömer EREN' e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Tarihler boyu yaşanan krizler sonucunda, birçok insan yerinden edinilmeye zorlanmıştır. Yerinden edinilen bu insanlar, hayatlarını güvence altına almak için başka ülkelere göç etmişlerdir. Yaşanan göç sonucu, yerleştikleri ülkelerde uyum problemleri yaşamış, ötekileştirilmeye maruz bırakılmışlardır. Bu süreçte en çok etkilenen ve travma yaşayan insan grubu ise ne yazık ki çocuklar olmuştur. Statüsü ve kimliği fark etmeksizin; çocukların hukuken koruma altına alınması, evrensel değerlerde haklara sahip olmaları oldukça önemlidir.

Öncelik olarak mültecilerin statünü belirlemek, daha sonrasında haklarını tayin etmek hukuki açıdan bir süreç gerektirmiştir. Bu süreç boyunca mülteci tanımları değişmiş, uluslararası platformlarda hakları genişletilmiş, devletler iç hukuklarına uluslararası boyutta yön vermiştir.

Çalışma, üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, çalışmada işlenen öznenin kim olduğu sorusuna cevap bağlamında, temel kavramlar olarak mülteci ve mülteci çocuk kavramı üzerinde durulmuş, mülteci çocuk kavramının kapsamına giren gruplar tespitinin yanında, bu kavramların uluslararası düzenlemelerde ve ulusal mevzuatta nasıl ele alındığı irdelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, üçüncü bölümün sağlayacağı izlenimi kolaylaştırmak adına eğitim hakkı ele alınmıştır. Eğitim hakkını, düzenleyen uluslararası ve ulusal hukuki metinler incelenmiş, eğitim hakkının bu metinlerde nasıl düzenlendiği, dayanağının ne olduğu, nasıl düzenlendiği anlatılmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, birinci bölümde özne olarak tespit edilen kişilerin ikinci bölümde ele alınan eğitim hakkı çerçevesinde; eğitim hakları incelenmiştir. Çalışmanın bu kısmında, mülteci çocuğun sahip olduğu eğitim hakkı, ilk iki bölüme uygun olarak uluslararası ve ulusal düzenlemeler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmış; akabinde, mülteci çocuklar ile geçici koruma altında olan çocukların

eğitim hakkına nasıl erişebilecekleri aşamalar itibariyle açıklanmış; sonrasında bu grupların eğitim hakkına erişimde yaşadığı sorunlar üzerinde durulmuş, nasıl aşılabileceği yönünde yer yer önerilerde bulunulmuş; uygulamada yaşanan bazı somut olaylara ve bu olaylara dair AİHM kararlarına değinilmiş, kapsayıcı eğitimin önemi ve ilkeleri açıklandıktan sonra, çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır. Sonuç kısmında, çalışmada varılan sonuçlar tespit edilmiş, uygulamadaki bazı aksaklıkların telafisi için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler

Mülteci, mülteci çocuk, eğitim hakkı, 1951 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme.

ABSTRACT

Throughout history, numerous crises have compelled many individuals to be displaced from their homes. These displaced individuals have migrated to other countries to secure their lives. As a consequence of migration, they have encountered integration challenges and faced marginalization in the countries where they resettled. Unfortunately, the most affected and traumatized group during this process has been children. Irrespective of their status and identity; ensuring the legal protection of children and their possession of universal rights is vital.

Determining the status of refugees and subsequently establishing their rights has been a legal process. Throughout this process, refugee definitions have evolved, their rights have been expanded on international platforms, and states have been guided by international standards in shaping their domestic laws.

This study is structured into three parts.

In the first part, addressing the question of who the subject of the study is, the fundamental concepts of refugee and refugee children have been emphasized. The scope of the refugee child concept, as well as how these concepts are addressed in international regulations and national legislation, has been examined.

The second part of the study focuses on the right to education to facilitate the impression provided by the third part. International and national legal texts regulating the right to education have been examined, attempting to explain how the right to education is regulated in these texts, what its basis is, and how it is organized.

In the third part, within the framework of the right to education addressed in the second part, the education rights of individuals identified as subjects in the first part have been examined. In this section of the study, the education rights of refugee children have been presented within the framework of international and national regulations corresponding to the first two parts. Subsequently, the steps through which refugee children and children under temporary protection can access the right

to education are explained. The section then highlights the challenges faced by these groups in accessing the right to education, offers suggestions on overcoming these challenges, touches upon some concrete incidents in practice, and refers to decisions

of the European Court of Human Rights (ECHR). Following the explanation of the importance and principles of inclusive education, the study concludes with the results section. In the conclusion, the findings of the study are identified, and recommendations are provided to address certain deficiencies in practice.

Keywords:

Refugee, refugee child, right to education, the 1951 Refugee Convention, Law on Foreigners and International Protection, United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC).

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ	I
ÖZET	II
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR.....	X
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
MÜLTECİ, MÜLTECİ ÇOCUK KAVRAMI VE İLGİLİ MEVZUAT	5
1.1. MÜLTECİ KAVRAM.....	5
1.1.1. Genel Olarak Mülteci Kavramı ve Tarihsel Gelişimi	5
1.1.2. Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Kavramı	12
1.1.2.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Kavramı.....	12
1.1.2.1.1. International Refugees Organization (IRO)-Uluslararası Mülteciler Örgütü (UMÖ)	12
1.1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).....	13
1.1.2.1.3. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	15
1.1.2.1.4. 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol	18
1.1.2.1.5. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi	18
1.1.2.1.6. 1967 Tarihli Birleşmiş Milletler Ülkesel Sığınma Bildirisi	19
1.1.2.2. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Kavramı.....	20
1.1.2.2.1. Afrika Bölgesinde Yapılan Çalışmalar	20
1.1.2.2.2. Amerikan Bölgelerinde Yapılan Çalışmalar.....	21
1.1.2.2.3. Arap Bölgelerinde Yapılan Çalışmalar	23
1.1.2.2.4. Avrupa Bölgesinde Yapılan Çalışmalar	23
1.1.2.3. Ulusal Metinlerde Mülteci Kavramı	28
1.1.2.3.1. Genel Olarak	28
1.1.2.3.2. İskan Kanunu.....	30
1.1.2.3.3. Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine	

Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik	31
1.1.2.3.4. Ulusal Eylem Planı	32
1.1.2.3.5. 22.06.2006 Tarihli İç İşleri Bakanlığı Uygulama Talimatı. 33	
1.1.2.3.6. 6468 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu....	34
1.1.2.3.7. Diğer Hukuki Düzenlemelerde.....	37
1.2. MÜLTECİ ÇOCUK KAVRAMI VE İLGİLİ MEVZUAT	38
1.2.1. Mülteci Çocuk Kavramı ve Hukuki Boyutu	38
1.2.2. Uluslararası Düzenlemelerde Mülteci Çocuk	39
1.2.2.1. Genel Olarak.....	39
1.2.2.2. Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi	40
1.2.2.3. BM Çocuk Hakları Bildirgesi.....	41
1.2.2.4. Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi	42
1.2.2.5. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol Çerçevesinde Mülteci Çocuk	45
1.2.2.6. Diğer Uluslararası Belgeler	46
1.2.3. Ulusal Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Çocuk	47
1.2.3.1. Genel Olarak	47
1.2.3.2. YUKK Kapsamında Mülteci Çocuk.....	48
İKİNCİ BÖLÜM	50
EĞİTİM HAKKI VE İLGİLİ MEVZUAT	50
2.1. EĞİTİM HAKKI KAVRAMININ AÇILIMI	50
2.2. HUKUKİ DÜZENLEMELERDE EĞİTİM HAKKI.....	51
2.2.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Eğitim Hakkı	51
2.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	51
2.2.1.2. BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme.....	52
2.2.1.3 Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi	53
2.2.1.4. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	55
2.2.1.5. BM Çocuk Hakları Bildirisi	57
2.2.1.6. Diğer Uluslararası Hukuki Düzenlemeler	57
2.2.2. Bölgesel Düzenlemeler.....	60
2.2.2.1. Avrupa Birliği Çerçevesindeki Düzenlemeler	60
2.2.2.2. Amerikan Hukuki Belgelerindeki Düzenlemeler.....	62
2.2.2.3. Afrika Bölgesi Belgelerindeki Düzenlemeler	63

2.2.3. Ulusal Hukuki Metinlerde Eğitim Hakkı	64
2.2.3.1. 1982 Anayasası'nda Eğitim Hakkı	64
2.2.3.2. 1739 Sayılı Milli Eğitim Kanunu	66
2.2.3.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun'da Eğitim Hakkı ...	66
2.2.3.4. Diğer Ulusal Hukuki Metinler.....	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI VE ERİŞİMİ.....	69
3.1. MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI	69
3.1.1. Genel Olarak.....	69
3.1.2. Mülteci Çocuğun Eğitim Hakkına Dair Düzenlemeler	75
3.1.2.1. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ..	75
3.1.2.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi	76
3.1.2.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu	77
3.1.2.4. Geçici Koruma Yönetmeliği.....	78
3.1.2.5. Türkiye'deki Mülteci Çocukların Eğitim Haklarına İlişkin Genelgeler	82
3.1.2.5.1. Emniyet Genel Müdürlüğü Uygulama Talimatı Genelgesi	82
3.1.2.5.2. Yabancılar Yönelik Eğitim Hizmetleri Genelgesi	84
3.1.2.6. Türkiye'deki Suriyeli Çocuklara Dair Düzenlemeler	85
3.1.2.6.1. Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler	85
3.1.2.6.2. Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri Genelgesi.....	85
3.1.3. Türkiye' de Mülteci Çocukların Eğitimine İlişkin Yapılan Plan ve Projeler	86
3.1.3.1. Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı	86
3.1.3.2. Suriyeli Çocukların Türk Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi (PCTES).....	86
3.1.3.3. Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretme Projesi.....	87
3.2. MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİME ERİŞİMİ.....	87
3.2.1. Türkiye'de Mülteci ve Geçici Korunan Çocuğun Eğitime Erişim Usulü	87
3.2.1.1. Mülteci Çocuğun Eğitime Erişim Usulü.....	87
3.2.1.2. Geçici Korunan Çocuğun Eğitime Erişim Usulü.....	90
3.2.2. Mülteci Çocukların Eğitime Erişim Süreçlerinde Yaşadıkları Sıkıntılar ve AİHM Örnekleri.....	92

3.2.3. Mülteci Çocuklara Yönelik Kapsayıcı Eğitim Politikası.....	96
SONUÇ.....	100
KAYNAKÇA	105

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABÖ	Afrika Birliği Örgütü
A.e.	Aynı eser
A.g.e./a.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AIHS	Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
CEDAW	Declaration on the Elimination of Discrimination against Women
ÇHS	Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇKK	Çocuk Koruma Kanunu
EGM	Emniyet Genel Müdürlüğü
ESKHS	Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
GEM	Geçici Eğitim Merkezi
IGCR	Intergovernmental Comittee Refugees
IRO	International Refugees Organizition

<i>İHEB</i>	İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi
<i>İYEP</i>	İlkokullarda Yetiştirme Programı
<i>md.</i>	Madde
<i>MEB</i>	Milli Eğitim Bakanlığı
<i>OECD</i>	Organisation for Economic Co-operation and Development
<i>RAM</i>	Rehberlik ve Araştırma Merkezi
<i>RG.</i>	Resmi Gazete
<i>ŞEY</i>	Eğitim için Şartlı Eğitim Yardımı
<i>T.C.</i>	Türkiye Cumhuriyeti
<i>TCK</i>	Türk Ceza Kanunu
<i>TMK</i>	Türk Medeni Kanunu
<i>UMÖ</i>	Uluslararası Mülteci Örgütü
<i>UNCHR</i>	United Nations Refugee Agency
<i>UNESCO</i>	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
<i>UNICEF</i>	United Nations International Children's Emergency Fund
<i>UNKRA</i>	United Nations Korean Reconstruction Agency
<i>UNRWA</i>	United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees
<i>vd.</i>	ve devamı
<i>YUKK</i>	Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu
<i>yy.</i>	Yüzyıl

GİRİŞ

Bireylerin, bir devletin haklarından faydalanması, o devletle bağ kurması için ülkenin vatandaşı olması, tabiiyetinin hukuki yönden devlete ait olması gerekir. Bu durum esasında bireyin haklarını ve yükümlülüklerini belirler. Bulunduğu ülkenin vatandaşı olmayan kişilere ise yabancı statüsü verilerek, o devletin yabancılara tanınan hakları doğrultusunda devletle bağ kurulmaktadır. Devletler, mülteciyi yabancı kavramına dahil ederek, hak ve yükümlülüklerini ülkesindeki mülteciye tanınan hak ve yükümlülükler kapsamında değerlendirir.

Tarih boyunca yaşanmış olan savaşlar, baskılar, siyasi karışıklıklar, ekonomik zorluklar, silahlı çatışmalar vb. nedenlerle insanlar bulundukları ülkeden göç ederek başka bir ülkeye sığınma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bir başka deyişle, kendi devletlerinin hukuki korumasından yararlanamayan insanlar başka ülkenin korunmasından faydalanmak istemişlerdir. Bu koruma, uluslararası bir koruma olup bu kişilerin güvenliklerini esas almaktadır. 20 yy.' a kadar sığınma talep eden kişiler için daha bireysel kapsamda çözümler üretilmekteydi. 20 yy. sonrası sığınma hakkı, evrensel boyutlara ulaşarak buna göre koruma mekanizmaları oluşturuldu.¹ Uluslararası korumaya tabi kişiler arasına mülteciler de girmektedir.

Mültecilere ilişkin düzenlemeleri, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler dönemi olarak incelemek mümkündür. Bu dönemlerde mültecilere yönelik birçok düzenleme yapılmış ve koruma sağlanmıştır. Bu düzenlemelerden en önemlileri; mülteci konusunda temel sayılan, 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme ile 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokoldür. Bu uluslararası belgeler, mültecilerin korunması açısından devrim niteliğindedir.

1951 Sözleşmesinde mülteci tanımı yapılmış olup; bu tanım kendisinden sonraki bütün hukuki belge ve sözleşmelere de yol göstermiştir. 1967 Protokolü ve 1951 Sözleşmesi ile devletlerin çekince koyabilme özgürlüklerinin sınırlanması istenilmiştir. Ancak bu çekinceleri kaldırmak yönünde tam anlamıyla bir mekanizma

¹ Bülent Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Seçkin Yayınları, Ankara 2009, s. 15.

sağlanamamıştır. Türkiye de dâhil olmak üzere mülteci politikasında bu çekinceleri devam ettiren ülkeler bulunmaktadır. Türkiye açısından ifade etmek gerekirse; mülteci statüsüne sadece Avrupa'dan gelen yabancıları dâhil etmiş olup; halen bu süreç böyle devam etmektedir. Türkiye 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokollerine taraf olan devletlerdendir. Mültecilere yönelik hukuki korumalarını, uluslararası belgelere uygun hale getirmeye çalışmıştır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu başta olmak üzere; öncesinde ve sonrasında yapılan düzenlemelerle de bu korumayı sağlamayı amaçlamıştır.

Mültecinin korunması ve haklarının gözetilmesi açısından temel sayılan bu metinlerin bölgesel düzlemde yetersiz kalması sonucu, ülkeler kendi bölgesel düzenlemeleriyle de mülteciyi korumayı amaçlamışlardır. Bölgesel düzenlemelerle, mülteci kavramı daha detaylı ele alınmıştır. Tüm bu düzenlemelerle mülteci konusuna hassas yaklaşılması amaçlansa da; yeteri kadar koruma sağlanamamıştır. Bunun nedenlerini Hathaway, mültecilerin çoğunun yoksul ülkelere kabul edildiği; diğer ülkelerin, mültecilerin üçüncü ülkelere yerleşim konusunda, gerekli desteği ve sorumluluğunu üstlenmedikleri şeklinde belirtmiştir. Bu durum, mültecilerin uzun zamanlar boyunca hayatlarını tam anlamıyla düzene sokamamalarına neden olmuştur. Hathaway bu anlamda yeniden yerleştirilmelere önem verilmesi ve mülteciler için küresel bir sistemin oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.²

Çocuk; uluslararası birçok belgeyle koruma altına alınan, devletlerin de bu uluslararası belgeler doğrultusunda iç hukuklarını revize ettiği hassas bir konudur. Genel olarak bu belgelerdeki çocuk kavramı için, on sekiz yaşından küçük olma şartı getirilmiştir. Bu yaş sınırına erken erginlik kavramıyla da bir sınırlama da getirilmiştir. Çocuklar toplumda korunması gereken gruplar içinde yer alırken; savaş, göç, baskı zulüm, ekonomik, sosyal ve benzeri yönlerden maruz kaldıkları sorunlara karşı yardım edilmesi, haklarının gözetilmesi ve geleceklerini inşa etme süreçlerinde destek olunması önemlidir. Birçok travmaya maruz kalanlar kategorisine mülteci çocukları dahil etmek mümkündür. Mülteci çocukların uluslararası ve ulusal belgeler doğrultusunda korunması ve haklarının gözetilmesi amaçlanmıştır. Çünkü

² James Hathaway, Assigning Protection: Can Refugee Rights and State Preferences be Reconciled, Journal of Institutional and Theoretical Economics, 175, 1, 2019, <https://www.jstor.org/stable/> (Erişim Tarihi: 24.12.2023), s. 33.

yaşanan göç süreçlerinde en çok çocuklar etkilenmektedir.

Mülteci çocukları korumaya yönelik birçok uluslararası belge düzenlenmiştir. Bu belgelerde çocuk hakları evrensel boyutta değerlendirilmiştir. Bu evrensellik, çocuklara yönelik ayrımcılık yasağını ve çocuğun üstün yararı gibi kavramları da beraberinde getirmiştir. Bu belgelerde sayılan hakların, bütün çocuklar için geçerli olması durumunda evrensellik boyutu güçlenmektedir. Evrensellik boyutuyla, mülteci çocuğun hakları ile vatandaş olan çocuğun hakları arasında eşitlik kurulması amaçlanmaktadır. Bu hakları sağlamak yerleşilen devletin yükümlülüklerindendir. Mülteci çocuklar, göç ettikleri ülkede gerek yaşamış oldukları travmalar gerekse ülkenin şartlarına ayak uydurmaya çalıştıkları dönemde zarar görmektedir. Bu zararın minimize edilebilmesi açısından yerleştikleri topluma entegrasyonları oldukça önemlidir. Bu entegrasyonun sağlanmasında en önemli etkenlerin başında eğitim gelmektedir.

Eğitim hakkı, insana tanınan temel haklardan biridir. Bu hakkın sağlanması ile gelişmiş bir dünya düzeni oluşturulabilir. Eğitim, bireyin gelişmesini, toplumun kurallarına uyulmasını, bireyin geleceğini inşa etmesini, ülkenin refah düzeyini arttırması, hak ve özgürlüklerin öğretilmesini, bilinçli bir düzen oluşturulmasını sağlar.

Eğitim hakkının birçok hukuki düzenlemeyle koruma altına alındığını görmekteyiz. Bu metinlerin ortak noktaları doğrultusunda temel eğitimin zorunlu ve ücretsiz olması, eğitim hakkından yararlanan bireylerin ayrımcılığa uğramaması gibi kriterler mevcuttur. Eğitim kapsamına dâhil edilen özneler herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Herkesin eğitim hakkına sahip olduğu da, bu düzenlemelerin konusu olmuştur. Mülteci çocukların da eğitime katılımları, yerleştikleri topluma uyum sağlamaları açısından oldukça önemlidir. Gelecekleri belirsiz olan bu çocukların hayata bir an önce adapte olması, geleceklerini inşa etmesi, geldikleri ülkede yarım kalan eğitimlerini tamamlamaları, yaşadıkları olumsuz durumların giderilebilmesi açısından eğitime erişimleri sağlanmalıdır.

Mülteci çocukların eğitime erişim süreçlerinde birtakım sorunlar yaşanmaktadır. Bu çocukların dil problemlerinin olması, ayrımcılığa uğramaları,

ailelerin ekonomik kaygıları, olumsuz koşullar sayılabilir. Devletler, bu çocukların eğitim süreçlerini takip etmeli, yaşadıkları olumsuz durumlara çözümler üretmeli ve eğitime erişimlerini sağlamalıdır.

Bu çalışmada kısaca bahsedilen bu konular ayrıntılı olarak ele alınacak, mülteci kavramı, statüleri, mülteci çocuk kavramı, eğitim hakkının korunması yönünde imzalanan belgeler, mülteci çocuğun eğitime erişim süreci, eğitime erişimdeki sıkıntıları uluslararası ve ulusal hukuki metinlerce incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜLTECİ, MÜLTECİ ÇOCUK KAVRAMI VE İLGİLİ MEVZUAT

1.1. MÜLTECİ KAVRAMI

1.1.1. Genel Olarak Mülteci Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Mülteci, geçmişten bugüne her zaman devletlerin gündeminde olan bir konu olmuştur. Statülerinin tespiti, haklarının koruma altına alınması, uygulamaya yansıtılması gibi konular, devletler tarafından çözülmesi gereken başlıca hususlar olmuştur. Bu konular nedeniyle; devletler, uluslararası koruma mekanizmalarına taraf olmaya özen göstermiş, ulusal birçok belge ile düzenlemeyi amaçlamışlardır.

Vatandaşlık kavramı; “belirli bir devletle kişi arasındaki karşılıklı hak, ödev ve yükümlülük ilişkilerini belirleyen hukuksal bağ olarak tanımlanır. Bu tanımda kişinin etnik kökeni ya da kendini hangi etnik kökenden saydığı gibi öznel özellikler değil, hukuksal durum göz önüne alınır.”³ Bir ülkenin vatandaşı olmayan kimseler ise yabancı statüsünde değerlendirilir. Bazı yazarlar, vatandaşlık bağından ziyade bir ülkedeki hukuki statülerine göre yabancıyı tanımlarken; bazıları ise yabancıyı hukuki statüsünde sahip olduğu haklar ile ele almanın doğru olmadığını, yabancıyı vatandaşlık esasına göre belirlemenin doğru olduğunu ileri sürmektedir.⁴ Hukuki bağ görüşünde, devletin vatandaşı olduğu kişilere yükümlükler koyabilme yetkisi varken, vatandaşlarının ise uyruğu bulunduğu devletten bazı istemlerde bulunma hakkının olduğu söylenebilir. Uluslararası hukukta, bir devletin vatandaşı olmayan kişilere yönelik birtakım haklar talep etme imkânı verilmişse de, bazı haklar ülkelerin vatandaşlarına özgü düzenlenir. Yani uyrukluğun veya vatandaşlığın, yabancılara tanınmayan hakların kendisine tanınmasını talep etme imkânı verir.⁵

Yabancı kavramı; Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 3. maddesinde belirtildiği üzere; Türkiye Cumhuriyeti ile vatandaşlık bağı olmayan

³ Rona Aybay, İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler, Pencere Yayınları, İstanbul 2010, s. 199.

⁴ Aysel Çelikel, Yabancılar Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2022, s. 16.

⁵ Rona Aybay, Nimet Özbek, Gizem Ersen Perçin, Vatandaşlık Hukuku, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019, s. 4.

kişidir. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşı olmayan ama Türkiye'de bulunan kişi olarak tanımlanabilmektedir. Türkiye vatandaşı olmayıp, birden fazla devletin vatandaşı olanlar da yabancı kapsamına girmektedir. Birden fazla vatandaşlık içerisinde Türkiye vatandaşı olan bir kişi ise Türkiye'de bulunduğu süreçte yabancı muamelesi görmeyecektir. Aynı zamanda yabancı kavramına; bir ülkenin vatandaşı olmayanlar, mülteciler, sığınmacılar da girmektedir.⁶

Yabancıların bulundukları ülkedeki hak ve hukukları yabancılar hukuku ile düzenlenir ve uygulanır. Türkiye için ele aldığımızda; “bu hukuk dalının temel konusunu, yabancıların Türkiye'ye girişi, Türkiye'den çıkışı, Türkiye'de ikamet ve seyahatleri, sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma talepleri, çalışma ve sosyal güvenlik hakları, gayrimenkul edinmeleri ve yabancı sermaye ile Türkiye'de yapılan yatırımları oluşturmaktadır.”⁷ Tabi Türkiye'deki yabancılara ilişkin hukuki metinlerde; bu hususlara değinilmesinin yanı sıra vatansız kimseler, uluslararası korumadan yararlananlar, geçici korumadan yararlananlar gibi birçok kavrama da yer verilmiştir.

Devletler; ekonomik ve sosyal değişimler sonucu ülkelerine sığınan kişilerin serbestçe göç etmelerine müsaade etmeyerek mülteciye yönelik bazı sınırlamalar getirmiştir. Bunun sebebi olarak; mültecilerin sayısını sınırlamak, sığınma hakkına gerçekten ihtiyacı olan kişileri saptamak, mülteci statüsünün tespitini hukuki perspektifte yapmak amacıyla uluslararası hukuki antlaşmalar imzalamışlardır.⁸⁸ Bununla birlikte, geçmişten bu yana mülteci ve devamında sığınma olgusuna ilişkin birçok olayın yaşandığını, bu sebeple buna ilişkin düzenlemelerin de yapıldığı görülmüştür. Bu kavramların ortaya çıkışlarının milattan iki bin yıl öncesine uzandığı söylenmektedir. Doktrinde bu tarihi geçmiş, “Tarih boyunca insanlar zulüm, silahlı çatışma, siyasi şiddet vb. nedenlerle yaşadıkları yerleri terk ederek başka bölgelerde güvenlik aramak zorunda kalmışlardır.

Binlerce yıldır devam eden bu geleneğin dinsel, ahlaki ve insancıl temelleri

⁶ Nuray Ekşi, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s. 36-37.

⁷ Nuray Ekşi, Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, Beta Yayınları, İstanbul 2012, s. 1.

⁸ James C. Hathaway, The Evolution of Refugee Status in International Law:1920-1950, The International and Comparative Law Quarterly, 1984, 33, 2 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 24.12.2023), s. 379.

bulunmaktadır” şeklinde ifade edilmiştir.⁹ Sürece bakıldığında; Hitit Kralı’nın yaptığı anlaşmalar gereği kendisine gelen bir mülteciyi geri göndermemesi, Antik çağda, Aztek Uygarlığı’ndaki esirin sığınması üzerine onun geri gönderilmemesi gerektiği, Roma’da vatandaş olamayan güçsüz ve yoksul kimselerin güçlü ve zengin kişilerin himayesi altına girmelerinin sığınma hakkı olarak değerlendirildiği, Eski Yunan şehir sitelerinde sığınma hakkı tanındığı, Kavimler Göçü sonucu Roma’ya sığınmalarını en büyük göç hareketlerinden biri olduğu görülmektedir.¹⁰ Özetle tarihi sürece bakıldığında, mülteci kavramının ve bununla beraber geri göndermeme ilkesinin çok eskilerden geldiği görülmektedir. Her ne kadar tarihi geçmişe dair bu örnekler çoğaltılabilirse de; mülteci ve sığınma kavramlarının hukuki düzenlemelerle birlikte ele alınmasının yirminci yüzyılda daha belirgin hale geldiği söylenilebilir. Bunun en önemli sebebi, yirminci yüzyılda çok ciddi göç hareketlerinin olmasıdır. Çünkü bu dönemde yaşanan siyasal krizler artmış, ihtilaller gündeme gelmiştir. Odman, bu gelinen bu aşamayı “Uluslararası toplumun çabaları sonucunda, anılan dönemde mülteci hukuku şekillenmeye, gelişmeye başlamış, önceleri geçici düzenlemeler ve anlaşmalar hazırlanmış, daha sonra sistemli olarak kurumsal düzeyde örgütlenmeye gidilmiştir” şeklinde ifade etmektedir.¹¹ Mülteciler, uluslararası toplumun sorumluluğu olarak değerlendirildiğinden mültecilere yönelik korumanın uzun bir geçmişe sahip olduğu belirtilmektedir. Milletler Cemiyeti’ndeki düzenlemelerin de kaynağı mülteciyi korumak olmuş, daha sonraki düzenlemelerde bu amaç devam ettirilmiştir.¹²

Bu konuya ilişkin düzenlemeleri, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler olmak üzere ikiye ayırmak gerekmektedir.¹³ Bunlardan ilki olan Milletler Cemiyeti dönemini; mülteci kavramının hukuki boyutta ele alınması açısından dönüm noktası olarak kabul etmek mümkündür. Birinci Dünya Savaşından sonra yoğun şekilde yaşanan yer değiştirmeye dayalı nüfus hareketleri ciddi bir etken olmuştur.

⁹ Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, s. 20.

¹⁰ M. Tevfik, Odman, Tarihsel Gelişim Sürecinde Güncelleştirilmiş Mülteci Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2020, s. 23-24.

¹¹ Odman, Mülteci Hukuku, s. 33.

¹² Guy S. Goodwin-Gill, Refugees: Challenges and Protection, The International Migration Review, 2001, 35, 1 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 24.12.2023), s. 130.

¹³ Odman, Mülteci Hukuku, s. 33.

Bütün dünyayı etkileyen bu durum nedeniyle normatif ilkelerin saptandığı belirtilmektedir.”¹⁴ Göçler sonucu; gelişen bu süreci tipik özelliği; mülteci kavramının ilk kez uluslararası bir mesele olarak değerlendirilmesi ve buna ilişkin çözüm bulma arayışıdır.¹⁵ O dönemde yaşanan bu durum, hukuki yönden mülteci kavramı için bir başlangıç olduğu ifade edilebilir. Bu dönemde yaşanan Balkan Savaşları, Kafkasya Savaşları, İkinci Dünya Savaşı gibi savaşlardan kaynaklı olarak birçok kişi yerinden edinilmiş olup; özellikle İkinci Dünya Savaşı’yla bir yıkım meydana gelmiştir. Bu yüzden siyasal rejimlerin baskılarının da etkisiyle insanlar güvenlik arayışına girmişlerdir. Bu güvenlik arayışı ise birçok insanı zorla yerinden etmiştir. Bu dönemde yardım ve koruma sağlayacak bir kurumun olmaması, Milletler Cemiyeti tarafından mülteci sorunun ele alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu dönemde mültecilere yönelik çalışmaların yapılması için; Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından Yüksek Komiser atanarak Dr. Fridtjof Nansen komiserliğe getirilmiştir.¹⁶ Nansen’in Komiserliğe atanmasıyla; mültecilere yönelik hukuki düzenlemeleri gerçekleştirmek üzere milletlerarası çalışmalara girilmiş ve bir takım anlaşmalar imzalanmıştır.¹⁷ Bu antlaşmalarla beraber Nansen Pasaportu düzenlenip mültecilere bir kimlik oluşturulmaya çalışılmıştır. “Nansen’in başlangıçtaki görevi Rus devrimiyle birlikte mülteci olmuş insanlara yardım etmektir. Nansen, bu kişilerin bulundukları ülkede nüfus cüzdanı ve seyahat belgeleri alarak hukuki statülerinin belirginleştirilmesine odaklanmıştır.”¹⁸ Ayrıca Nansen, Sovyetler Birliği ile yapılan görüşmelerde, Rus mültecilerin ülkelerine dönememesi üzerine kaldıkları ülkede güvenli bir ortam sağlanmasına yönelik tedbirler almıştır.¹⁹ Nansen 1930 yılında öldükten sonra adının verildiği ve mültecilerle ilgili çalışmalar yapmaya devam eden Uluslararası Nansen Mülteciler Ofisi kurulmuştur. Akabinde, Nazilerin Yahudi halkına olan eylemleri neticesinde 1933 yılında bir Yüksek Komiserlik kuruldu. Bu

¹⁴ Nasılı Sarp Ergüven, Beyza Özturanlı, Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, 62 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.11.2023), s. 1015.

¹⁵ Ahmet Hamdi Topal, Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2019, s. 9.

¹⁶ Odman, Tarihsel Gelişim Sürecinde Güncelleştirilmiş Mülteci Hukuku, s. 34-35.

¹⁷ Bülent Daver, İnsan Hakları ve Mülteciler Meselesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1953, 08 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.11.2023), s. 188.

¹⁸ Elif Uzun, Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri, Göç Araştırmaları Dergisi, 2016, 2 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 24.12.2023), s. 63.

¹⁹ Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, s. 21.

Yüksek Komiserlik Almanya'dan gelen mülteciler için hazırlanmıştı.

Nansen'den sonra Yüksek Komiserliğe getirilen James McDonald, Nürnberg yasalarına karşı Milletler Cemiyetince etkin adımların atılmamasını protesto ederek görevinden istifa etmiştir.²⁰ 1938 yılına kadar büyük bir mülteci krizinin yaşandığı görülmektedir. Bu kriz nedeniyle bir konferans düzenlenerek çözüm üretilmesi amaçlansa da, ülkeler daha fazla mülteci almayacaklarını belirtmişlerdir. Konferans sonucunda Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi (Intergovernmental Committee Refugees- IGCR) kurulmasına karar verilmiş; IGCR ile, işgal altındaki kişilerin vatanlarından ayrı kaldıkları zaman birtakım korumalara sahip olması gündeme gelmiştir. Bununla birlikte; ilk kez ülkesinde bulunan ancak potansiyel olarak ülkesinden ayrılmak zorunda olanlara da koruma sağlanmıştır. Daha sonrasında IGCR'nin faaliyetlerinin yetersiz olması sonucu International Refugees Organization (IRO)- Uluslararası Mülteciler Örgütü(UMÖ) kurulmuştur.²¹ Yapılan bu çalışmalarda hukuki olarak mülteci kavramı ele alınsa da; tam anlamıyla bir düzenleme yapılamamıştır. Bunun sebebi ise; devletlerarası siyasi krizlerin devam etmesi, sözleşmelere taraf sayısının kapsamlı olmaması, sözleşmelere konulan çekinceler sayılabilir. Söz konusu sözleşmelerin sayısı fazla olmayan devletlerce imzalanması, bu sözleşmelerin uygulama alanını daraltmış, bu durum doğal olarak mülteci hukukunun gelişimini engellemiştir. Bu durum ayrıca mülteci kavramı üzerinde fikir birliğine varmayı olumsuz etkilemiştir.²² Ancak bu dönemdeki yapılan çalışmalar; Birleşmiş Milletler dönemindeki düzenlemelere ve mülteci tanımına zemin hazırlamıştır.

Birleşmiş Milletler döneminde ciddi göç hareketlerinin olduğu görülmektedir. Bunların büyük çoğunluğu, İkinci Dünya Savaşı'nda yaşanan zorunlu yerinden edinilen kişilerden oluşmaktadır. Bu durum, devletleri söz konusu duruma yönelik çalışmaya, birtakım hukuki düzenlemeler yapmaya sevk etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde yeniden düzeni ve barışı sağlamak amacıyla 1942 yılında Birleşmiş Milletler kurulmuş ve 1945 yılında Birleşmiş

²⁰ Uzun, Uluslararası Hukuk BMMYK ve Mülteci, s. 63.

²¹ Odman, Mülteci Hukuku, s. 42.

²² Ergüven, Özturanlı, Beyza, Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, s. 1015.

Milletler Antlaşması kabul edilmiştir. Bu antlaşma yürürlüğe girince, mülteci hukuku, BM'nin en önemli gündem maddesi olmuş ve bu sahadaki sorunların çözümü için önemli çalışmalar yapılmıştır.

Bu bağlamda 1946 yılında Hükümetler arası Mülteci Komitesi'nin görevleri Uluslararası Mülteci Örgütü'ne (International Refugee Organization) devredilmiştir.²³ Bu dönemdeki gelişmelere bakıldığında Uluslararası Mülteci Tüzüğü'nde bir mülteci tanımı yapılmıştır. UMÖ Anayasası ile mülteciye koruma sağlanmış ve bu düzenlemeyle mültecilerin güvenli üçüncü ülkelere gönderilmesine başlanmıştır. Mülteciyi; ırk, politik düşünce, dini inançlarından dolayı baskı, zulüm gören ve bulunduğu ülkede korunmayan kişiler olarak tanımlamıştır.²⁴ Bu tanım, kendinden sonra gelen mülteci tanımlarına da öncülük etmiştir.

Birleşmiş Milletler Döneminde yapılan önemli çalışmalardan biri, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabulüdür. Bu beyannamede, mültecilere ilişkin bir madde bulunmamaktadır. Ancak sığınma hakkına önem atfetmesi, mülteci hukukuna önemli katkı sağlamıştır.²⁵

Bu süreçte mülteci hukukunun gelişimi için BM'ye bağlı çeşitli kuruluşlar oluşturulmuştur. Bunlardan biri UNRWA yani Birleşmiş Milletler Yakın Doğudaki Filistinli Mültecilere Yardım ve Çalışma Kuruluşu'dur. Birleşmiş Milletler 1947 yılında Filistin'in Araplar ve Yahudiler olarak ayrılması kararını almasıyla 1948 yılında, Filistin'de İsrail devleti kurulmuştur. Yahudi bölgelerindeki Filistinlilere yardım UNRWA tarafından sağlanmıştır. Devamında Birleşmiş Milletler Yakın Doğu Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı kurularak kuruluşun işlevi artmıştır.²⁶ UNKRA (Birleşmiş Milletler Kore Yeniden Yapılanma Ajansı) da bu kuruluşlardan bir tanesi olup; Güney Korelilere yardımda bulunmuştur. UMÖ'nun mülteci sorununa yetersiz kalması sonucunda Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) kurulmuştur. BMMYK'nın kurulması ile birlikte 1951 tarihli

²³ Ergüven, Özturanlı, Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, s. 1016.

²⁴ Mehmet Özcan, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, Ankara 2005 (<https://www.google.com.tr/books/> Erişim Tarihi: 18.11.2023), s. 8.

²⁵ Mehmet Selman Öktem, Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri, Onikilevha Yayınları, İstanbul 2018, s. 26.

²⁶ Odman, Mülteci Hukuku, s. 54.

Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesinin temelleri atılmıştır.

1949 yılında BM Genel Kurulu (BMGK)'nın 319(IV) nolu Aralık 1949 Kararı ile BMYK Ofisi kurulmuştur. Bu ofis 1 Ocak 1951 yılında çalışmaya başlamıştır.²⁷ Genel Kurulun 319 (IV) sayılı ve 03.12.1949 kararı doğrultusunda, 14 Aralık 1950 tarihli Genel Kurulu Kararı 428(V) ile BMMYK tüzüğü onaylanmıştır.²⁸ BMMYK tüzüğü, mülteci tanımının yapılması bakımından önemli bir yere sahip olmakla beraber; 1951 Sözleşmesi'nin de temeli niteliğindedir. Bu dönemde BMMYK çalışmaları ile birlikte bir sözleşmenin varlığı aranmış, BMYK'nın çabalarıyla 1951 tarihli Birleşmiş Milletler Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Cenevre Sözleşmesi düzenlenmiş olup; bu sözleşme 22.04.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁹ 1951 Sözleşmesi ile mültecilerin ihtiyaçlarına yönelik kurumsal yapılar oluşturarak uluslararası hukukta koruma altına alınmasının temelleri atılmıştır. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan önce kriz odaklı yaklaşımdan kurumsal bir yaklaşıma geçiş yapılmıştır.³⁰

1951 Sözleşmesi incelendiğinde; mülteci tanımına bazı sınırlamaların getirildiği görülmektedir. Bu sınırlamaların ilki, 01.01.1951 tarihinden önce vuku bulmuş olayların zaman bakımından sınırlaması, ikinci sınırlama ise Avrupa'nın sınırları içerisinde meydana gelen olaylar denilerek coğrafi bakımdan sınırlamasıdır. Odman'a göre bu kısıtlamaların iki temel niteliği bulunmaktadır. Bunlardan birincisi mülteci kavramına stratejik bir konsept getirilmesi, ikinci ise mülteci kavramının Avrupa merkezli ortaya konulmasıdır. Bu sözleşmenin, hukuki literatürde önemli bir yeri olsa da; mülteci sorununa yeteri kadar cevap vermediği anlaşılmaktadır. Türkiye bu sözleşmeyi 24.08.1951 tarihinde imzalamış, 29.08.1961 tarihinde onaylamış 05.09.1961 tarih, 10898 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Türkiye; sözleşmedeki mülteci kavramına; sadece Avrupa'da meydana gelen olayları kapsayacak şekilde çekince koymuştur.

1951 Cenevre Konvansiyonu, 1967 yılına kadar zaman sınırlaması ile

²⁷ Uzun, Uluslararası Hukuk BMMYK ve Mülteci, s. 67.

²⁸ BMMYK, BMYK Tüzüğü (<https://www.refworld.org/> Erişim Tarihi: 12.10.2023).

²⁹ Öktem, Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri, s. 29.

³⁰ Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, s. 21.

uygulanmıştır. 1967 yılında ise; 1951 Cenevre Konvansiyonuna ek 1967 Protokolü imzalanmış, bu sözleşmeyle 01.01.1951'den önceki olaylar ve bu olayların sonucu ifadeleri çıkarılmıştır. Her iki sözleşmeye taraf olan ülkelerin ise bu kısıtlamayı uygulamayacağı anlamı ortaya çıkmıştır³¹. 1967 Mültecilerin Hukuku Statüsüne Dair Protokol, 04.10.1967 tarihinde yürürlüğe girmiş, Türkiye 1967 Protokolünü 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalamış, 05.08.1968 tarihinde 12968 sayılı Resmi Gazete ile yayımlanmıştır.

Daha sonrasında; 1967 Tarihli BM Ülkesel Sığınma Bildirisi yayımlanmış, bu bildiride sığınma kavramı ele alınmıştır. Bu bildiri, 1951 Sözleşme ile 1967 Protokolünde düzenlenmeyen sığınma hakkı ve ilkeleri yönünden kayda değer bir uluslararası belgedir.³²

Ulusal hukukta da mülteciler ile ilgili önemli düzenlemeler yapılmıştır. 1994 Yönetmeliği adıyla zikredilen; Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelikte 1951 Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü dikkate alınarak konulan çekincelerle düzenleme yapılmıştır. Bu sebeple yönetmelik, hukuki perspektifte olumsuz değerlendirilmiştir. Mülga olan bu yönetmelikten sonra Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu düzenlenerek mülteci hususu ulusal mevzuatta kanunlaşmıştır.

1.1.2. Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Kavramı

1.1.2.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Kavramı

1.1.2.1.1. International Refugees Organization (IRO)-Uluslararası Mülteciler Örgütü (UMÖ)

Hükümetlerarası Mülteciler Komitesi (Intergovernmental Committee Refugees-IGCR), mülteci çalışmalarının, mülteci sorunlarına yeteri kadar çözüm bulamaması sebebiyle International Refugees Organization (IRO)-Uluslararası

³¹ Ekşi, Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, s. 8.

³² Odman, Mülteci Hukuku, s. 80.

Mülteciler Örgütü(UMÖ) 1947 yılında kurmuştur. UMÖ, mülteci sorunun her safhası ile ilgilenen ilk uluslararası örgüt sıfatına sahip olup aynı zamanda bu örgütün bir anayasası da bulunmaktadır. ÜMO Anayasa'sına³³ göre “*mülteci temelde ırk, tabiiyet, düşünce ve dini inançları nedeniyle zulüm gören ya da tabiiyetinde bulunduğu devlet tarafından koruma imkanı bulunmayan kişiler*”dir.

Mülteci tanımına yer verildiği gibi mültecilere yönelik ne tür bir koruma sağlanacağı da düzenlenmiş ve geri göndermeme ilkesi³⁴ gereği üçüncü ülkelere yerleştirme kavramı gündeme alınmıştır.³⁵ Bununla birlikte iltica edenler iradeleri dışında ülkelere geri gönderilemeyecektir.³⁶ Özcan, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan gruplaşmalardan dolayı mülteci tanımının daraltılmaya gidildiğini, 1951 Cenevre Sözleşmesinde yer alan coğrafi ve tarih kısıtlamalarının bu tanımlamaların daraltmaları sonucu olduğunu belirtmiştir.

1.1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)

BMMYK 1949 yılında BM Genel Kurulu'nun aldığı bir kararla Cenevre'de kurulmuştur. UMÖ'nün iç çatışmalara alet edilmesi BMMYK'ın kurulmasına zemin hazırlamış ve soğuk savaş döneminde BMMYK kurulmuştur. BMMYK hukuki dayanağı, BM antlaşmasının 7. ve 22. maddeleridir. BM, lüzum görmesi üzerine bir yan organ kurabilmesi yetkisinin sonucu BMMYK kurulmuştur.³⁷ BMMYK kurulduktan sonra, 14.12.1950 tarihinde BMMYK tüzüğü onaylanmıştır.

BMMYK tüzüğündeki mülteci tanımı, kendisinden sonraki düzenlemelere de örnek teşkil ettiğinden önemlidir. BMMYK tüzüğü 6/A(İ) maddesinde, UMÖ Anayasa'sınca kabul edilen mültecileri BMMYK bünyesinde kabul ederek 6/A(İİ)'de mülteciyi şu şekilde tanımlamaktadır.

³³ UMÖ Anayasası'ndaki mülteci, ülkesine haklı bir sebep sonucunda baskı ve zulüm korkusunu da dahil barındırmak üzere geçerli nedeni olan kişi olarak açıklanmıştır (bkz. Odman, Mülteci Hukuku, s. 50).

³⁴ Geri Göndermeme ilkesi; 1951 Sözleşmesi'nin 3. maddesinde düzenlenmiştir. Bu ilke gereği mültecilerin; ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle yaşam ve özgürlüğünün tehlikeli olması durumlarında, kaçtığı ülkeye geri gönderilmemesini kapsar. Bu ilke ile 1951 Sözleşmesi'nde taraf olan devletlere bir yükümlülük yüklenir (bkz. Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, s. 80).

³⁵ Özcan, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, s. 8.

³⁶ Nuray Ekşi, BMMYK'nın Türkiye'deki Faaliyetleri ve Türk İltica Sisteminde Değişen Rolü, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2019, 77(1) (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 19.11.2023), s. 347.

³⁷ Ekşi, BMMYK, s. 346-347.

“1 Ocak 1951’den önce meydana gelen olayların sonucunda ve ırkı, dini veya siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmekten haklı sebeple korkan, vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu korkudan dolayı veya kişisel tercihi dışındaki sebeplerden dolayı söz konusu ülkenin korumasından yararlanamayan veya yararlanmak istemeyen; ya da bir ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan kişi” olarak tanımlamıştır. Bu maddeden de anlaşılacağı üzere; mülteci tanımında kısıtlamalar devam etmektedir. Aynı kısıtlamaların 1951 Sözleşmesi’ne de dahil edildiği görülmektedir. Düzenlemede, her ne kadar mülteci kavramına; kısıtlamalar dahil edilmişse de uluslararası anlamda mülteci sorununun çözüme kavuşturulmasını amaçladığı görülmektedir.

BMMYK tüzüğünde, mültecilere ilişkin bir takım görevler de ele alınmış, bu görevlerle mültecinin korunması amaçlanmıştır. Ekşi bu konudaki düzenlemeleri, “BMMYK yetki alanına giren mültecileri koruma görevini, mültecilere ilişkin uluslararası antlaşmaların onaylanması ve sonuçlandırılmasını sağlayarak, başvurulara nezaret ederek ve değişik teklifleri teşvik ederek; hükümetlerle ile özel antlaşmalar yapıp mültecilerin durumunu iyileştirerek ve korunmaya ihtiyaç duyanların sayısını azaltmak için tasarlanan önlemlerin hayata geçirilmesini teşvik ederek; gönüllü geri dönüşleri veya yeni topluluklara uyum sağlamayı teşvik eden hükümetlere ve özel çabalara yardım ederek; en muhtaç kategorileri dışlamamak suretiyle mültecilerin ülke topraklarına kabulünü teşvik ederek; mültecilerin mallarını, özellikle de yeniden yerleşimleri için gerekli olanları, transfer etmelerine çaba göstererek; hükümetlerden sınırları dahilindeki mültecilerin sayıları ve durumlarıyla ilgili yasal düzenlemeler hakkında bilgi alarak; hükümetler ve ilgili hükümetler arası kuruluşlar ile yakın temas içinde olarak; mülteci sorunlarıyla ilgilenen özel örgütlerle ile kendisinin en uygun bulduğu biçimde temasa geçerek; mültecilerin refahı ile ilgili özel kuruluşların çabalarının düzenlenmesini kolaylaştırarak yerine getirir. BMMYK emrine tahsis edilen mali kaynakların içinde, gönüllü geri dönüşler ve yeniden yerleştirmeler dahil olmak üzere, BM Genel Kurulu’nun karar vereceği ek faaliyetlerde bulunabilir. BMMYK, mültecilere yardım amaçlı aldığı kamu veya özel mali kaynakları yönetecek ve bunları yardımı en iyi şekilde kullanacağına inandığı özel kuruluşlar ve gerekli hallerde kamu kuruluşlarına

dağıtacaktır. BMMYK, uygun olmadığını veya kullanamayacağını düşündüğü herhangi bir mali yardımı reddedebilir” şeklinde ortaya koymuştur.³⁸

1.1.2.1.3. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

1951 Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nca 14.12.1950 Tarih, ve 429(V) sayılı karar ile kabul edilerek 28.07.1951 tarihinde imzalanmış ve 22.04.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise 24.08.1951 tarihinde imzalamış, 05.09.1961 tarihi ve 10898 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanmıştır.³⁹

1951 Sözleşmesi’nin mülteci hakları ve mülteci tanımı için önemi vurgulanmış olup bu kavramın nasıl oluştuğuna da değinmek gerekir. Öncelikle sözleşmenin taslak metni için Ad Hoc Komitesi oluşturularak BM Genel Sekreteri mülteci tanımı için üç seçenek önermiştir. Birinci tanımın içinde BM koruması altında olan tüm mültecilerin ele alınması, ikincisinde UMÖ tüzüğündeki tanımların dikkate alınması, üçüncüsünde ise uygulanabilir bir mülteci tanımının olması üzerine tartışmalar yaşanmıştır. Bunun sonucunda, Ad Hoc Komitesi tanımların yanı sıra mültecilere daha fazla koruma sağlanmasını da kapsayarak, çalışmalar sonucunda mülteci tanımına haklı bir nedene dayanan baskı ve zulüm kavramı da eklenmiştir. Bu hazırlanan taslak bazı kısıtlamalarla birlikte kabul edilmiştir.⁴⁰

Sözleşmenin 1. Maddesi A(2) gereği mülteci: “1 Ocak 1951’den evvel cereyan eden hadiseler neticesinde ve ırkı, dini, tabiiyeti, muayyen bir içtimai gruba mensubiyeti veya siyasi kanaatleri yüzünden takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu memleket dışında bulunan ve işbu memleketin himayesinden istifade edemeyen veya mezkur korkuya binaen istifade etmek istemeyen, yahut tabiiyeti yoksa ve bahis konusu hadiseler neticesinde evvelce ikamet ettiği memleket dışında bulunuyorsa oraya dönemeyen veya mezkur korkuya binaen dönmek istemeyen kişi” olarak tanımlanmıştır. Sözleşmedeki mülteci kavramı açısından, zulme uğrama korkusunun gerekçesi olarak beş farklı sebep zikredilmiştir. Yani “mülteci statüsünün tanınması için bu beş kriterden birinin gerçekleşmesi,

³⁸ Ekşi, BMMYK, s. 348-349.

³⁹ Detaylı bilgi için bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

⁴⁰ Odman, Mülteci Hukuku, s. 62-63.

*zulme uğrayacağından korkması, zulüm korkusundan haklı olması ve ülkesi dışından bulunması gerekir.”*⁴¹ Bir başka deyişle; mülteci statüsü, kendi ülkesini terk ederek ulusal ülke sınırını geçmesiyle ülkesindeki korumadan yararlanamayan ve haklı nedenle zulme karşı başka bir korumaya ihtiyaç duyulması halinde uluslararası hukukta yer edinecektir.⁴² Bu sözleşmenin önemli bir hususu da; mültecinin zorunlu bir şekilde yerinden edilmesine mecburiyetlerinin yanında iradelerinin de dikkate alınarak hazırlandığı anlaşılmıştır. BMMYK tüzüğünden farklı olarak, mülteci kavramına tabiiyet ve belli bir toplumsal gruba mensubiyeti kavramları da eklenmiş ve tanım genişletilmiştir.

Mültecinin, bu beş sebepten birine dayalı olarak haklı nedenle zulüm korkusunu taşıması gerekir. Haklı nedene dayalı olan zulüm korkusu, tabiiyeti olan ülkeye yönelik olmalıdır. Irk nedeniyle zulüm incelendiğinde; sözleşmede ırk kavramının bir tanımı yapılmadığı görülecektir. Buradaki ırk kavramı Nazizm döneminde yapılan ırkçılığı esas alınarak düzenlenmiştir. Ayrıca ırk kavramına etnik köken, dil gibi unsurlar da dahil edilmiştir. Bunun sonucunda ırk ayrımcılığına maruz kişilere yönelik yapılan baskı ile haklı nedene dayalı zulüm korkusu meydana gelmektedir. Ancak sadece bir ırka mensup olan kişi baskı görmediği, korku yaşamadığı takdirde mülteci statüsü almaya hak kazanmaz. Dine dayalı olan zulüm korkusu; bir kişinin inancına, inancı olmamasına, bir dine mensup olmasına ilişkin yaşadığı zulümler olarak değerlendirilebilir. Sadece bir dini inanca mensup olma veya inanç sahip olmanın dışında; zulüm olarak değerlendirilen davranışlar arasında illiyet bağının olması gerekir. Örneğin ibadetin engellenmesi, dini öğrenmenin engellenmesi, belli bir dinsel gruba aidiyetten kaynaklı ayrımcılığa uğrayan bireyler mülteci statüsüne başvurabilir. Milliyete dayalı zulüm korkusundan ise azınlık grupları daha çok etkilenmekte, bu grupların etnik köken ve dilleri yönünden ayrımcılığa uğramalarını kapsamaktadır. Siyasi düşünceyle zulüm korkusunda; bireylerin ifade özgürlüklerinin zedelenmesi, düşünceleri dolayısıyla bulunduğu ülkede olumsuz davranışlara maruz kalması ve zulme uğrayan kişilere mülteci statüsü verilmektedir. Belli bir sosyal gruba mensubiyetten kaynaklı zulüm korkusu;

⁴¹ Ekşi, Yabancılar, s. 7.

⁴² Arthur C. Helton, Displacement and Human Rights: Current Dilemmas in Refugee Protection, Journal of International Affairs, 1994, 47, 2 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 20.11.2023), s. 381.

sosyal kimliğinden kaynaklı oluşturdukları gruplar, sınıflara yönelik yapılan baskıyı içerir. Bu grupların tehlikeli olmasının sebebi; mevcut hükümetlerde güven oluşturulmamasına yöneliktir. Bu kriterler sebebiyle mülteci statüsünün tespiti devletlerin yetkili mercilerince değerlendirilerek karara bağlanacaktır. Ayrıca bu beş kriterle birlikte haklı nedenle zulüm korkusu değerlendirilirken mülteci statüsü talep eden kişinin ülkesi dışında bulunma koşulu ülkesinden mutlaka hukuka aykırı bir şekilde ayrıldığı veya haklı nedenlerle zulüm korkusuyla yurtdışına çıkması anlamına gelmemelidir. Mülteci statüsü talep eden kişi; ülkesinden ayrılıp yurtdışında belli bir zaman dilimini geçirdikten sonra mülteci statüsü isteğinde bulunabilir. Bu kişilere yerinde mülteciler denir.⁴³

Sözleşmenin 1/B(1) maddesinde kısıtlamalara değinilmiş; a bendinde 01.01.1951 tarihinden önce Avrupa’da ortaya çıkan olaylar ve b bendinde 01.01.1951 tarihinden önce Avrupa’da veya Avrupa dışında vuku bulan olaylar olarak şeklinde bir tasnif yapılmıştır. İmzacı devletlere her iki durumdan birini seçme özgürlüğü tanınmıştır. Devamı maddelerinde a bendini seçen devletlerin daha sonrasında b bendini seçebileceklerini BM Genel Sekreteri’ne göndereceği bir tebliğ ile genişletebileceklerini belirtmiştir. Türkiye, 1951 Sözleşmesi’ni coğrafi kısıtlamayla kabul etmiştir. Ayrıca Türkiye’nin bu coğrafi kısıtlamayla beraber; mültecilere tanınan hakların Türk vatandaşlarına verilen haklardan daha fazla hakların mültecilere tanınamayacağı yönünde beyanı mevcuttur.⁴⁴ Tüm bu kısıtlamalar sonucunda; çoğu ülke vatandaşı, Sözleşme’nin sağlamış olduğu korumadan yararlanamamıştır.⁴⁵

Sözleşme’nin önemli bir diğer yanı ise 32. ve 33. maddelerinde izah edilmiştir. 32. maddeye göre; bir mültecinin kamu düzeni ve ulusal güvenlik ile ilgili sebepler dışında sınır dışı edilemeyeceğini, ancak sınır dışı edilmenin bu konulara ilişkin bir yasal kararla mümkün olacağı belirtilmiştir. Sözleşmenin 33. maddesinde ise, sınır dışı ve iade etme yasağından bahsedilmiş, mültecinin ırkı, dini, tabiiyeti, siyasi fikirleri, belli bir sosyal grubun içerisinde bulunması nedeniyle hayatı tehlikede olan ülkeye geri gönderilemeyeceği ve iade edilemeyeceği kalem altına

⁴³ Sibel Safi, Mülteci Hukuku Ders Kitabı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 108-123.

⁴⁴ A.e., s. 9.

⁴⁵ Gökçe Konyalı, Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı, Seçkin Yayınları, Ankara 2021, s. 19.

alınmıştır. Devamında bu maddeye aksi bir durum eklenmiş; mültecinin bulunduğu ülkenin güvenliği için tehlikeli, ciddi bir adi suçtan kesinleşmiş bir hükmü var ise ve bundan kaynaklı tehlikeli olmaya devam ediyorsa bu hükümden yararlanılmayacağı belirtilmiştir.

1.1.2.1.4. 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol

1951 Sözleşmesi'nde yer alan kısıtlamaların sorun yaratması üzerine; bazı devletlerce olumsuz yorumlara maruz kalınması sonucunda 1967 Protokolü gündeme alınmıştır.⁴⁶ 1967 Protokolü, 04.10.1967 tarihinde yürürlüğe girmiş olup; Türkiye, 1967 Protokolünü 1 Temmuz 1968 tarihinde imzalamış, protokol, 05.08.1968 tarihinde 12968 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

1967 Protokolü'nün 1. maddesinin 2. Fıkrasında; mülteci, “İş bu protokol bakımından, bu maddenin 3. fıkrasının uygulaması hali dışında, mülteci terimi, sözleşmenin 1 maddesinin A 2 kısmında mevcut “01.01.1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ...” ve söz konusu olaylar sonucunda” ifadeleri metinden çıkarılmış addedilerek, “Sözleşme'nin 1. Maddesinde yer alan tanıma giren her kişi” olarak tanımlanmıştır. Tanımda zikredilen üçüncü fıkrası da coğrafi kısıtlamaya değinilmiş olup; böylelikle mülteci tanımında yer alan kısıtlamalar kaldırılmıştır. Bu konu haricinde mülteci kavramına ilişkin başka bir değişiklik yapılmamış, tanım kapsamı itibariyle de genişletilmemiştir.

1.1.2.1.5. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM Genel Kurulu'nun 10.12.1948 tarihli kararı ile kabul edilmiştir. İHEB'in maddeleri incelendiğinde; tam olarak mülteci kavramına rastlamasak da; sığınma kavramının metin içinde yer aldığı görülmektedir. Sığınma kavramı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi önemli ve tüm devletlerce kabule açık olan bir hukuki metinde ele alınmıştır. Bunun sonucu olarak sığınma ve akabinde mülteci olgusu, dünyadaki yerini güçlendirmekte ve çözüm arayışlarını kuvvetlendirmektedir. Ayrıca İHEB'te sığınma hakkına yer verilmesi, geri dönülmez bir dönemi başlatmış olup devamında gelen 1951

⁴⁶ Ekşi, Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, s. 8.

Sözleşmesi de bunun kanıtıdır.⁴⁷

Sığınma kavramı, İHEB' in 14. Maddesinde düzenlenmiştir: Bu düzenlemeye göre, “1. Herkesin, sürekli baskı altında tutulduğunda, başka ülkelere sığınma ve kabul edilme hakkı vardır. 2. Gerçekten siyasal nitelik taşımayan suçlardan kaynaklanan ya da BM'in amaç ve ilkelerine aykırı fiillerden kaynaklanan kovuşturma durumunda, bu hak ileri sürülemez.”⁴⁸

İHEB' in 13. maddesinin de sığınma kavramıyla bağlantısı var olup; maddedeki düzenleme gereği, “1. Herkesin, her devletin sınırları içinde seyahat ve oturma özgürlüğüne sahip olma hakkı vardır. 2. Herkes, kendi ülkesi dahil, herhangi bir ülkeden ayrılma ve o ülkeye dönme hakkına sahiptir.”

Sığınma kavramı ile mülteci kavramı birbirine paralel olsa bile anlamları birbirinden farklıdır. Mülteci, sözleşmede refugee diye geçerken sığınmacı, asylum seeker kelimelerine denk gelmektedir. Mültecilikte hukuken kabul edilen ve korunan bir mülteci sıfatı ve statüsü varken; sığınmacıya mültecilik statüsü verilmemiş ve bu statünün inceleme sürecinde geçici koruma sağlanan kişi olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla şunu söylemek mümkündür; sığınmacı mülteci statüsü almaya yönelik başvuru yapmış, ancak hala bu başvuru süreci devam eden kişidir.⁴⁹ 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde sığınmacı olan kişilere yönelik bir maddeye yer verilmediği, bu kavramla ilgili eksiklik olduğu tespiti yapılabilir. Daha sonrasında sığınma hakkının, 1967 Tarihli Sığınma Birleşmiş Milletler Ülkesel Sığınma Bildirisi ile düzenlenmesiyle bu eksikliğin giderilmesi amaçlanmıştır.

1.1.2.1.6. 1967 Tarihli Birleşmiş Milletler Ülkesel Sığınma Bildirisi

Bu bildiri 2312 (XXII) sayılı karar ile 14.12.1967 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Bildiride İHEB 14. maddesine atıf yapılarak sığınma hakkı bu kapsamda ele alınmıştır. Bildiride devletlere; sığınma, mülteci ve vatansız kişiler ile ilgili belgelere karşı gelmeden, sığınma taleplerine yönelik birtakım ilkelerle tavsiyelerde bulunulmuştur. Bu ilkelere genel olarak değinmek gerekirse:

⁴⁷ Abdurrahman Saygılı, İnsan Haklar Kıyısındaki Özneler: Mülteciler, İmaj Yayınevi, Ankara 2017, s.14.

⁴⁸ Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 27.05.1949 tarih ve 7217 Sayılı RG..

⁴⁹ Özcan, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, s. 23.

1. Bir devletin, egemenlik hakkını kullanarak tanıdığı sığınma hakkına tüm devletler İHEB 14. maddesine göre saygı göstermek zorundadır.
2. Uluslararası belgelerde tanımlandığı şekilde; barışa karşı, savaş, insanlığa karşı suçlar gibi eylemlerde bulunduğu dair ciddi emareler bulunan kişiler tarafından sığınma hakkı talep edilemez.
3. Sığınma hakkı tanımaya ilişkin temellendirme, sığınma talebinin iletildiği devlete ait olacaktır.
4. Sığınma hakkı talebinde bulunan kişi, sınırda reddedilme veya ülkeye giriş yapılmışsa sınır dışı edilme veyahut zulümle karşılaşacağı başka bir ülkeye gönderilmeyecektir. Bu ilkeye; olağanüstü nedenler, milli güvenlik, toplu nüfus ihtimalinde nüfusun korunmasını sağlamak için istisnalar tanınabilir.
5. Bu gibi durumlarda istisnaların haklı çıkması durumunda sığınan kişiye uygun koşullarla, geçici sığınma veya başka ülkeye gönderme gibi imkanları mevcut olacaktır.
6. Sığınma hakkı veren devletler, sığınan kişilerin BM'nin amaç ve ilkelerine aykırı hareket etmelerine izin vermeyecektir.⁵⁰

1.1.2.2. Bölgesel Düzenlemelerde Mülteci Kavramı

Uluslararası hukuki metinlerde mülteci konusuna yeteri kadar çözüm getirilemediğinden, devletler bölgesel çapta da çalışmalar yapmıştır.

1.1.2.2.1. Afrika Bölgesinde Yapılan Çalışmalar

Afrika Birliği Örgütü, mültecilere yönelik birtakım çalışmalar yapmış ve Afrika'da Yaşayan Mülteci Sorunlarının Belirli Yönlerine İlişkin ABÖ Sözleşmesini kabul etmişlerdir. Bu sözleşmede mülteci, Cenevre Sözleşmesi'ne göre daha geniş bir şekilde ele alınmış, sığınma hakkı ise barışçıl temellere dayandırılmıştır.⁵¹

Sözleşmenin birinci maddesinde mülteci teriminin tanımına değinilmiştir. Bu

⁵⁰ 1967 Tarihli Ülkesel Sığınma BM Ülkesel Sığınma Bildirisi (<https://diabgm.adalet.gov.tr/> Erişim Tarihi: 15.10.2023).

⁵¹ Elif Uzun, Neslihan Özkerim Güner, Mülteci Hukuku Temel Kavramlar ve Mevzuat, Nisan Yayınları, Eskişehir 2022, s. 39.

düzenlemeye göre:

1. Bu Sözleşme'nin amaçları çerçevesine, mülteci terimi ırk, din, milliyet, siyasi inanç ya da belli bir sosyal gruba ait olması nedeniyle zulüm ya da haklı bir nedene dayanan zulme uğrama korkusu gerekçesiyle, ülkesinin dışında bulunan ve bulunduğu ülkenin korumasından yararlanmayan veya korkusu nedeniyle söz konusu ülkenin korumasından faydalanmak istemeyen veya uyruğu olmayan ve benzer olaylar sonucu ülkesinden göç etmiş ve bu ülkeye geri dönemeyen, ya da korktuğu için dönmek istemeyen şahıs anlamına gelmektedir.

2. Mülteci terimi kapsamına; doğduğu veya vatandaşı olduğu ülkede; birdış saldırı, işgal varsa veya ülkesindeki yabancı egemenliği ya da ülkesinde kamu düzenini ağır şekilde bozan olaylar söz konusuysa, doğduğu ya da vatandaşı olduğu ülke dışında bir başka yere sığınmaya zorlanan herkes için geçerli olacaktır.⁵²

Bu sözleşmenin mülteci kavramını incelediğinde, birinci fıkrasının 1951 Sözleşmesi ile benzerlik taşıdığını görmekteyiz. Ancak ikinci fıkrasında mülteci kavramının kapsamı daha geniş ele alınmış, sınırları daha çok genişletilmiştir.

Bir başka düzenlenen hukuki metin ise Afrika İnsan ve Halkların Sözleşmesi olup bu sözleşmede sığınma hakkı ele alınmıştır. Bu sözleşme, 27.06.1981 yılında ABÖ tarafından benimsenmiş, 21.10.1986 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşmenin 12. maddesinin 3. fıkrasında; her bireyin, baskıya maruz kaldığında, bulunduğu ülkedeki mevzuat ve uluslararası antlaşmalar gereği, başka ülkelere sığınmak için araştırma, devamında sığınmacı statüsünü kazanma hakkı söz konusu olacaktır.⁵³

1.1.2.2.2. Amerikan Bölgelerinde Yapılan Çalışmalar

1984 tarihli Cartegna Mülteciler Bildirisi, Orta Amerika'da yaşanan karışıklıklar, şiddet ortamı, siyasi sorunlar nedeniyle oluşturulmuştur. 1951 Sözleşmesine; mültecilere yönelik yaygın şiddet, baskı sonucu yaşanan büyük göç hareketleri dahil edilmediğinden bu konuda bir eksiklik yaşanmıştır. Bu eksiklik

⁵² Bkz. <https://hukukbook.com/> (Erişim Tarihi:16.10.2023).

⁵³ Uzun, Güner, Mülteci Hukuku Mevzuat, s. 39.

sonucunda BMMYK ve ülkeler çözüm arayışına giderek 22.11.1984 tarihli Cartegna Mülteciler Bildirisi imzalanmıştır. Bu bildiri bağlayıcı nitelikte değildir.⁵⁴

Bildiride amaç, Orta Amerika da barışı sağlamaktır. Ayrıca söz konusu bildiri, 1951 Sözleşmesi ve 1967 protokolünü devletlerin anayasalarına işlemelerini, uygulamaya almaları gerekliliğini belirtmiştir. Bildirinin amacı; Amerika ile sınırlı olan bölgede bulunan ülkeler arasında, mevcut sözleşme ve protokolün yerleşmesine kolaylık sağlamak ve bunun için gerekli mevzuatın getirilmesini teşvik etmek, mültecileri korumak için gerekli iç mekanizmaları yaratmak, getirilecek kanuni düzenlemelerde sözleşme ve protokol ilkelerinin sahada varlık kazanmasını güven altına almaktır.

Mültecinin tanımı ise üçüncü maddesinde şu şekilde belirtilmiştir: “Orta Amerika Bölgesindeki kitlesel mülteci akınından edinilen tecrübeler göz önünde bulundurularak, uygun ölçüde ve bölgede devam eden durum akılda tutularak, ABÖ(Afrika Birliği Örgütü) Sözleşmesi’ndeki(1. Madde, 2. Paragraf) örneğin ve Amerika Ülkeleri Arası İnsan Hakları Komisyonu’nun raporlarında kullanılan öğretinin ışığında, mülteci kapsamının genişletilmesinin gereğini tekrar vurgulamak. Böylece, bölgede kullanılması tavsiye edilen mülteci tanımı ya da kavramı, 1951 Sözleşmesi’nin ve 1967 Protokolü’nün öğelerini içerdiği gibi, bunun yanı sıra yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri ya da özgürlükleri tehdit altında olduğu için ülkelerinde kaçan kişileri kapsayacaktır.”⁵⁵

Bu tanımla gerek 1951 Sözleşmesi, gerekse 1967 Protokolündeki tanımların genişletilmiş halini ve bu sözleşmelerdeki kısıtlamaların kaldırılmasını, başka kriterlerin eklenmesini, bölgesel sorunlara çözüm bulmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Bildiri ile ilgili değinilmesi gereken bir husus da geri göndermeme ilkesinin ele alınmış olması ve bu ilkenin de uygulanmasına ilişkin açıklamalara yer vermesidir.

Bir diğer düzenlenen bölgesel nitelikteki belge; Amerikan İnsan Hakları

⁵⁴ Odman, Mülteci Hukuku, s. 134.

⁵⁵ Bkz. Cartegna Bildirisi (<http://www.madde14.org/> Erişim Tarihi:16.10.2023).

Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmede sığınma hakkı kavramına yer verilmiştir. Sözleşmenin 22. maddesinde şöyle denilmiştir:

“7. Herkesin, siyasi suçlar veya bunlarla ilişkili sıradan suçlar sebebiyle takibe uğraması halinde, yabancı bir ülkede, o ülkenin mevzuatıyla ve uluslararası sözleşmelerle uygun şekilde sığınma talep etme ve alma hakkı vardır.

8. Bir yabancı, yaşam hakkı veya kişisel özgürlüğü gönderileceği ülkede ırkı, milliyeti, dini, sosyal statüsü veya siyasi görüşleri sebebiyle ihlal edilme tehlikesi altında ise, isterse menşe ülke olsun, o ülkeye hiçbir surette sınır dışı veya iade edilemez.”

1.1.2.2.3. Arap Bölgelerinde Yapılan Çalışmalar

Arap ülkelerinde de mülteciler yönünden bir hareketlenme yaşanmıştır⁵⁶. 27.03.1994 tarihinde, Arap Ülkeleri Birliği Konseyi Tarafından Arap Devletlerinde Mültecilerin Durumunu Düzenleyen Sözleşme kabul edilmiştir. Söz konusu bölgesel sözleşmenin 1. maddesinin 1. fıkrasında mülteci tanımı, 1951 Sözleşmesi'ndeki gibi aynen yapılmış, bu tanıma etnik köken kavramı eklenmiştir. Maddenin 2. fıkrasında ise; *“ülkesine yönelik savaş, işgal ya da yabancı denetimi ya da ülkenin bütününde ya da bir bölümünde kamu düzeninin ciddi biçimde bozulmasıyla sonuçlanan doğal afet ya da yıkıcı olayların meydana gelmesi nedenleriyle, menşe ülke, yer ve daimi ikamet dışında bir ülkede sığınma aramak zorunda kalan herhangi bir kimse”* tanımı yapılmıştır.⁵⁷ Sözleşmenin 8. ve 9. maddelerinde geri gönderme yasağından bahsedilmiş, buna ilişkin mültecilerin korunmasının gerekliliği belirtilmiştir.

1.1.2.2.4. Avrupa Bölgesinde Yapılan Çalışmalar

Avrupa ülkeleri, bazı sebeplerden dolayı mülteciler konusuyla ilgilenmişlerdir. Bu sebeplerin başında AB ülkelerinin konumu sayılabilir. AB ülkeleri; kendi içinde, sınır kontrollerini azaltınca veya kaldırınca, mültecilerin tercihi için bir sebep olmuştur. AB sınırına giren, sığınan kişinin, diğer ülkelere zorlanmadan girmesi, ihbara dayanan kontroller hariç kontrollerin de yapılmaması

⁵⁶ Uzun, Güner, Mülteci Hukuku ve Mevzuat, s. 41.

⁵⁷ Odman, Mülteci Hukuku, s. 1377. Ayrıca Sözleşme için bkz. <http://www.madde14.org/> (Erişim Tarihi:16.10.2023).

Avrupa bölgesine göçü arttırmıştır.⁵⁸ Bunun haricinde gelişmiş ekonomiye sahip olması, hayat standartları, insan hakları konusunda duyarlı olmaları gibi kıstaslar da eklenebilir. Avrupa'daki göç tarihine bakıldığında, başta Fransa ve Almanya savaşının etkilerinden kurtulmak için 1945-1973 yıllarında mültecilerin geçişi konusunda açık kapı politikası uygulanmış, 1973 yılından sonra ise ekonomik sıkıntılar ve petrol konusunda baş gösteren kriz nedeniyle kapalı kapı politikası uygulanmıştır. 1990'larda Sovyet bloğunun çökmesi, Bosna Hersek ve Kosova Savaşları nedeniyle AB ülkeleri göç almaya başlamıştır.⁵⁹

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ciddi oranda göç alması sebebiyle ortak bir sığınma hukuku amaçlansa da, üye devletler özel uygulamalarını devam ettirmişlerdir. 1992 yılında ise Maastricht Antlaşması ile mültecilerin ve sığınmacılara yönelik yapılan çalışmalarda yetki Avrupa Birliği'ne devredilmiştir. Böylelikle mültecilerin ortak bir mesele haline gelmesi amaçlanmıştır. Ancak üye devletler, mülteciler meselesini kendi egemenlik alanlarındaki bir konu olarak değerlendirmeleri sebebiyle tam yetkiyi AB'ye devredememiştir. 1999 yılında kabul edilen Amsterdam Antlaşması ile bu konudaki tüm yetkiler AB'ye devredilerek ortak bir sığınma hukukunun oluşması tam anlamıyla başlamıştır. AB, ortak sığınma hukukuna bazı programlarla ulaşmaya çalışmıştır.⁶⁰ Bunlardan ilki Tampere Programı olup 2000-2004 tarihleri arasında, sığınma hakkına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Bu programa göre; sığınmacıların geldikleri ülkeyle ortak çalışmalar yürütüldüğü, sığınmacıların güvenli ülke ve sığınma haklarına saygı gösterildiği, bir sığınma usulünü oluşturmayı, sığınmacılara uygulanması gereken asgari şartların belirlenmesi gibi birçok konu yer almıştır. İkinci olarak La Haye Programı kapsamında 2004-2009 tarihlerini kapsayacak şekilde çalışmalar yürütülmüştür. Bu programda sığınma için tek bir prosedürün uygulanması amaçlanmış, sığınmacı merkezleri için ortak çözümler üretilmiştir. AB ile, komşu ülkelerle işbirliği amaçlanmış, mülteci ve sığınmacı haklarının sağlanması yönünde çalışmalar yapılmıştır. Üçüncü olarak Stockholm Programı 2010-2014 tarihlerini kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

⁵⁸ Kutuhan Bozkurt, L.L. M. Eur, Göç Hukuku Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma, Legal Yayınları, İstanbul 2022, s. 13.

⁵⁹ Tülay Yıldırım, Güvenlik Ekseninde Avrupa Birliği Mülteci Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2016, s. 40.

⁶⁰ Bozkurt, Göç Hukuku, s. 101-103.

Avrupa'nın sığınma olgusu ile bu programda sığınma politikasını uyumlu hale getirmek, üye ülkelerin işbirliğini güçlendirmek yönünde çalışmalar yapılmıştır. Dördüncü olarak 2015-2019 tarihleri arasında; Avrupa'ya Doğru Programı ile var olan çalışmaların devam ettirilmesi, güçlendirilmesi, sığınma politikasının geliştirilmesi, daha kolay ve pratik çözümler üretilmesi amaçlanmıştır. Tüm bu olaylar neticesinde, AB'ye üye olan ülkeler sığınma politikası için gerekli tedbirleri⁶¹ almak ve ortak bir göç politikası oluşturmak amacıyla birçok hukuki belge düzenlemiştir.

Öncelikle değinmek gerekir ki; AB üyesi ülkeler, 1951 Sözleşmesini ve 1967 Protokolünü imzalamış olup 1951 Sözleşmesi, AB üyesi ülkelerini bağlayan, sığınma hakkını temel bir hak olarak ele alan ilk metindir.⁶²

14.06.1985'te ise Schengen Antlaşması imzalanmıştır. Schengen Antlaşması'nın imzalanmasının sebebi, ortak bir Avrupa Kültürü yaratmaktır. 19.06.1990'da Schengen Antlaşması'nın Uygulanmasına İlişkin Schengen Sözleşmesi imzalanmış ve 26.03.1995'te de yürürlüğe girmiştir. Schengen Sözleşmesi'nin 7. bölümünde sığınma başvurularına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Sözleşmenin 26. maddesinde ise taşıyıcıların sorumluluğu başlıklı hükme yer verilmiştir. Bu madde ile yasadışı göç ve mülteci girişlerinin azaltılması amaçlanmıştır. 26. maddeye göre *“Taşıyıcının sorumluluğu uyarınca hava ve deniz yoluyla ulaşım sağlayan taşıyıcılar, bir üye ülkeye giriş yapan yabancıların gerekli seyahat belgelerine sahip olduğundan emin olmak için tüm önlemleri almak ile yükümlü olacak ve bu yabancıların sınır devriyeleri tarafından ülkeye girmesine izin verilmezse, yabancıların ülkeye geri götürmek yükümü altında olacaktır.”* Bu husus geri göndermeme ilkesine aykırılık taşımaktadır. BMMYK, bu madde için sığınma haklarını zedelenmesi üzerine beyan vermiştir. Sığınma Başvurularının Değerlendirilmesi Sorumluluğu başlıklı 7. bölümün 29. maddesiyle, taraf devletlere sınırları içerisinde başvuruları değerlendirme sorumluluğu verilerek; her başvuruyu kabul etme zorunluluklarının olmadığı belirtilmiştir. Ancak başvuruyu reddetme veya kişiyi üçüncü ülkeye gönderme, AB ülkelerinin de imzaladığı 1951 Sözleşmesi

⁶¹ Bozkurt, Göç Hukuku, s. 108-114.

⁶² Zehra Hopyar, Avrupa'nın Mülteci Politikası, International Journal Of Political Studies, 2016, 2 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 20.12.2023), s. 63.

ve 1967 Protokolüne aykırılık taşımaktadır.⁶³

Dublin sözleşmesi; Avrupa ülkelerince kabul gören, sığınma başvurularına ilişkin düzenlemelere sahip olan bir metindir. 15.06.1990 tarihinde Dublin’de yapılan toplantılar sonucu, kişilerin serbest dolaşımı ve sığınmacı başvurularının üyelerini belirleme amacıyla toplanılmıştır. Bu toplantı sonucu, Avrupa Topluluklarına Üye Devletlerin Birinde Yapılan Sığınma Başvurularının İncelenmesinden Sorumlu

Devletin Belirlenmesine İlişkin Sözleşme; yani Dublin Sözleşmesi imzalanmıştır. Söz konusu sözleşme; Danimarka hariç olmak üzere kabul görmüş 01.09.1997 ‘de yürürlüğe girmiştir. Sığınma başvurularında düzensizlik olması, birkaç devlete yapılan başvuruların önüne geçmek amacıyla başvuruların tek bir devletçe incelenip karara bağlanması, Dublin Sözleşmesi’nin 3. maddesinin 2. fıkrasında düzenlenmiştir.⁶⁴ Dublin sözleşmesi ileriki dönemlerde güncellenerek Dublin II ve Dublin III tüzükleri hazırlanmıştır. Dublin II tüzüğüne göre sığınmacı, ilk olarak hangi AB topraklarına ayak basmışsa o ülkeye sığınma başvurusunda bulunma hakkına sahiptir. Sonuç olarak; Dublin Antlaşması sığınma ve göç anlamında AB’nin yetkilerinin temeli oluşturan ilk yasal metindir.⁶⁵

Maastricht Antlaşması; o dönemde yaşanan krizler, AB bölgesine yakın yerlerden birliği tehlikeye düşürecek risk ve krizler, AB’nin jeopolitik konumuyla ve bölgedeki güvenlik önlemlerinin az olması nedeniyle yerleşme ve göçün artması, AB’nin güvenliğinin ve ekonomik yapısının korunması gibi nedenlerle bölge koruma altına alınmak istemiştir. Öncelikle; 07.02.1992 tarihinde imzalanan Antlaşma ile Avrupa Topluluğu yerine Avrupa Birliği adını almıştır. Birlik; sığınma, göç, vize, mülteci statüsü gibi birçok alanda ortak hareket misyonuyla kararlar almayı amaçlamıştır. Ancak; sığınma konusunda; devletlerin ortak hareketi veya ülkeler arası işbirliği şeklinde mi politikalar izleyeceği konusunda tartışmalar yaşanmış, bir sonuca ulaşamamıştır.⁶⁶ Ayrıca; bu dönemde, mülteci kavramına kimlerin dahil olduğu konusunda kısıtlamaya gidilmiş, sadece devletin yargılamasına maruz kalan kişilere sığınma hakkı tanınacağı belirtilmiştir. Tüm bu sebeplerle ortak bir sığınma

⁶³ Yıldırım, Avrupa Birliği Mülteci Hukuku, s. 44-47.

⁶⁴ Özcan, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, s. 57.

⁶⁵ Bozkurt, Göç Hukuku, s. 105.

⁶⁶ Yıldırım, Avrupa Birliği Mülteci Hukuku, s. 58-60.

hukuku oluşturulamamıştır. Ancak sığınma talebi olan kişilerin sayısındaki artış ile AB üyesi devletler, birbirlerine danışarak ortak bir politika üretmeleri gerekliliğinin farkına varmışlardır.⁶⁷

Avrupa Birliği'nde sığınmaya yönelik yaşanan belirsizliklere karşın; çözüm arayışında Amsterdam Antlaşması ile yeni bir döneme girilmiştir. Amsterdam Antlaşması'nın 63. maddesi ile göç, sığınma, sığınmaya yönelik yapılacak usul, alınacak tedbirler gibi kurallar oluşturulmuştur.⁶⁸ Bu kurallar ile; sığınmacıların kabulüne ilişkin standartlar, mülteci statüsüne ilişkin kurallar belirli süreliğine Konsey tarafından yürütüleceğine karar verilmiştir.⁶⁹

Bir diğer değinilmesi gereken hukuki belge de; Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı'dır. 2010 yılında Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ile sığınma hakkı temel hak kapsamında ele alınmış, 19. maddesinde toplu sınır dışı yasaklanarak kimsenin ölüm cezası, işkence veya kötü muameleye uğrayacağı ülkeye geri gönderilmeyeceği belirtilmiştir. Devam eden göçle sınırı korumak amaçlı Frontex birliği kurulmuştur. Bu birlik, Avrupa'nın dış sınırlarını korumak ve buna ilişkin askeri operasyonlar düzenleyebilmektedir. Bunun yanı sıra; Avrupa İltica Destek Ofisi ve EURODAC(Avrupa Ortak Parmak İzi Tanımlama Sisteminin Kurulmasına İlişkin Konsey Tüzüğü)'ta Dublin sisteminin parçalarıdır. Avrupa İltica Destek Ofisi ortak bir iltica sistemi kurulmasını amaçlarken; EURODAC 14 yaşından büyük sığınmacıların parmak iziyle kimlik bilgilerini tespit ederek kayıt alınmasıyla oluşturulan sistemdir.⁷⁰

Avrupa bölgesel düzenlemelerde son olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne değinmek gerekir. "AİHS'te sığınma hakkı şeklinde bir hak tanınamıştır. Bununla beraber, sınırda veya devletin yargı alanı içinde başka bir yerde bir kişiyi geri göndererek onu işkence ya da insanlık dışı veya aşağılayıcı muameleye ya da cezaya tabi tutulma riskine maruz bırakılması, AİHS'in 3. maddesi gereğince yasaklanmıştır. Sıra dışı vakalarda, ihraç, sınır dışı etme veya iade etme,

⁶⁷ Bozkurt, Göç Hukuku, s. 107.

⁶⁸ A.e., s. 107.

⁶⁹ Yıldırım, Avrupa Birliği Mülteci Hukuku, s. 75.

⁷⁰ Hopyar, Avrupa'nın Mülteci Politikası, s. 62-63.

yaşama hakkını koruma altına alan AİHS’ in 2. maddesi kapsamında sorun yaratabilir.”

1.1.2.3. Ulusal Metinlerde Mülteci Kavramı⁷¹

1.1.2.3.1. Genel Olarak

Türkiye, coğrafi konumu nedeni ile birçok yönden göç almakta olan bir ülkedir. Türkiye’ye ilk göç 1856 Kırım Savaşı ile başlamış, 1979 yılında İran’daki mevcut Şah rejiminin yıkılması, İran ve Irak Savaşı’nın yaşanması, 1991 yılında Körfez Savaşı sonucu Irak’tan gelen sığınmacılar, 1992 yılında gelen Bosnalılar vb. birçok yerden göç yaşanmıştır. BMMYK’ ya göre; son yirmi yılda başta İran, Irak ve Bulgaristan olmak üzere Türkiye’ye 2.000.000 mülteci gelmiştir.⁷² Bu sürekli olan göç durumunun Türkiye’de yabancılara, mültecilere veya sığınmacılar açısından hukuki metinlerini geliştirme imkanı sağlamıştır. Aşağıda başlıklarla bu durum daha detaylı incelenecektir. Ama bu hususu detaylandırmadan önce Türkiye’nin taraf olduğu mültecilere ilişkin temel olan uluslararası sözleşmelere kısaca değinmekte fayda vardır.

Türkiye 1951 Sözleşmesini ve 1967 Protokolünü imzalayarak mülteciyi tanımıştır. 1951 Sözleşmesi’ni 29.08.1961 tarihinde ve 359 sayılı Kanun ile onaylanarak kabul edilmiştir. Ancak sözleşmeyi, tanınan seçme hakkından dolayı sadece Avrupa ülkelerinden Türkiye’ye geçen ve uluslararası koruma talep eden kişiler yönünden coğrafi bir kısıtlamayla kabul etmiştir. Bu kısıtlama haricinde 359 sayılı Kanunun 2. maddesinde “*Bu sözleşmenin hiçbir hükmü, mülteciye Türk uyruklu kimselerin haklarından fazlasını sağladığı şeklinde yorumlanamaz*” şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Türkiye 1967 Protokolü’nü ise Bakanlar Kurulu’nun 01.07.1968 Tarih ve 6/10266 Sayılı Kararı ile kabul etmiştir. 1967 Protokolü’nde 1951 Sözleşmesi’nden gelen çekincelerin kaldırılması hedeflendiğinden mülteciyi korumak isteği doğrultusunda 1967 Protokolüne taraf olan devletler, bu çekinceleri kaldırarak diğer

⁷¹ Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa Hukuku El Kitabı, Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, 2014 (<https://www.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 18.12.2023), s. 36.

⁷² Rüştü Ilgar, Suriyeli Mülteciler ve Türkiye’de Mülteci Sorunu, Türk Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2017, 2 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 22.12.2023), s. 42-43.

kişiler nezdinde de mülteci statüsünü vermekle yükümlü hale gelmişlerdir. Türkiye için Protokolün VII. maddesinde yer alan, İhtirazi Kayıtlar ve Beyanlar hükmüne dayalı, mülteciler için aranan 1951 yılından önceki olaylarla bağlantılı olma şartı kaldırılmış, ancak, Türkiye sözleşmenin onayına dair 19.08.1961 Tarihli 359 Sayılı Kanunun 2. maddesinde belirtilen çekincenin dayanağı olan coğrafi kısıtlamayı kabul etmiştir. Bu kısıtlamalar haricinde kalan kişilere de sözleşme dışı mülteciler adı verilerek, 1951 Sözleşmesi'nin bazı maddelerinden yararlandırılmıştır.⁷³

Türkiye'de kara sınırlarında güvenliğin sağlanamaması, yoğun mülteci hareketlerinin meydana gelebilecek olması ve bunun akabinde yaşanacak birçok sıkıntıyı önlemek için 14.09.1994 tarihinde 6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” kabul edilmiştir.

1994 Yönetmeliği’nde bazı eksikliklerden dolayı, iltica eden kişilere bilgi verilmekte güçlük yaşanmış, bu durumda müracaat süresinde aksaklıklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Müracaat süresinin Dış İşleri Bakanlığınca hak düşürücü süre olarak görülmesi ve on gün içinde gerekli başvurular için valiliklere başvurulamaması, iltica edenlerin sınır dışı edilmelerine sebebiyet vermiş olup; bu hususlarda idari yargıda davalar açılmıştır. Bu yönetmelikte eksikliklerin nedeniyle 16.01.2016 tarihinde, 9938 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik kabul edilerek on gün süre kısıtlaması yerine gecikmeden ve makul en kısa süre kavramları getirilmiştir. Aynı zamanda 22.06.2006 tarihinde 57 Sayılı Emniyet Genel Müdürlüğü Genelgesi’nde mülteci hukukuna ilişkin çalışmalar yapılmış, bu genelgede mülteci statüsüne ilişkin usul ve esaslara yer verilmiştir. AB birliği süreçlerinde de Ulusal Eylem Planı hazırlanmış, AB müktesebatı ve Türkiye’deki iltica hareketlerinde uyum ve

⁷³ Ilgar, a.g.m., s. 254-256.

paralellik hedeflenmiştir.⁷⁴ Tüm bu düzenlemelerle, toplu bir metine ihtiyaç duyulması, mülteci sorunun devam etmesi ve yasal metinlerdeki eksiklerin giderilmesi amacıyla bir kanun hazırlanma zorunluluğu hissedilerek Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu oluşturulmuştur.

1.1.2.3.2. İskan Kanunu

14.06.1934 tarih ve 2510 Sayılı İskan Kanunu⁷⁵, göç kavramına ilişkin konuları ele alan bir metindir. Bu Kanunda, mültecilere ilişkin kısmi hüküm bulunması sebebiyle yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sebeple 1934 sayılı İskan Kanunu; 1951 Sözleşmesi'nden önce yürürlükte olması, uluslararası düzlemde bir mülteci tanımı sağlayamadığı için 19.09.2006 tarih ve 5543 Sayılı İskan Kanunu kabul edilmiştir.⁷⁶

2510 sayılı Kanunun 3. maddesine göre mülteci tanımı, “Türkiye’ye yerleşmek maksadı olmayıp bir zaruriyet ile ilcasile muvakkat oturmak üzere sığınanlara mülteci denir.” Bu kanundaki mülteci tanımının, 1951 Sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle herhangi bir işlevi kalmamıştır. Ancak bu düzenleme, Türk hukukunda ilk kez mülteci tanımının ele alınması bakımından önemlidir.⁷⁷

5543 Sayılı İskan Kanununun ikinci bölümünde göçmenlerin kabulüne yer verilmiştir. Kanunda göçmen kavramı, “Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır” şeklinde tanımlanmıştır (md. 3-d). Kanunun 4. maddesinde göçmen olmayan kişiler sayılmıştır. Düzenlemeden açıkça anlaşıldığı üzere; bu kişiler; Türk soyundan olmayan ve Türk kültürüne bağlı olmayan yabancılar göçmen sayılmamıştır. Ayrıca; göçmen sayılabilmek için sınır dışı edilenler açısından ve ülkenin güvenliği bakımından Türkiye’ye gelmeleri uygun görülmeyen kişiler için Türk soyundan olmak ve Türk kültürüne bağlı bulunmak yeterli görülmemiştir. Kanunun 5.maddesinde; Türkiye’de yerleşmek isteyenlere, ne şekilde yerleşecekleri

⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ergüven, Özturanlı, Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, s. 1025-1032.

⁷⁵ Kanun metni için bkz. 21.06.1934 tarih ve 2733 Sayılı RG.. ⁷⁶ Ayrıntılı açıklama için bkz. Odman, Mülteci Hukuku, s. 273.

⁷⁶ Ayrıntılı açıklama için bkz. Odman, Mülteci Hukuku, s. 273

⁷⁷ Uzun, Güner, Mülteci Hukuku Mevzuat, s. 53.

belirtilmiş; başvuru şeklinin nasıl olacağı anlatılmış, Türkiye’ye yerleşmek isteyen kimse, ya Türk uyruklu bir kimseden birinci veya ikinci derecede bir yakınından referans alınacak ya da bulundukları ülkedeki konsolosluklara müracaat edecek, bunun sonucunda uygun görülürse İçişleri Bakanlığınca serbest göçmen olarak kabul edilecekleri şeklinde düzenlenmiştir. 6. maddesinde ise; yabancı ülkelerle yapılan antlaşmalar gereğince Türk soyu ile bağlantılı ve Türk kültürüne bağlı kimselerin, Türkiye’ye gelmek istemeleri durumunda, antlaşma çerçevesinde ve Cumhurbaşkanı kararı doğrultusunda İçişleri Bakanlığınca serbest göçmen olarak kabul edilirler.⁷⁸

1.1.2.3.3. Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik

1951 Sözleşmesi’nde, sözleşmeye taraf olan devletlere kendi iç hukuklarında mülteci ve sığınmacılara yönelik bir düzenleme yapılması gerekliliği vurgulanmıştır. Türkiye’nin Güneydoğusundan gelen göçler ve Türkiye’nin AB’ye girme çabaları bu düzenleme yapılmasını zorunlu kılmıştır.⁷⁹ 14.09.1994 tarihli 6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yönetmelik kabul edilmiştir.⁸⁰ Yönetmelik, mülteci ve sığınma kavramlarının yer alması bakımından önemli bir hukuki metindir.

Yönetmeliğin düzenleniş amacı 1. maddesinde belirtilmiştir. Bu maddeye göre; 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü gereği Türkiye’ye iltica eden veya sığınma talebi olan yabancılar ve nüfus politikalarına uygulanacak usul ve esasların belirlenmesi ile bu konuya ilişkin görevli kuruluşların tespitini belirlemektir. Yönetmeliğin 3. Madde hükmünde; mülteci ve sığınmacı kavramların tanımları yapılmıştır. Bu yönetmeliğe göre mülteci: “Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” olarak

⁷⁸ Avukatlar İçin Mülteci Hukuku El Kitabı, Mülteci Haklar Merkezi, İstanbul 2021, s. 469.

⁷⁹ Odman, Mülteci Hukuku, s. 291.

⁸⁰ Yönetmelik için bkz. 30.11.1994 tarih ve 22127 Sayılı RG.

tanımlanmıştır. Mülteci tanımında, Avrupa’da meydana gelen olaylar ibaresi ile coğrafi kısıtlama devam etmesi, haklı bir sebebi ve korku kriterlerinin de getirilmesi tanımın, 1951 Sözleşmesi’ndeki mülteci tanımına oldukça benzer olduğu anlaşılmaktadır. Sığınmacı kavramı da yönetmelikte, “İrki, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancı” olarak tanımlanmıştır (md. 3). Sığınmacı kavramında dikkatleri çeken ilk hususun, Avrupa’da meydana gelen olayları ibaresinin mevcut olmamasıdır. Yani 1951 Sözleşmesi kriterlerini taşıyan Avrupa dışından gelen mülteciler ülkeye sığınmacı statüsü ile kabul edileceklerdir. Bu kişiler üçüncü bir ülkeye yerleştirilene kadar makul süre içerisinde ikamet etmelerine izin verilecektir.⁸¹

1.1.2.3.4. Ulusal Eylem Planı

Türkiye ülke olarak, çevresinden sık sık göç almasının yanında ve jeopolitik konumu açısından; diğer ülkelere gitmek için bir geçiş ülkesi konumundadır. Türkiye’nin konumundan dolayı bir geçiş bölgesi olması çevre ülkelerini de etkilemektedir. Bununla birlikte, Türkiye’nin AB’ye girme çabalarının sonucu olarak mülteci sorununa ilişkin birtakım çalışmaların yapılması zaruri hale gelmiştir. Bu sebeplerle bir Ulusal Eylem Planı hazırlanması gündeme gelmiştir. Ulusal Eylem Planı, Türkiye’nin iç mevzuatının AB müktesabı ve sistemleri ile uyumlu hale getirmeyi amaçlamaktadır.

Türkiye’nin AB’ye katılım süreçlerinde müzakereler yürütülmüş, bu süreçte bir eylem planı hazırlanması ihtiyacı ve AB’ye tam üyelik sürecindeki gelişmeler ile AB ve üye devletlerin mevzuat yükümlülüğü sebebiyle “2001 Katılım Ortaklığı Belgesi” imzalanmıştır. Bu belgeye dayalı, 19.05.2003’te AB mevzuatının benimsenmesi amacıyla ulusal bir program oluşturulmuş ve sonuç olarak “Ulusal Eylem Planı” gündeme gelmiştir. 02 Kasım 2004 tarihinde “Ulusal Eylem Planı” için

⁸¹ Safi, Mülteci Hukuku Ders Kitabı, s. 354.

ilgili yetkililerce, “İltica Göç Eylem Planı Görev Gücü” kurularak; 2004 yılında “Türkiye’nin İltica ve Göç Eylem Planı” taslağını hazırlamışlardır. 25.03.2005 tarihinde ise, son hali ile “Sığınma ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı” Bakanlar Kurulu’nca kabul edilmiştir.⁸² Bu Ulusal Eylem Planının Türkiye’nin mevzuatının oluşmasında önemli bir rolü vardır.

Ulusal Eylem Planı incelendiğinde; “1.3.Sığınma-İlticaya İlişkin Tanımlar” başlıklı bölümünde, mülteci ve sığınmacı tanımlarına yer verilmiştir. Söz konusu tanımlar, 1994 Yönetmeliğindeki tanımlarla aynı olup 1951 Sözleşmesi ile paralellik taşımaktadır.

1.1.2.3.5. 22.06.2006 Tarihli İç İşleri Bakanlığı Uygulama Talimatı

İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü’nce; 1951 Sözleşmesi,1967 Protokolü ve 1994 Yönetmeliği gereği Türkiye’deki iltica, sığınma talebinde bulunan yabancı uyruklu ya da vatansız kişilere tatbik edilecek usul ve esasların bildirilmesi amacıyla, 22.06.2006 tarihinde bir uygulama talimatı hazırlanmıştır.⁸³

Bu talimata; Avrupa ülkelerinden, Avrupa ülkeleri dışından gelenler, sığınma veya mülteci statüsünü isteyenler, vatansızlar, refakatsiz küçükler tabidir. Talimatın tanımlar bölümünde mülteci, sığınmacı, mülteci statüsü, sığınmacı statüsü, refakatsiz küçük gibi tanımlara yer verilmiştir.⁸⁴ Bu tanımlara değinmek gerekirse mülteci “Avrupa ülkelerinden gelen ve 1994 İltica/Sığınma Yönetmeliği”nin 3. maddesinin ikinci paragrafında belirtildiği şekilde, 1951 Sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olduğu için İç İşleri Bakanlığında mülteci statüsü tanınan yabancı uyruklu kişi ya da belli bir uyruğu

⁸² Cemil Güner, İltica Konusunda Türkiye’nin Yol Haritası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, 4, <https://dergipark.org.tr/tr/> (Erişim Tarihi: 15.12.2023), s. 83-84.

⁸³ Bkz. İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Sayı: B.05.İegm.0.13.02/1614771810-12/Gnl.D.6-6, 22.06.2006, Genelge No:57 bkz. <http://www.madde14.org/> (Erişim Tarihi: 16.12.2023).

⁸⁴ Refakatsiz küçük (j bendi); “Türkiye topraklarına hukuken ya da teamülen kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın gelen ve bu tür bir kişinin bakımına etkin olarak alınmadığı sürçe refakatsiz küçük olarak adlandırılan 18 yaşın altındaki iltica/sığınma başvurusunda bulunan yabancı uyruklu kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişidir.” Ayrıca söz konusu genelgede Türkiye topraklarına giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan iltica ve sığınma başvurusu sahiplerini de bu kapsama dahil etmiştir.

olmayan vatansız kişidir” (f bendi).Sığınmacı ise, “Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelen ve 1994 İltica Yönetmeliği’nin 2. maddesinin üçüncü paragrafında belirtildiği şekilde, 1951 Sözleşmenin 1. maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterle uygun olduğu için İç İşleri Bakanlığı’nca sığınmacı statüsü tanınan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişidir” (g bendi). Ayrıca mülteci ve sığınmacı statülerinin de tanımı yapılmıştır. Mülteci statüsü, “Avrupa ülkelerinden gelen ve 1951 Sözleşmesi’nin 1. maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişinin İç İşleri Bakanlığı tarafından mülteci olarak tanınmasıdır” (h bendi).

Sığınmacı statüsü ise, “Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelen ve 1951 Sözleşmesinin 1. maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişinin İç İşleri Bakanlığı tarafından sığınmacı olarak tanınmasıdır” (i bendi).Bu tanımlarda mülteci ve sığınmacı kavramlarında Avrupa ve Avrupa dışından gelenler ile mülteci ve sığınmacı kavramları genişletilmiştir. Aynı zamanda vatansız kişiler ve refakatsiz küçük gibi tanımlara yer verilerek kavramların sınıflandırılması detaylandırılmıştır. Uygulama talimatının kapsamına bakıldığında da gerek uluslararası sözleşmeler gerekse 1994 Yönetmeliği’ni de bünyesine dahil ederek AB’ye uyum sürecini devam ettirmeyi amaçlamıştır. Uygulama talimatının devamı maddelerinde, bu statülere ilişkin yapılacak usuller ve başvurular yer almaktadır.

1.1.2.3.6. 6468 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 04.04.2013 tarihinde kabul edilmiştir. Bu tarihe kadar birçok hukuki düzenleme yapılsa da gelinen noktada bir kanuna ihtiyaç duyulmuş, tüm bu hukuki belgelerin daha toplu bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi’nin 2016 yıllık göç raporunda kanunlaşma özetine kısaca yer verilmiştir. Bu rapora göre: Türkiye’de 1934 tarihinde 2510 sayılı İskân Kanunu ile başlayan süreçte 2006 yılında yapılan değişiklikler ile 5543 sayılı İskan Kanunu düzenlenmiş, İskan Kanunu’nda yer almayan yabancılara ilişkin 1950 yılında 5682 sayılı Pasaport Kanunu ve 5683 Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun ile devam

edilmiştir. Ancak ÷lkeye karşı sınır dışı idari gözetim işlemlerine karşı, AİHM başvurularının artması ve aleyhe sonuçlar nedeniyle Türkiye’yi kapsamlı bu kanun çalışma yapılmasına sevk etmiştir. Başbakanlık İltica ve Göç Alanındaki AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planını 25.03.2005 tarihinde onaylamış, bu plan doğrultusunda hukuki ve kurumsal çalışmalar yapılmış, Ekim 2018’de İltica ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasitesini Geliştirme ve Uygulama Bürosu kurulmuştur. Bu uygulama bürosunda bir kanun taslağı hazırlanmış ve bu taslak 04.04.2013 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu olarak yayımlanmıştır.⁸⁵

YYUK beş kısımda ele alınmış; birinci kısımda; amaç, kapsam, tanım, geri gönderme yasağı, kanunun ikinci kısmında yabancılar, üçüncü kısımda uluslararası koruma kapsamını, dördüncü kısımda yabancı ve uluslararası korumaya ilişkin ortak hükümler, dördüncü kısımda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün kuruluş ve işleyişi hakkında hükümleri ele almıştır. Üçüncü kısımdaki uluslararası koruma kapsamına; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma statülerini ve geçici koruma kavramını almıştır. Kanununun üçüncü kısmı birinci bölümünün 61. ve devamı maddelerinde bu kavramların tanımlarına yer verilmiştir:

“Mülteci; Avrupa ÷lkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından, haklı sebeplerle korktuğı için vatandaşı olduğı ÷lkenin dışında bulunan ve bu ÷lkenin korumasından yararlanmayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ÷lkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir.

Şartlı mülteci; Avrupa ÷lkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle; ırkı, dini, tabiiyeti belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından, haklı sebeplerle korktuğı için vatandaşı olduğı ÷lkenin dışında bulunan ve bu ÷lkenin korumasından yararlanamayan ya da söz

⁸⁵ Bkz. T.C. İş İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Türkiye Yıllık Göç Raporu, 2017, s. 23-25.

konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında şartlı mülteci statüsü verilir. Üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar şartlı mültecinin Türkiye’de kalmasına izin verilir.”⁸⁶

İkincil Koruma ise; Mülteci veya şartlı mülteci olarak sayılmayan, fakat menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderilmeleri durumunda; ölüm cezasına mahkum edilecek veya ölüm cezası infaz edilecek, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye maruz kalacak, uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle, şahsına yönelik ciddi tehditler karşılaşılabilecek, olması nedeniyle menşe ülkesinin veya ikamet ülkesinin korumasından yararlanamayan veya söz konusu tehdit nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancı ya da vatansız kişiye, statü belirleme işlemleri sonrasında ikincil koruma statüsü verilir. “Geçici koruma; Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen yabancılara geçici koruma sağlanabilir”⁸⁷ denmiştir.

YYUK ile tanımlar ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, kavram karmaşaları yaşanmasının önüne geçilmiştir. Sığınmacı kavramı yerine şartlı mülteci kavramı gelmiş, Avrupa dışında kalanlara şartlı mülteci statüsü verilmiştir. Şartlı mültecilerinde kanun dairesinde mülki amirin belirlediği pilot şehirlerde üçüncü ülkeye yerleştirilene kadar kalmaları sağlanır.⁸⁸ İkincil koruma mülteci ve şartlı mülteci olmayan kimseler için şartları kanunda belirtilerek düzenlenmiştir. Aynı zamanda kanunda geçici korumaya yer verilmiştir. Geçici koruma da savaş, iç çatışma, doğal afet gibi nedenlerle ülkesinden ayrılmaya zorlanmış kişilerin kitlesel olarak bir ülkeye sığınması üzerine sağlanan koruma türüdür. Amaç, kişi sayısının çokluğu nedeniyle sığınma prosedürünün uygulanması ve bu kişilerin güvenli bir

⁸⁶ 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun metni için bkz. 11.04.2013 tarih ve 28615 Sayılı RG..

⁸⁷ YUKK, md. 91.

⁸⁸ Safi, Mülteci Hukuku, s. 355.

ortama yerleştirilmelerini acilen sağlamaktır.⁸⁹

1.1.2.3.7. Diğer Hukuki Düzenlemelerde

Yukarıda temel sayılan hukuki düzenlemeler haricinde de mülteci ile ilgili veya mültecilerle bağlantılı konular ele alınmıştır. Bu düzenlemeler söz konusu sorunun c z m  ve kanunlaşma süreçlerine katkı sağlamışlardır. Anayasa’nın 16. maddesinde; “temel hak ve hürriyetler, yabancılar için milletlerarası hukukuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir” denmiştir. Aynı zamanda Anayasa’nın 90. maddesinde usulüne uygun konulan antlaşmaların, kanun hükümünde olduğu belirtilmiş ve 2004 değişikliği ile 4. fıkrada uluslararası antlaşmalar ile i  mevzuatta, kanunlarda aynı konu farklı düzenlenmişse uluslararası antlaşmaların geçerli olacağı belirtilmiştir.⁹⁰ özellikle yabancılara ilişkin konuların kanunlaşma sürecinde, bu maddeler etkili olmuştur. Diğer metinlerde incelendiğinde; doğrudan mültecilere yönelik metinler olmasa da bağlantıları vardır. Bu metinlerden bazıları mülteci konusunu aşağıdaki gibi ele almıştır:

21.06.1927 Tarihli Askerlik Kanunu’nda mültecilerden Türk vatandaşı olmamaları sebebiyle askerlik görevinden muaf tutuldukları belirtilmiş, vatandaş oldukları takdirde yaşları dolmuş ise askerlik görevini yapacaklarını belirtilmiştir.⁹¹

15.07.1950 Tarihli Pasaport Kanunu’nda, mültecilerin ve iskan mevzuatına aykırı gelen yabancılarının, Türkiye’ye İç İşleri Bakanlığı kararı ile kabul edilmelerine ilişkin bir hüküm konulmuştur.⁹²

11.02.1964 Tarihli Türk Vatandaşlığı Kanunu’nun 12. maddesinde Cumhurbaşkanı kararı ile Türk vatandaşlığını kazanabilen yabancılar belirtilmiş ama mültecilere yönelik doğrudan bir düzenleme yapılmamıştır.⁹³

29.04.1983 Tarihli Mülteci Misafirhaneleri Yönetmeliği’nde tanımlar bölümünde iltica kavramı açıklanmış, mülteciye de iltica eden kişi denmiştir. Bu

⁸⁹ Odman, Mülteci Hukuku, s. 349.

⁹⁰ Işıl  zkan, G  -İltica ve Sığınma Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 461-463.

⁹¹ 1111 sayılı Askerlik Kanunu için bkz. 12-17.07.1927 tarih ve 631-635 Sayılı RG..

⁹² 5682 sayılı Pasaport Kanunu için bkz. 24.07.1950 tarih ve 7564 Sayılı RG..

⁹³ 403 Sayılı Vatandaşlık Kanunu için bkz. 22.02.1964 tarih ve 11638 Sayılı RG..

yönetmeliğe göre iltica; “ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensup oluşu veya siyasi kanaatleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve kendi devletinin himayesinden yararlanmak istemeyen kişilerin bulunduğu ülkeye sığınmaları şeklinde tanımlamıştır.”⁹⁴ Bu yönetmelik, iltica talebinde bulunan kişiye başvurusu sonuçlanan kadar barınma ve diğer masraflarının karşılanmasını amaçlar.

13.10.2014 Tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nde geçici korumaya tabi, kitlesel olarak gelen kişilere yönelik işlemler ele alınmıştır. Bu yönetmeliğin amacı; ülkesinden zorla gönderilmiş, ayrıldığı ülkeye bir daha geri dönemeyen, yaşadığı olaylar nedeniyle acil ve geçici koruma amacıyla kitlesel olarak sınırlara yığılan veya sınırları geçen yabancılardan YUKK 91. maddesi çerçevesinde ulusal koruma talebi başvuran açısından bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanacak ve uygulanacak geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları, hak ve yükümlüklerinin belirtmektedir.⁹⁵ YUKK 91.maddesinde de geçici koruma kavramı ele alınmıştır.

1.2. MÜLTECİ ÇOCUK KAVRAMI VE İLGİLİ MEVZUAT

1.2.1. Mülteci Çocuk Kavramı ve Hukuki Boyutu

Çocuk, devletlerin önem atfettiği, evrensel ilkelerle koruma altına alınması amaçlanan, tarihler boyu üzerinde çalışılmış ve koruma mekanizmaları oluşturulmuş bir konudur.

Çocuk kavramının tarihçesine bakıldığında, eski dönemlerden bu yana çocuğa verilen önem, çocuk hakları ve hukukunda oldukça yol alınmıştır. Eski Atina’da baba ve çocuk ilişkisini düzenleyen herhangi bir yasal çerçeve olmadığı gibi, çocuğa yönelik kötü davranışlara da sert tepkiler konulmamıştır. Roma hukukunda ise anne ve baba, çocuklar üzerinde sınırsız hakimiyet sahibi olduğundan, kendi çocuklarını yargılayabilme hakkına sahipti. Ancak zamanla bu yetkiler sınırlandırılmış, çocuk korunan bir varlık haline gelmiştir. Cermenlerde de bu durum benzer olup çocuklar aile babası yönetimi altındadır. Eski Türk ve İslam Hukukunda ise çocuk sahibi olunmasına, çocuğun güvenliğine önem verilse de tam anlamıyla koruma

⁹⁴ 1983 Tarihli Mülteci Misafirhaneleri Yönetmeliği için bkz. 29.04.1938 tarih ve 18032 Sayılı RG..

⁹⁵ 2014 Tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği için bkz. 22.10.2014 tarih ve 26153 Sayılı RG..

mekanizmaları geliştirilememiş, 19.yy'da itibaren çocuğa bakış açısı değişmiş, hukuki metinlere girmiştir.⁹⁶

Çocuk ve çocukluk terimlerine ise Ortaçağ'da rastlanılmaktadır. Rönesans ve devamı tarihlerinde, özellikle 19.yy'da çocuk anlayışı kavramı gelişmiş, 20.yy'da çocuk en önemli insan olarak sayılmıştır.⁹⁷ Bu gelişim ile beraber çocuk kavramı güçlenmiş, çocuk haklarına daha çok önem verilmiştir. Çocuk kavramı, TDK' da "bebeklik ile ergenlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız" şeklinde düzenlenmiştir.⁹⁸ Hukukta çocuk kavramı ikiye ayrılmış, ana babaya soy bağı ile bağlanması ve küçüğü yetişkinden ayırması üzerine kullanılmıştır. Yapılan tanımlar ise, yaş küçüklüğü baz alınarak düzenlenmiştir.⁹⁹ Çocuk hukukunda en önemli metinlerden biri olan Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuğu tanımlayan düzenleme, erken yaşta reşit olmama durumu hariç 18 yaşından küçük olan her insanı çocuk olarak benimsemiştir. BMMYK ise; sığınmacı, mülteci, yardım gören ve korunan, vatansız, ülkesinde yerinden edinilmiş ve geri dönmüş yapmış çocukları kapsayacak şekilde Komiserliğin yetkisi altındaki tüm çocuklar için çocuk kavramını kullanmıştır.¹⁰⁰

YUKK'da ise; uluslararası korumaya tabi olan kişiler; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici koruma statüleri sayılabilir. Bu korumanın çocuğa entegre edilmesi durumunda, Türk hukukunda mülteci çocuk kavramının kapsamına; mülteci çocuklar, şartlı mülteci çocuklar ve bunlarla birlikte ikincil koruma altına alınan çocuklar ve geçici korunan çocuklar olmak üzere dört grubun dahil olduğu sonucunun çıkarılması yanlış olmayacaktır.¹⁰¹

1.2.2. Uluslararası Düzenlemelerde Mülteci Çocuk

1.2.2.1. Genel Olarak

Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi ile çocuk hakları alanındaki çalışmalar

⁹⁶ Emine Akyüz, Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara 2021, s. 22-26.

⁹⁷ A.g.e, s. 95-97.

⁹⁸ Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

⁹⁹ Hacı Can, Ekin Tuna, Nehir Tuna, Çocuk Hukuku, Nobel Yayınları, Ankara 2019, s. 3.

¹⁰⁰ Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesine Dair BMMYK Kılavuz İlkeleri, 2008 BMMYK, (<https://www.refworld.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 6.

¹⁰¹ Nuray Ekşi, Mevzuat ve Anlaşmalar Kapsamında Çocukların Korunması, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2016, 7 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 10.11.2023), s. 560.

önemli bir konuma getirilmiş, çocuğun korunmasına önem verilmiştir. Beş maddeden oluşan bu Beyanname, 1923 yılında I. Dünya Savaşı çocuklarındaki olumsuzluklar üzerine hazırlanmıştır.¹⁰² Bu beyannamede çocuğun korunması amaçlanmış, çocuğun yararını esas alan hükümlere yer verilmiştir. Zamanla Cenevre Beyannamesi'nin yetersizliğinin anlaşılması üzerine BM Çocuk Hakları Bildirgesi getirilmiştir. Bu, çocuk hakları kapsamında düzenlenen ikinci metindir. 1989 yılında ele alınan Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ise çocuk hakları kapsamında temel sayılan bir düzenleme olup hukuki düzlemde önemli bir metin olarak yerini almıştır. Bu tarihler arasında çocuk haklarına dair çalışmalar yürütülmüş olup çocuk hakları konusu uluslararası alanda önemli bir konuma getirilmiştir.

1.2.2.2. Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi

Cenevre Çocuk Hakları Beyannamesi, Birinci Dünya Savaşından sonra, çocukların daha özenli korunması amacıyla hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti'ne üye devletlerin imzasına sunulmuş ve kabul edilerek 1924 yılında Milletlerarası Çocuklara Yardım Birliğince yayınlanmıştır¹⁰³. Beş maddeden teşekkül bu Beyannamenin özelliği, çocukların korunmasına yönelik uluslar arası alanda yapılan ilk metin olmasıdır¹⁰⁴. Türkiye 1928 yılında kabul etmiştir. Beyanname Atatürk tarafından imzalanmıştır.

Çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda yaşaması, ortaya çıkacak bir felaket ortamında çocukların öncelikli korunması amacıyla getirilen beyanname,

¹⁰² Erdem Hareket, Selma Yel, Eğitim Hukukunda Çocuk Hakları ve Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara 2021, s. 32.

¹⁰³ Çocuk hakları beyannamesinin tarihsel süreci için bkz. Ali Naim, İnan, Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 14.12.2023), s. 202 vd.; Emine Akyüz, Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 14.12.2023), s. 339 vd..

¹⁰⁴ Beyanname metni aşağıdaki gibidir. “Umum Milletlerin erkek ve kadınları insanlığın haiz olduğu en mutena şeyi Çocuğa vermeye mecbur bulunduğunu, ırkı, milli ve dini her türlü telkinler haricinde bir vazife olmak üzere kabul ettikleri Cenevre Beyannamesi ismi verilen bu Çocuk Hakları Beyannamesi ile tasdik ederler; Çocuk bedensel ve ruhsal bakımdan doğal biçimde gelişmesine olanak sağlayacak koşullar içinde bulundurulmalıdır. Acıkan çocuk beslenmeli, hasta çocuk tedavi edilmeli, fikren geri kalmış çocuk eğitilmeli, yoldan çıkmış çocuk yola getirilmeli, terk edilen çocuklar korunmalıdır. Herhangi bir felaket anında öncelikle çocuğa yardım yapılmalıdır. Çocuk hayatını kazanabilecek hale getirilmelidir ve her türlü istismara karşı korunmalıdır. Çocuk yeteneklerini kardeşlerinin hizmetine adayacak bir ruh ve düşünce içinde yetiştirilmelidir (bkz. <https://hukukbook.com/cocuk-haklari-beyannamesi/> Erişim Tarihi: 14.12.2023).

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte Milletler Cemiyeti'nin işlevsiz hale gelmesi nedeniyle uygulanamaz hale gelmiştir. Ancak yine de daha sonra bu alanda yapılan uluslararası çalışmalara katkı sağlamıştır. Özellikle 5-9 Nisan 1936 tarihinde gerçekleştirilen Birinci Balkan Kongresi, çocukların korunmasının yanında çocukların çalışma yaşı konularında çalışmalar yapmak üzere 1-7 Ekim 1938 tarihleri arasında gerçekleştirilen İkinci Balkan Kongresi ve akabinde aşağıda ele alınan Birleşmiş Milletlerce yayınlanan 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1989 yılında kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi açısından önemli bir basamak olmuştur.¹⁰⁵

1.2.2.3. BM Çocuk Hakları Bildirgesi

Cenevre Beyannamesi'nin II. Dünya Savaşı sebebi ortaya çıkan sorunlar karşısında yetersiz kalması üzerine hazırlanmıştır.¹⁰⁶ BM Çocuk Hakları Bildirgesi; 20.11.1959 tarihinde kabul edilmiştir. BM Örgütü ile birlikte çocukların korunmasına yönelik Sosyal Sorunlar Meclisi kurulmuş, bu meclisin çalışmaları sonucunda Cenevre Beyannamesi'nin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki esaslara dikkate alınarak yeniden düzenlenmesine karar verilmiş, böylelikle on ilke temelinde bir bildirge düzenlenmiştir.¹⁰⁷

Bildirgenin birinci ilkesinde; *“her çocuk, kendisinin ya da ailesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ve başka bir statü bakımından bir ayrım yapılmaksızın bu haklara sahiptir.”* denmiştir. İkinci ilkede, *“Çocuk, özel olarak korunur, yasalar ve başka yollarla sağlıklı ve normal biçimde, özgürlük ve saygınlık koşullarında bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanır. Bu amaçla çıkarılacak yasalarda, çocuğun çıkarları önde gelir”* düzenlemesine yer verilmiştir. Devamı ilkelerinde de çocuğun isim, vatandaşlık hakkı, korunması, sağlık hakkı, güvenliğinin sağlanması, bedensel, zihinsel ve toplumsal açıdan engelli çocuğa özel durumu dikkate alınarak davranılması, bu çerçevede özel eğitim ve bakım hakkı, barış ve sevgi ortamında

¹⁰⁵ Ayrıntılı açıklama için bkz. <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat;https://hukukbook.com/cocuk-haklari-beyannamesi/> (Erişim Tarihi: 14.12.2023).

¹⁰⁶ Hareket, Yel, Eğitim Hukuku, s. 31.

¹⁰⁷ Akyüz, Çocuk Hukuku, s. 44. Bu ilkeler için bkz. İnan, a.g.e, s. 208 vd..

büyümesi, aile ortamının sağlanması, zulme uğramaması, ücretsiz eğitim hakkı, eğitim sağlık gibi önemli konular kaleme alınmıştır.¹⁰⁸ Çocuklar arasında ayırım gözetilmemesi daha sonrasında çocuk hakları sözleşmesinde de belirtilmiş, çocuk haklarını evrensel bir boyuta taşımıştır. Ayrıca mülteci çocuklar için de önemli olan bir ilke olup bu ilke sonucunda tüm çocuklara eşit muamele yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

1.2.2.4. Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi

Yapılan çalışmalar sonucunda bir uluslararası belgeye ihtiyaç duyulması sebebiyle on yıl süren çalışmalarla 20.11.1989 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kabul edilmiştir. Böylelikle dünyanın her yerindeki çocukların haklarının koruma altına alınması yolunda önemli bir adım atılmıştır. Sözleşmeyi; 14.09.1990 tarihinde Türkiye imzalamış, 09.12.1994 tarihinde 17, 29 ve 30. Maddelerine Anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesince çekince konularak TBMM tarafından onaylanmıştır.¹⁰⁹

Sözleşme; önsöz ve üç kısımdan oluşmuş, birinci kısımda 2, 3, 5, 12. maddeler ile temel ilkeleri düzenlemiş, ikinci kısımda taraf devletlerin bu ilkeleri çocuk ve yetişkinlere öğretmesine ilişkin yükümlülüğü açıklamış, üçüncü bölümünde ise yürürlük ve yürütmeye ilişkin hükümler yer almıştır.¹¹⁰ Aynı zamanda sözleşme; uluslararası hukuk açısından çocuklara yönelik davranışları evrensel ölçü ve ilkeleri düzenleyen, uluslararası alanda bağlayıcı gücü olan hukuksal bir metindir. Devletlerin üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmelerini denetlemek gayesiyle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur.¹¹¹

Sözleşmenin 1. maddesinde çocuk tanımı yapılmıştır; *“sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”*

Sözleşme’nin 2. maddesi, çocuklara yönelik ayrımcılığı yasaklamıştır. *“1.Taraf devletler, bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan*

¹⁰⁸ Bildirge için bkz. <https://kdkcocuk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

¹⁰⁹ BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Ulusal İlk Rapor, Ankara 1999, s. 4.

¹¹⁰ Akyüz Çocuk Hukuku, s. 47.

¹¹¹ Hayrunnisa Özdemir, A. Cemil Ruhi, Çocuk Hukuku, Onikilevha Yayınevi, İstanbul 2023, s. 20.

her çocuğa kendilerinin, ana-babalarının veya yasal varislerinin sahip oldukları ırk, renk cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık doğuş, ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanı ve taahhüt ederler.

2.Taraf devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrıma veya cezaya tabi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önemi alır.”

Sözleşmenin 22. maddesinde ise mülteci çocuklara yönelik bir düzenleme bulunmaktadır:

“1. Taraf devletler, ister tek başına olsun istersen ana-babası veya herhangi bir başka kimse ile birlikte bulunsun, mülteci statüsü kazanmaya çalışan ya da uluslararası veya iç hukuk kural ve usulleri uyarınca mülteci sayılan bir çocuğun, bu sözleşmede ve insan haklarına veya insanı konulara ilişkin ve söz konusu devletlerin taraf oldukları diğer uluslararası sözleşmelerde tanınan ve bu duruma uygulanabilir nitelikte bulunan hakları kullanması amacıyla koruma ve insani yardımdan yararlanması gerekli bütün önlemleri alırlar.

2. Bu nedenle, Taraf devletler uygun gördükleri ölçüde, BM Teşkilatı ve onunla işbirliği yapan hükümetler arası ve hükümet dışı yetkili başka kuruluşlarla bu durumda olan bir çocuğu korumak, ona yardım etmek, herhangi bir mülteci çocuğun ailesi ile yeniden bir araya gelebilmesi için ana- babası veya ailesinin başka üyeleri hakkında bilgi toplamak amacıyla işbirliğinde bulunurlar. Herhangi bir nedenle kendi aile çevresinden sürekli ya da geçici olarak ayrı düşmüş bir çocuğa bu sözleşmeye göre tanınan koruma, aynı esaslar içinde, ana- babası ya da ailesinin başkaca üyelerinden hiçbirisi bulunmayan çocuğu da tanınacaktır.”¹¹²

Mülteci çocukları ele alması açısından ÇHS, önemli bir yere sahiptir. Özellikle; sözleşmedeki 22. madde, hem mülteci statüsünü; hem de bu statüyü kazanmak isteyen çocukları kapsamaktadır. Dolayısıyla ÇHS, 2. maddesi gereği, her halükarda; belirli bir ülkenin yetki alanı içindeki bütün çocuklar kapsamdadır. Yani

¹¹² Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi için bkz. 27.05.1995 tarih ve 22184 Sayılı RG..

çocuklar mülteci statüsü kazanmasa bile, bir ülkede kaldıkları sürece korunması gerekmektedir.¹¹³ Bu maddeyle ÇHS'nin, çocuğun üstün yararı ve koruma ilkesini öncelik haline getirdiği anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Bu durum, Birleşmiş Milletler Mülteciler Çocuk Hakları Komitesince Danimarka için belirtilen görüşte; "mülteci statüsü başvuruları reddedilen ancak ülkede kalan bütün çocukların sağlık, bakım, eğitim hakları hukuken değil, fiilen Yüksek Komiserinin görüşünde de şu şekilde belirtilmiştir: "Mülteci çocuklar adına yapılacak bütün girişimlerde ailenin bütünlüğü ilkesinin yanında çocuğun yararı ilkesi gözetilmelidir."¹¹⁵

ÇHS'nin 43. maddesinde, taraf devletlerce sözleşmeden kaynaklı yükümlülüklerine uyulup uyulmadığını denetlemek üzere Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. Bu komitenin herhangi bir yargısal görevi olmayıp ülkelerin siyasi sorumluluklarını değerlendirmektedir.¹¹⁶

ÇHS'nin aldığı eleştiriler sonucunda BM Çocuk Hakları Komitesince yeni düzenlemeler yapılmış, ek protokoller imzalanmıştır. Özellikle, çocukların satılması, çocukların kaçırılması, çocuk pornografisi ve çocukların silahlı çatışmalarda kullanılmasına dair ek ihtiyari protokoller yayımlanmış olup; BM Çocuk Hakları Komitesi'nde bireysel başvuruları inceleme yetkisi tanınan Çocuk Hakları Sözleşmesi Ek Bireysel Başvuruya İlişkin İhtiyari Protokol düzenlenmiştir. Türkiye Protokollere koyduğu çekincelere devam ettiğini belirterek imzalamıştır. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol'de yaşanan savaşlar neticesinde çocukların daha çok etkilenmesi sonucunda uluslararası çalışmalar yapılmaya çalışılmış, her türlü ihmal

¹¹³ UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, UNICEF, 2002 (<https://www.unicef.org/turkiye>, Erişim Tarihi: 04.12.2023), s. 319.

¹¹⁴ Çocuk Hakları Komitesince Danimarka için belirtilen görüşte; "mülteci statüsü başvuruları reddedilen ancak ülkede kalan bütün çocukların sağlık, bakım, eğitim hakları hukuken değil, fiilen sağlanmaktadır. Komite bu durumun sözleşmenin 2. ve 3. maddeleri ile tam olarak bağdaştığı kanısında değildir... Komite; mülteci konumunda ve mülteci statüsü kazanmak isteyen çocuklarla ilgili olarak, Taraf devletin kendi Yasası'nı, sözleşmenin ilkeleri ve hükümleri ile bağdaşırılığı açısından yeniden gözden geçirmesini tavsiye etmektedir... Komite mülteci statüsü kazanmak isteyen çocuklara sağlık ve eğitim hizmetleri sağlanması konusunda sözleşmenin 2. maddesine dikkat çekmek istemektedir. Bu maddeye göre taraf devletler, başka benzerlerinin yanı sıra, eldeki sözleşmede yer alan hakların kendi yetki alanları içindeki bütün çocuklar için saygı duyacak ve bu hakların yaşama geçirilmesini sağlayacaklardır." UNICEF, Uygulama El Kitabı, s. 319.

¹¹⁵ A.g.e., s. 43.

¹¹⁶ M. Tevfik Odman, Çocuk Hakları Bağlamında Çocuk Mülteciler, Çağ Üniversitesi Yayınları, Tarsus 2008, s. 11.

ve kötü yaşam koşullarından korunması, gelişimlerinin ve katılımlarının sağlanması konusunda evrensel ilkeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak; ortak bir anlayış da tam anlamıyla buluşulamamıştır. Bunda sosyokültürel farklılıklarında etkisi olmuştur.¹¹⁷

1.2.2.5. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol Çerçevesinde Mülteci Çocuk

1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü, yetişkinlerle birlikte çocukları da kapsamaktadır. Bu belgeler yetişkinlere hangi şartlarda uygulanıyorsa, çocuklara da aynı şartlarda uygulanmaktadır. Çünkü bu belgelerde herhangi bir yaş şartı belirtilmemiştir. 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü'nde çocuk mültecilere yönelik özel hükümler bulunmamaktadır. Ancak 1951 Sözleşmesi'nin bazı maddelerinin doğrudan çocuklarla ilgili olduğu söylenebilir. 1951 Sözleşmesi'nin 22. maddesinde temel eğitim hakkı kapsamına giren kişilerin çocuklar olduğu açık olup; mülteci eğitimi ile vatandaşlara tanınan eğitim hakkına aynı şekilde sahip olduğu belirtilmiştir.¹¹⁸

Çocuklara ilişkin mülteci statüsü başvuruları dört şekilde incelenebilir. Birincisi; göç ettikleri grupla beraber değerlendirmeye tabi tutulurlar. İkincisi beraber oldukları bir yetişkin varsa onla beraber değerlendirilirler. Üçüncüsü ayrı düştükleri aileleri ile birleşme talebinde bulunabilirler. Dördüncüsü ise çocuklar kendi mülteci başvurularını düzenleyebilirler. BMMYK Yürütme Kurulu, çocuk mültecilerin korunması yönünde 47 ve 59 sayılı kararlarını yayımlamış, bu kararlar ile 1951 Sözleşmesinde çocuklara yönelik uygulanacak ilkelere değinilmiştir. Daha sonra Çocuk Mülteciler, Koruma ve Bakım İlkeler başlıklı halini almış, bu ilkeler kapsamında; çocukların statü değerlendirmelerine öncelik tanınmalı, çocuklar ile yapılacak görüşmeler eğitim görmüş kişilerce yapılmalı, çocuğun yararı ilkesi göz önünde bulundurularak ve küçüklere vasi tayin edilmelidir.¹¹⁹

¹¹⁷ Sevil Lale Kurt, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi, 2016, 36 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 26.11.2023), s. 108-109.

¹¹⁸ Ekşi, Mevzuat ve Anlaşmalar Kapsamında Çocukların Korunması, s. 566-567.

¹¹⁹ Fahrinisa Akbatur, Çocuk Hakları Sözleşmesi Işığında Mültecilik ve Çocuklar, MHB, 1996, 1-2

1951 Sözleşmesi'ndeki mülteci tanıma ilişkin belirtilen beş kriter, çocukları da kapsamaktadır. Irkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba ait olmasından veya siyasi görüşü nedeniyle zulme uğramaktan korkan kişi kapsamına çocuk da girmektedir. Bu uluslararası belgelerde kabul edilen tüm hükümlerin çocuklara da uygulanacak olup çocukların menfaatleri gözetilecektir.

1.2.2.6. Diğer Uluslararası Belgeler

Çocuğun korunması üzerine başka hukuki metinler de bulunmakta olup; bu metinler, bu konunun uluslararası düzlemde önemli hale gelmesini sağlamış, aynı zamanda birtakım sorunlara da çözümler getirmiştir. Bu uluslararası metinlerin bazılarında doğrudan mülteci çocuğa yer verilmemiş olsa da; dolaylı bir şekilde ayrımcılık yasağı, çocuğun üstün yararı veya çocuğun korunması gibi ilkeleri içermesi ile birlikte koruma sağlanmaya çalışılmıştır.

BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 24. maddesi çocukların haklarına ilişkin olup şu şekilde açıklanmıştır:

*“1. Her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi ayrımcılığa tabi tutulmaksızın ailesi, içinde yaşadığı toplum ve Devlet tarafından bir küçük olarak statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerine hakkı vardır.”*¹²⁰

Çocuk Haklarına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, 18 yaşına ulaşmamış çocuklara uygulanacaktır. Çocuğun yüksek yararı ilkesi doğrultusunda, çocuk haklarını geliştirmektir. Çocukların adli merciler nezdinde kendilerini ilgilendiren davalardan bilgi edinmelerini ve katılım göstermeleri gibi hususları ele almaktadır. 26 maddeden oluşan bu sözleşme 1996 yılında Strasburg' da imzalanmış, 2001 yılında Türkiye'de resmi gazetede yayınlanmıştır.¹²¹

Çocuk Haklar ve Esenliği Hakkında Afrika Şartı; Afrika Birliği Örgütü'ne üye devletleri bağlayan ve sığınma amacıyla göç ve çocuk haklarıyla ilgili uluslararası düzenlemeler içermektedir. Söz konusu sözleşme, ÇHS gibi mülteci

(<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 23.12.2012), s. 11-12.

¹²⁰ 1976 Tarihli BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi için bkz. 21.07.2003 tarih ve 25175, Sayılı RG..

¹²¹ Sözleşmenin metni için bkz. 02.05.2002 tarih ve 24743 Sayılı RG..

çocuklara yönelik maddeler içermektedir. Bu maddenin birinci fıkrasında; imzalayan devletlerin, mülteci statüsü talep eden yahut iç hukuk uyarınca mülteci kabul edilen bir çocuğun, anne babasının, yasal temsilcilerinin veya yakın akrabalarının çocuğa eşlik edip etmemesine bakılmaksızın; bu Şart'a ve devletlerin imzaladığı diğer uluslararası insan hakları ve insancıl hukuk belgelerin getirdiği hak ve imkânlardan gereği gibi yararlanmasını, varsa ve gerekiyorsa insani yardım almasını sağlamak üzere, uygun olan tüm tedbirleri almaları öngörülmektedir. İkinci fıkrada Şarta tabi devletlerden, uluslararası alanda mülteciyi koruyan ve yardım eden örgütlerle işbirliği içinde olması istenmiş, üçüncü fıkra refakatsiz çocuklar ile ilgilidir. Dördüncü fıkra ise yerinden edinilmiş çocuklara ilişkindir.¹²²

1.2.3. Ulusal Hukuki Düzenlemelerde Mülteci Çocuk

1.2.3.1. Genel Olarak

Ulusal hukuki metinlerde çocuk haklarının korunmasının temeli Anayasa ile atılmıştır. 1982 Anayasası'nın ilk halinde çocuklara yönelik düzenlemeler bulunmamaktadır.¹²³ Sonradan yapılan değişiklikle çocuk haklarına ilişkin düzenlemelerin getirildiği görülmektedir. 1982 Anayasası'nın üçüncü bölümünün "Ailenin korunması ve çocuk hakları" alt başlıklı 41. maddesinde çocuk şu şekilde yer almıştır: *"Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır."* Bu maddelerden de anlaşılacağı üzere Türkiye'de çocuk kavramı eşitlikçi ve sosyal devlet ilkelerine göre ele alınmaktadır. Aynı zamanda Anayasa'nın 10. maddesinde herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi görüş, felsefi inanç, din, mezhep gibi sebeplerle ayırım gösterilmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilerek bu herkes kavramına çocuğu da dahil etmiştir¹²⁴.

¹²² Öktem, Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri, s. 83-84.

¹²³ 1982 Anayasası metni için bkz. 20.10.1982 tarih ve 17344 Sayılı RG.

¹²⁴ Odman, Çocuk Mülteciler, s. 170.

Türk Medeni Kanunu'nda çocukluğun başlangıcı olarak kişiliğin başlangıcı sayılarak bağ kurulmuştur. Dolayısıyla kişilik, çocuğun sağ olarak doğduğu ve anne bedeninden tamamen ayrıldığı anda başlayacaktır. Bu tespitin önemi, hukuken koruma başlangıcının belirlenmesi açısındanadır. TMK'ya göre ise çocukluğun bitişini; 18 yaşının doldurulmasıyla erginlik başlar denmiştir. TMK'da hakim kararı ve evlenme ile de erken erginlik imkanı tanınmıştır. ÇHS'de de erken erginlik ile ilgili; “çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit durumu hariç olmak üzere” diye bir ibare eklenerek devletlerin iç hukukunda buna ilişkin düzenleme alanı bırakmıştır.¹²⁵ Aynı zamanda Türk Ceza Kanunu'nda da çocuk kavramına yer verilmiştir. TCK'nın tanım kısmında çocuğu; “*henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi*” olarak tanımlamıştır (md. 6 b).¹²⁶ Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanunlarında çocukları korumaya yönelik özel hükümler getirilmiştir.¹²⁷

03.07.2005 tarihinde kabul edilen 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda da çocuklara yönelik önemli düzenlemelere yer verilmiştir. Kanun, korunmaya muhtaç veya suça sürüklenen çocukların korunması, haklarının temin edilmesi ve sağlık-mutluluklarının güvence altına alınması için izlenecek usul ve esasları tespit edilmesi amaç edinilmiştir. Tanımlar kısmında çocuk; “daha erken yaşta ergin olsa bile, on sekiz yaşını doldurmamış kişi” olarak tanımlanmıştır.¹²⁸ Yani çocuğun erken yaşta ergin olma durumunu esas almayıp 18 yaşında çocukluğun son bulacağını belirtmiştir.

1.2.3.2. YUKK Kapsamında Mülteci Çocuk

YUKK'ta çocuğun tanımı 3. maddenin e bendinde; “çocuk henüz on sekiz yaşını doldurmamış ve ergin olmamış kişi” olarak yapılmıştır. Ayrıca refakatsiz çocuğun tanımına da yer verilerek “Sorumlu bir kişinin etkin bakımına alınmadığı sürece, kanunen ya da örf ve adet gereği kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakatı bulunmaksızın Türkiye'ye gelen veya Türkiye'ye giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan çocuk” denmiştir. Kanunda mültecilere yönelik uygulamaların çoğu çocuklar

¹²⁵ Öktem, Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri, s. 73-75.

¹²⁶ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nun metni için bkz. 12.10.2004 tarih ve 256611 Sayılı RG..

¹²⁷ Can, Tuna, Tuna, Çocuk Hukuku, s. 30.

¹²⁸ 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun metni için bkz. 15.07.2005 tarih ve 25876 Sayılı RG..

içinde uygulanır. YUKK’a göre çocuğun yüksek yararı her zaman önceliklidir (md. 3).

YUKK Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 65. maddesi çerçevesinde her yabancı veya vatansız kişi uluslararası koruma başvurusunda bulunabilir. Bu başvuru valiliklere yapılır. Çocuk, anne baba veya ebeveynlerinden birinin refakatindeyse, bunlarla beraber muamele görüp bunlara verilen statü çocuklar içinde geçerli olur. Refakatsiz çocuk için 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu ve ilgili mevzuat hükümleri uygulanıp Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından koruma altına alınacağı belirtilmiştir. Korumaya alınan çocuk uygun barınma yerlerine yerleştirilir. Yaş tespiti şüphesi olan çocuklar yönünden fiziksel ve psikolojik değerlendirme valiliklerce yapılır. Çocuklar ile yapılacak bütün görüşmeler, yeterli bilgiye sahip nitelikli personeller tarafından yapılır. Uluslararası koruma işlemlerinde çocuklara öncelik tanınır. YUKK kapsamında çocuklara dört farklı uluslararası koruma sağlanır. Statüleri; mülteci çocuk, şartlı mülteci çocuk, ikincil koruma altındaki çocuk, geçici korunan çocuklardır.¹²⁹

¹²⁹ Ekşi, Mevzuat ve Anlaşmalar Kapsamında Çocukların Korunması, s. 567-573.

İKİNCİ BÖLÜM

EĞİTİM HAKKI VE İLGİLİ MEVZUAT

2.1. EĞİTİM HAKKI KAVRAMININ AÇILIMI

Eğitim hakkı; temel haklardan sayılan, bir ülkenin gelişmişliğine en büyük katkısı olan, toplumsal refaha katkısı olan, diğer hak kavramlarını güçlendiren ve onları anlamaya ve uygulamaya yardımcı olan haklardan olup; devletler nezdinde her zaman önemli bir yeri olmuştur.

Türk Dil Kurumu’nda eğitim kavramı; “çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişilik geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme; terbiye” olarak yer almıştır.¹³⁰

Eğitim; “Bireyin kendisini belli bir bilim veya sanat dalında yetiştirmesi, geliştirmesi eğitim anlamına gelmektedir. Modern anlamda eğitim, bireyin belirli hedefler yönünde istendik davranış değişikliği ve bireysel yeteneklerin çeşitli yönlerden birey ve toplum için uygun ve dengeli olarak geliştirilmesi anlamına gelmektedir.”¹³¹ Eğitim hakkının yeteri kadar gerçekleşmemesi demokrasiyi, toplumsal gelişmeyi, uluslararası barışı ve güvenliğini olumsuz etkilemektedir. Kaldı ki özgürlük, demokrasi, eşitlik kavramlarının gelişimi için de eğitim hakkı oldukça önemlidir.¹³²

Hak kapsamına üç kuşak hak grubu girmektedir. Kişi hakları ve siyasi hakları, birinci kuşak hakları; ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ise ikinci kuşak hakları; gelişme ve diğer dayanışma dair haklar da üçüncü kuşak haklar olarak bilinir. Eğitim hakkı ise, birden fazla hak kavramıyla iç içe olduğundan nereye dahil olacağı tartışmalıdır. Çoğunlukla eğitim hakkı ikinci kuşak hak kategorisinde ele

¹³⁰ TDK, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

¹³¹ Selminaz Adıgüzel, Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 59.

¹³² Akyüz. Çocuk Hukuku, s. 370.

alınır.¹³³

Eğitim hakkına hakim birtakım ilkeler bulunmaktadır. Bu ilkeler; eğitime ulaşmak için yeterli donanımına sahip okul olması, bu okullarda nitelikli öğretmenlerin olması, ayrımcılık olmadan herkesin eğitime ulaşabilir olması, eğitime erişimde sıkıntı yaşayan gruplar için özel tedbirler alınması, okulların ulaşılabilir ve güvenli olması, eğitimin maddi olarak herkesçe karşılanabilir olması, herkese uygun müfredat belirlenmesi, eğitimin içeriğinin tarafsız, adil ve kişiler arası hoşgörüyü teşvik edici olması, eğitim insan hakları ve temel özgürlüklere saygının güçlendirilmesi, çocuklara verilecek eğitim türünün ana-baba nezdinde seçilebilir olması, özel açılan eğitim kurumlarının devletin tespit ettiği asgari standartlara uygun olması gerekir.¹³⁴

Eğitim hakkı, her bireye insan olmasıyla tanınan bir hak olduğundan; gerek uluslararası gerek ulusal birçok hukuki düzenlemede ele alınmış ve korunması amaçlanmıştır.

2.2. HUKUKİ DÜZENLEMELERDE EĞİTİM HAKKI

2.2.1. Uluslararası Hukuki Düzenlemelerde Eğitim Hakkı

2.2.1.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

Eğitim hakkı; İHEB' in 26. maddesinde açıkça düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

“1. Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve BM barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.

¹³³ Selminaz Adıgüzel, Göçmen Çocuğun Eğitim Hakkı, Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017, 3 (<https://hukuk.beykent.edu.tr/docs/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 33.

¹³⁴ Adıgüzel, Eğitim Hakkı, s. 67-68.

3. *Ana-babalar çocuklara verecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir*” şeklinde yer almıştır.

Bu maddeye göre eğitim, ücretsiz ve herkese ulaşılabilir olmalıdır. Ana-babanın kendi dini inançları, görüşleri neticesinde çocuğun eğitimi seçme yönünde özgürlük tanınmıştır. Tabi bu seçme özgürlüğünde çocuğun yararı gözetilmeli ve çocuğun eğitim hakkı ihlal edilmemelidir.

Ayrıca İHEB’ te eğitim hakkıyla bağdaşır başka maddelerde bulunmaktadır.

18. maddesinde eğitim hakkına sahip olma serbestliği izah edilmiş olup; herkesin düşünce, din, vicdan özgürlüğü hakkına sahip olduğu, bu haklarını tek başına veya topluca kamuya açık veya özel olarak öğretme serbestliğinin olduğu belirtilmiştir.

Aynı şekilde İHEB’ in 2. maddesinde; *“Herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka türden kanaat, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğul veya başka türden statü gibi herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu Bildirgede belirtilen bütün hak ve özgürlüklere sahiptir.”* denilerek eğitim hakkına herkesin eşit şekilde sahip olduğu ve eşit bir şekilde uygulanması gerekliliği de koruma altına alınmıştır.

2.2.1.2. BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşme

14.12.1960 tarihinde Paris’te toplanan BM Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu Genel Konferansında, BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Uluslararası Sözleşmesi kabul edilmiştir. Sözleşmenin amacının izah edildiği kısımda; ayrımcılık terimine yer verilmiş ve sözleşme nezdinde genişletilmiştir. Buna göre;

“1.Bu sözleşmenin amacı bakımından ayrımcılık terimi; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken, ekonomik koşul ya da doğum temeline dayanan, eğitimde muamele eşitliğini engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan özelliklerle;

(a) *Herhangi bir kişiyi ya da grubu her düzeyde ya da herhangi bir türde eğitime erişimden mahrum bırakmak;*

(b) *Herhangi bir kişiyi ya da grubu daha düşük standartta bir eğitime*

sınırlamak;

(c) *Bu sözleşmenin 2. maddesinin hükümleri saklı kalmak üzere kişiler ya da gruplar için ayrı eğitim sistemleri veya kurumları kurmak ya da sürdürmek;*

(d) *Herhangi bir kişi ya da grubu, insan onuru ile bağdaşmayan koşullara maruz bırakmak üzere yapılan herhangi bir dışlama, dışarıda bırakma, sınırlama veya tercihi içerir”¹³⁵ denmiştir.*

Sözleşme kapsamında maddenin ikinci fıkrasında eğitim kavramı tanımlanarak; eğitimin tüm tür ve seviyelerini kastettiğini ve eğitime erişimi, eğitimin kalitesini ve standartlarını ve hangi koşullar altında verilmesi gerektiği açıklanmıştır.

2.2.1.3 Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

BM Genel Kurulu’nun 16.12.1966 tarih ve 2200 A(XXI) sayılı kararıyla kabul edilmiş; 19.12.1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 03.01.1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. İkinci kuşak haklara dair olan bu sözleşmeyi; Türkiye, 15.08.2000 tarihinde imzalamış, 10.07.2003 tarih ve 2003/5923 sayılı karar ile sözleşmeyi onaylamıştır. Türkiye bu sözleşmeye çekinceler koymuştur.¹³⁶

Eğitim hakkı, ekonomik sosyal ve kültürel hak kapsamında değerlendirilmiştir. Bu hak söz konusu sözleşmeyle koruma altına alınmıştır. Eğitim hakkı sözleşmenin 13. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

“1.Bu sözleşmeye taraf devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasını ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlar. Ayrıca eğitimin herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağladığını, tüm uluslararası olduğu gibi ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirdiğini ve BM barışı koruma etkinliklerini özendirdiğini de kabul eder.

2. *Bu sözleşmeye taraf devletler bu hakkı tam olarak*

¹³⁵ BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi bkz. <https://www.ihd.org.tr/> (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

¹³⁶ 1966 Tarihli Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin metni için bkz. 11.09.2003 tarih ve 25196 Sayılı RG..

gerçekleştirmek amacıyla;

- a. *İlk öğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanmasını;*
- b. *Orta öğretimin, teknik ve mesleki eğitim dahil çeşitli birimlerinin her önlem alınarak özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkese görülebilir olması;*
- c. *Yüksek öğrenimin her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılmasını;*
- d. *İlk öğrenimi tamamlayamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ya da güçlendirilmesini;*
- e. *Her düzeyde bir okul sisteminin geliştirilmesini, yeterli bir burs sisteminin kurulmasını ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesini kabul eder.*

3. *Sözleşmeye taraf devletler, ana babalarının ya da kimi durumlarda yasal vasilerinin, devlet tarafından kurulanların dışında devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim ölçülerine uyan okullar seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir.*

4. *Bu maddenin hiçbir hükmü, her durumda bu maddenin 1. fıkrasında öne sürülen ilkelerin gözetilmesi ve verilen eğitimin devlet tarafından konacak belli ölçülere uygun düşmesi koşuluyla, birey ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü zedeleyici biçimde yorumlanamaz.”*

Sözleşmenin ikinci maddesinde; ele alınan haklar yönünden ayrımcılık yapılamayacağı belirtilmiştir. Sözleşmedeki eğitim hakkının amaçları ile BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ile paralellik taşıdığı söylenebilir. Ayrıca 13.madde; EKSHS'deki en uzun düzenleme olmasının yanında, eğitim hakkına ilişkin uluslararası insan hakları hukukundaki en kapsamlı düzenlemelerden biridir.¹³⁷

¹³⁷ Adıgüzel, Eğitim Hakkı, s. 125.

2.2.1.4. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

Eğitim hakkı; Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde detaylı ele alınan haklardandır. Çocuğun eğitime önem veren sözleşmede 23, 28, 29, 32. maddelerinde eğitim hakkı ele alınmıştır. Sözleşmenin 28. maddesinde birtakım önlemler neticesinde devletin görevlerine yer verilmiştir. Maddeye göre;

“1.Taraf devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle;

-İlk öğretim herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

-Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak için uygun önlemleri alırlar;

-Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

-Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

-Okullarda düzenli biçimde devamının sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar;

2. *Taraf devletler, okul disiplinin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli tüm önlemleri alırlar.*

3. *Taraf devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda geliştirmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”*

Sözleşmenin 29. maddesinde ise çocuklara verilecek olan eğitimin amaçları

izah edilmiştir:

“1.Taraf devletler çocuk eğitimini aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:

-Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunda geliştirilmesi;

-İnsan haklarına ve temel özgürlüklere BM antlaşmasında benimsenin ilkelere saygısının geliştirilmesi;

-Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

-Çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

-Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

2.Bu maddenin veya 28. Maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1. Fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla aykırı sayılacak yorumlanacaktır.”

Eğitim hakkını düzenleyen bu maddeler; ayırım gözetmemek, çocuğun yaşam ve geliştirme hakkını sağlamak, çocuğun yüksek yararını muhafaza etmek, çocuğun haklarına öncelik tanımak ve çocuğun görüşlerine önem vermek gibi ilkelerle beraber uygulanmaktadır.¹³⁸ Sözleşme kapsamında diğer maddelere bakıldığında yirmi üçüncü maddede engelli çocukların eğitime yer verirken, otuz ikinci madde gereği ise çocuğun çalışmasının eğitime engel teşkil etmemesi gerektiği

¹³⁸ Ahmet Ayar, Çocuk Haklar Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2022, 159 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 348.

belirtilmiştir.

2.2.1.5. BM Çocuk Hakları Bildirisi

BM Çocuk Hakları Bildirisi'nde düzenlenen on ilkede çocuğun temel haklarının korunması amaçlanmıştır. Bu haklardan biri de Bildirge'nin yedinci ilkesinde düzenlenen eğitim hakkıdır:

“Çocuğun, en azından ilköğretim aşamasında ücretsiz ve zorunlu bir eğitim almaya hakkı vardır. Çocuğa, genel kültürünü geliştirmeye yarayacak ve eşitlik temeli üzerinde yeteneklerini, yargı gücünü, manevi ve toplumsal sorumluluk duygusunu geliştirmesine ve yararlı bir toplum üyesi olmasına olanak sağlayacak bir eğitim verilir. Çocuğun eğitiminden ve rehberliğinden sorumlu olanlar için yol gösterici ilke çocuğun çıkarlarıdır. Bu sorumluluk, her şeyden önce ana babasındadır. Çocuk, eğitimle aynı amaçlara yönelik oyun ve eğlenme konusunda tüm olanaklarla donatılır; toplum ve kamu makamları çocuğun bu haktan yararlanma olanaklarını arttırmaya çaba gösterir.”¹³⁹

Bildirge; birinci ilkesinde çocukların ayrımcılığa uğramadan; bu haklardan yararlanılacağı belirtilerek tüm çocuklar yönünden eğitim hakkını koruma altına alan bir düzenleme niteliğindedir.

2.2.1.6. Diğer Uluslararası Hukuki Düzenlemeler

Önceki başlıklarda, eğitim hakkına ilişkin temel sayılabilecek uluslararası hukuki düzenlemelerden bahsedilmiştir. Bu düzenlemeler haricinde; eğitim hukukuna ilişkin önemli bazı uluslararası hukuki metinler de bulunmaktadır.

Bunlardan ilki, “Kadına Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi”dir. Bu sözleşme; 19.12.1979 tarihinde kabul edilmiş, 01.03.1980 tarihinde imzaya sunulmuş, 03.09.1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de ise 11.06.1985 tarih, 3232 sayılı Kanun, 25.06.1985 tarih ve 18792 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmış ve 19.01.1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁰ Sözleşme ile kadınların evli olup olmadıklarına bakılmaksızın, kadın ve erkek eşitliği

¹³⁹ BM Çocuk Hakları Bildirgesi (<https://kdkcocuk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 28.10.2023).

¹⁴⁰ Bkz. <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

perspektifine dayalı politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki temel hak ve özgürlüklerin tanınması, uygulanması ve korunması amaçlanmıştır. Sözleşmenin III. Bölümünün 10. maddesinde eğitimde fırsat eşitliğine yer verilmiştir. Bu madde gereği, kadın ve erkek arasındaki eşitlik esas alınarak eğitim ile ilgili devletlere bazı görevler tanınmıştır. Bu görevler, her çeşit meslek eğitiminde eşitliğin sağlanması, kadınların erkekler gibi aynı ders programı, okul, malzeme gibi imkanlara sahip olması, karma eğitim modellerinin uygulanması, kadınların da erkekler gibi burs ve diğer eğitim yardımlarından yararlanması, kadınların sürekli eğitim programlarına dahil edilmesi, kız çocuklarının okuldan ayrılmalarının engellenmesi, spor ve beden eğitimi dersleri gibi aktif derslerde eşitlik sağlanması, kadınların özel eğitici bilgiyi sağlamaları olarak düzenlenmiştir. Sözleşme kapsamına da bakıldığında kadınlara yönelik her türlü eğitim ve öğretimin sağlanması gerekliliği de vurgulanmıştır.¹⁴¹

İkinci olarak BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmedir. 18.12.2006 tarihinde kabul edilen sözleşme, 03.05.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise 30.03.2007 tarihinde sözleşmeyi imzalamış ve 27288 sayılı 14.07.2009 tarihli Resmi Gazete ile de yayınlanmıştır. Bu sözleşmenin 24. maddesinde doğrudan eğitim başlıklı bir düzenleme bulunmaktadır. Bu maddeyi özetlemek gerekirse; taraf devletlerin, engelli çocukların eğitim hakkını tanıdığını ve eğitim hakkının ayrımcılık yapmadan fırsat eşitliği temelinde sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca taraf devletlere; insan hak ve özgürlüklerine, onur ve değer duygusunun gelişimine saygı duyulması, engellilerin kişiliklerinin, yetenek ve yaratıcılıkları ve zihinsel ve fiziksel becerilerinde gelişimin sağlanması gibi hedefler konulmuştur. Taraf devletlere bu hedefler doğrultusunda birtakım görevler de sunulmuştur. Bu görevler kapsamında engelli çocukların eğitime dahil edilmesi, parasız ve zorunlu eğitimden engellerinden dolayı ayrı tutulması, engellilerin ücretsiz ilk ve orta öğretime eşit olarak ulaşabilmesi, engellilerin eğitime tam katılımlarının sağlanması, gelişimlerinin amaçlanması sayılabilir. Bu görevler yerine getirilirken yirmi dördüncü maddenin devamında devletlere alacakları tedbirlerde belirtilmiştir. Uygun dil ve becerilerin öğrenilmesi, akran desteği ve rehberlik desteği hizmetinin kolaylaştırılması, engeline

¹⁴¹ 1979 Tarihli Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesine İlişkin Sözleşme metni için bkz.14.10.1985 tarih ve 18898 Sayılı RG..

uygun dilin öğrenilmesi ve eğitimleri için en uygun dilin sağlanması, buna yönelik uzmanlar ve personel eğitimlerinin sağlanması ve engelli bireylerin gelişimine destek için destekleyici eğitim tekniklerinin kullanılması gibi birçok tedbir sayılmıştır. Engelli bireylerin, eğitimi süresince ayrımcılığa uğramadan, eşit koşullar altında eğitime erişim hakkı vurgulanmıştır.¹⁴²

Üçüncü olarak eğitim hakkına yer veren uluslararası düzenleme; “Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi”’dir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 40. Yıldönümünde, 6-10.09.1988 tarihlerinde Lima’da toplanan Dünya Üniversiteler Servisi (WUS) tarafından onaylanmıştır. Bu bildirmede eğitim hakkına yönelik önemli düzenlemeler bulunmaktadır. Bu bildiriye göre eğitim hakkı bireylerin yetişmesinde eğitim hakkının oldukça önemli bir yeri vardır. Bildiride, her insanın eğitim hakkına sahip olduğu, eğitimin insan kişiliği ve onurunun gelişimi ile insan haklarına, temel özgürlüklere ve barışa duyulan saygıyı pekiştireceği, eğitimin özgür ve eşitlikçi bir toplumun kurulmasına katkısını, hoşgörüyü, etnik gruplar ile tüm ırklar arasında anlayışı sağlayacağı, kadın erkek arasında eşitliği, saygıyı, anlayışı geliştireceği hususları belirtilmiştir. Devamında ise ırk, renk, cinsiyet, dil, din, politik görüş, ekonomik durum veya herhangi bir statüye dayalı ayrımcılık yapılmadan eğitim hakkının güvence altına alınmasının gerekliliğini vurgulamıştır.¹⁴³

Dördüncü olarak 16.12.1966 Tarihli Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi zikredilebilir. Bu sözleşme 23.03.1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye sözleşmeyi 15.08.2000 tarihinde imzalamış, 18.06.2003 tarihli, 25142 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Bu sözleşmenin “Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü” başlıklı 18. maddesinin 4. Fıkrasında, eğitim hakkına ilişkin bir düzenleme bulunmaktadır. Buna göre; taraf devletler, anne-baba, vesayet söz konusuysa vasilerin sahip olduğu inanca göre çocuklarına din ve ahlak eğitimi isteme özgürlüğüne saygı göstermeyi taahhüt edilmesinin gerekliliğine ilişkin bir düzenleme getirilmiştir.¹⁴⁴

¹⁴² BM Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme metni için bkz. 14.07.2009 tarih ve 27288 Sayılı RG..

¹⁴³ Yüksek Öğretim Kurumlarının Özerkliği ve Akademik Özgürlük Üzerine Lima Bildirgesi için bkz. <https://hukukbook.com/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

¹⁴⁴ Bkz. <https://inhak.adalet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

Beşinci olarak 30.08.1955 Tarihli Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallarının eğitim hakkına yer verdiğini belirtmek gerekir. Mahpusların okuma yazma bilmesi ve eğitim sistemlerine dahil olması önemsenmiştir.¹⁴⁵

Altıncı olarak, “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme”yi belirtmek mümkündür. 21.12.1965 tarihinde kabul edilen sözleşme, 04.01.1969 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Eğitim ve öğrenim hakkı bu sözleşmede koruma altına alınmıştır. “*Taraf devletler, ırk ayrımcılığına yol açan önyargılarla mücadele etmek ve uluslar, ırksal ve etnik gruplar arasında anlayışı ve dostluğu geliştirmek ve Birleşmiş Milletler şartının, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesi Hakkında Bildirinin ve bu sözleşmenin amaçlarını ve ilkelerini yaygınlaştırmak amacıyla, özellikle eğitim, öğretim, kültür ve enformasyon alanlarında hemen etkili tedbirler almayı taahhüt ederler*” (md. 7).¹⁴⁶

Son olarak da, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme’ de eğitim hakkının düzenlendiğini ifade etmek gerekir. Sözleşmenin 4, 22, 24. maddelerinde eğitim hakkına yer verilmiştir. Bu maddeler gereği, mülteci eğitimi koruma altına alınmış ve taraf devletlerin kendi vatandaşlarıyla eşit derecede muamele görecekları belirtilmiştir.

2.2.2. Bölgesel Düzenlemeler

2.2.2.1. Avrupa Birliği Çerçevesindeki Düzenlemeler

AB eğitim politikasının temel amacı; üye devletler arasında karşılıklı anlayışı özendirmek, Avrupalılık bilincini yaymak, öğretmen ve öğrencileri eğitmek, ar-ge alanlarında üye devletlerin katılımını sağlamaktır.¹⁴⁷

AB’ye üye olan ülkelerin eğitim sistemleri birbirinden farklılık göstermektedir. Ortak birlik kurulması amacıyla 01.11.1993 tarihinde yürürlüğe

¹⁴⁵ Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, Birleşmiş Milletler Mahpusların Islahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları) (<https://tihek.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.11.2023).

¹⁴⁶ Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme metni için bkz. <https://www.ihd.org.tr/> (Erişim Tarihi: 16.12.2023).

¹⁴⁷ Mustafa Sağlam, Fatma Özudoğru, Funda Çıray, Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemine Etkileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2011, VIII (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 12.11.2023), s. 91.

giren Maastricht Antlaşması'nda, eğitim ile de ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Uluslararası vatandaşlık kavramı ile Avrupa vatandaşlığı amaçlanmış, topluluk hukuku çerçevesinde eğitim gibi konularda yer almıştır. Devamında Amsterdam Antlaşması ile değişen Avrupa Topluluğu Antlaşması'nda eğitim hususunda işbirliğine açık, destekleyici ve açık bir eğitim organizasyonu kurulmasına yardımcı olunması gerekliliği ele alınmıştır. 1 Aralık 2009 tarihinde ATA'daki değişikliklerle Lizbon Antlaşması kabul edilmiş, eğitimde fırsat ve muamele eşitliğine yer verilmiştir.

Eğitim hakkı Avrupa Sosyal Şartı'nda da düzenlenmiştir. Avrupa Sosyal Şartı Turin'de 1961 yılında imzaya açılmış, 1965 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise Avrupa Sosyal Şartı 1989'da imzalamıştır¹⁴⁸. 1996 yılında ise yaşanan gelişmeler neticesinde Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı olarak tekrardan gündeme gelmiştir. Gözden Geçirilmiş Sosyal Şartı ise Türkiye; 06.10.2004 tarihinde bazı çekinceler koyarak kabul etmiştir.¹⁴⁹ 1996 Tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın ikinci bölümünün yedinci maddesinde eğitime ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu maddede, çocuğun çalıştırılması hususu ele alınmıştır. Sağlık ve eğitim durumları için zararlı olmayacak hafif işlerde çalışma yaşının on beş olmasını sağlaması, zararlı işlerde ise on sekiz olması, zorunlu eğitim çağında olanların eğitimlerini engellenmemesini, mesleki eğitim konularının düzenlenmesi gibi hususlarda çocukları özel korunmasına ilişkin olduğu belirtilmiştir. Dokuzuncu maddesinde de eğitime yer verilmiştir. Bu madde, sözleşmeyi imzalayan devletlerin, herkesi niteliklerine uygun olarak iş seçme ve kendi mesleğini geliştirmesine engel sorunları çözmek için yardımcı olmak, bu yardımın ücretsiz yapılmasını taahhüt ettiklerini kapsamaktadır. Onuncu maddesinde ise, mesleki eğitime teşvik için yapılması gerekenlerin taahhüt ettiklerine ilişkindir. Bunu özetlemek gerekirse herkese öğrenim kolaylığı sağlamak, yeterli ve kolayca eğitim olanaklarına ulaşmak, eğitime ilişkin harç ve masrafların azaltılması veya kaldırılmasını, mesleki eğitim

¹⁴⁸ Avrupa Sosyal Şartı'nın İlk hali ve sonradan revize edilmiş hali açısından ayrıntılı bilgi için bkz. AVRUPA SOSYAL ŞARTI, Editör Dr. Fazıl AYDIN, T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI Yayın No: 06, Ankara, 2014.

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gülnur Erdoğan, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, TBB Dergisi, 2008, 77 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org/> Erişim Tarihi: 13.11.2023), s. 123-125.

alan genç işçilerin korunması hususları ele alınmıştır.¹⁵⁰

Avrupa’da kabul edilen bir diğer hukuki belge 07.12.2000 tarihli AB Temel Haklar Şartı’dır. AB Temel Haklar Şartı’na neden ihtiyaç duyulduğuna değinmek gerekirse; ilk olarak hukuk devleti ilkesi gereği herkes tarafından ulaşılabilir ve anlaşılabilir bir temel haklar listesinin olması gerekliliğidir. İkinci olarak AB Adalet Divanı’nın içtihat oluşturmada bir temel haklar ölçüsünün getirilmesidir. Üçüncü olarak ise bir temel haklar kataloğunun Topluluğun meşrutiyetini güçlendirmesidir. AİHS’de bazı hakların yer almaması da bu gerekliliği pekiştirmiştir.¹⁵¹ Avrupa Temel Haklar Şartı’nın 14. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir. Bu maddede; herkesin, eğitim görme hakkına sahip olduğu, demokratik ilkelere ve ailelerin çocuklarını sahip olduğu dine, felsefi ve eğitim konusundaki inançlarına uygun bir şekilde eğitim ve öğretim görmeleri hakkına sahip olacaklarını, zorunlu ve parasız eğitimi de ele almıştır.¹⁵²

Son olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ndeki eğitim hakkı maddesine değinmekte fayda vardır. Bu sözleşmenin 2. maddesinde eğitim hakkının korunan bir hak olarak düzenlenmiştir:

*“Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitim ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”*¹⁵³

2.2.2.2. Amerikan Hukuki Belgelerindeki Düzenlemeler

1948 yılında yayınlanan Amerika İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi’nin birinci bölümünün on ikinci maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir.

“Her kişi, özgürlük, ahlak ve insan dayanışması ilkelerine dayanan bir eğitim görme hakkına sahiptir. Bunun gibi, her kişi onurlu bir yaşamı sağlamaya, yaşama standartlarını yükseltmeye ve toplumun yararlı bir üyesi olmasına kendisini

¹⁵⁰ 1996 Tarihli Avrupa Sosyal Şartı metni için bkz. 09.04.2007 tarih ve 26488 Sayılı RG..

¹⁵¹ Yüksel Metin, AB Temel Haklar Şartı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2002, 57 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 28.10.2023), s. 40-42.

¹⁵² Detaylı bilgi için Avrupa Temel Haklar Şartı için bkz. <https://www.ihd.org.tr/> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

¹⁵³ 1950 Tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi metni için bkz. 09.03.1954 tarih ve 8662 Sayılı RG..

hazırlayacak olan bir eğitim görme hakkında sahiptir. Bir eğitim görme hakkı, devletin ve toplumun temin etmek durumunda bulunduğu kaynaklardan yararlanarak doğal yeteneler, marifetler ve arzular uyarınca, her vakada fırsat eşitliği hakkını da kapsar. Her kişinin, ücretsiz olarak en azından ilköğretim görmeye hakkı vardır.”¹⁵⁴

1969 Tarihli Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 12. maddesinin “Vicdan ve Din Özgürlüğü” başlıklı maddesinde eğitim ile ilgili; anne-babanın velayetinde olan çocuklarına istedikleri din ve ahlak eğitimi verme hakkına sahip olduklarını belirtmiştir.¹⁵⁵

1988 tarihinde kabul edilen Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Alanındaki Ek Protokolü’nün 13. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiş, bu maddeye göre herkes eğitim hakkına sahiptir. Aynı zamanda eğitimin nasıl olması gerektiğine değinilmiştir. 13/3’te ise eğitim hakkının kullanılmasının amaçlarına değinilmiş; parasız eğitimin herkes tarafından ulaşılabilir olması, eğitime yönelik teşviklerden bahsedilmiştir.¹⁵⁶

2.2.2.3. Afrika Bölgesi Belgelerindeki Düzenlemeler

21.06.1981 tarihli “Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı”nın 17. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmiştir. Şart’ın 17. maddesinde; eğitim hakkına herkesin sahip olduğu, herkesin topluluğun kültürel yaşantısına serbestçe katılma hakkına sahip olduğunu, ahlakın ve topluluk tarafından geleneksel değerlerin yükseltilmesi ve korunmasını, insan haklarını savunmasını devletin ödevlerinden olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁷

Afrika Birliği Örgütü’ ne üye devletlerce imzalanan 11 Temmuz 1990 Tarihli “Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Şartı”nın 11. maddesinde eğitim ile ilgili düzenlemelere ve çocuk eğitime ilişkin hedeflere yer verilmiştir. Başlıca bu hedefler, çocuğun potansiyeli ile azami ölçüde gelişimi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygılı yetiştirme olarak belirtilmiştir. Şartta devletin bazı görevlerine de yer

¹⁵⁴ Bkz. <https://insanhaklariizleme.org/> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).

¹⁵⁵ Adıgüzel, Eğitim Hukuku, s. 180.

¹⁵⁶ Aynı yönde bkz. a.g.e., s. 180-181.

¹⁵⁷ İbrahim Kaboğlu, Oğuz Dönmez, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı Çevirisi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1985, 3, 3 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 24.12.2023), s. 401-418.

verilmiştir. Devletlere; eğitimin ücretsiz ve zorunlu olması, ortaöğretime ve yüksek öğrenime teşviki etme, eğitime düzenli devam etmeyi, toplumda özel önlem gerektiren kadın ve engelli çocukların eğitim hakkını koruma gibi görevler yüklenmiştir.¹⁵⁸

2.2.3. Ulusal Hukuki Metinlerde Eğitim Hakkı

2.2.3.1. 1982 Anayasası'nda Eğitim Hakkı

1982 Anayasasında eğitim hakkı; Eğitim ve Öğrenim Hakkı Ödevi başlıklı 42. maddesinde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre:

“Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasa'ya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak kanunla düzenlenir.

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana

¹⁵⁸ Adıgüzel, Eğitim Hukuku, s. 182.

dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dile eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası antlaşma hükümleri saklıdır.”

Ayrıca Anayasanın 24. maddesinde ve 62. maddesinde de eğitime değinilmiştir. 24. madde din kültürü ve ahlak eğitimi derslerini zorunlu sayarak, devletin gözetiminde yapılacağı belirtilmiştir. Bunun dışındaki, maddede zikredilen eğitim dışında kalan din eğitim ve öğretimi kişilerin talebine, kişi küçükse kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır. 62. maddede ise yabancı ülkede yaşayan Türk vatandaşlarının çocuklarının eğitimi ile ilgili devlet gerekli tedbirleri alır denmiştir.

Anayasada yer alan maddelerden de anlaşılacağı üzere; düzenlenen eğitim hakkı herkese yönelik olup, Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Ancak bu madde doğrultusunda bazı eleştiriler yapılmıştır. 1982 Anayasası’nda ele alınan eğitim hakkının çağdaş ve medeni değerlere göre uygun görülmediği, günümüzdeki taleplerin karşılanmadığı yönünde eleştiriler yapılmıştır.¹⁵⁹ Başka bir eleştiri ise maddede yer alan din kültürü ve ahlak eğitimi derslerine yöneliktir. Bu maddede din kültürü ve ahlak eğitimi kapsamında verilen din kültürü öğretimine ilişkin herhangi bir anayasal tanım yapılmadığı, bu dersin zorunlu olması ve ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerini kapsadığını, Türk vatandaşı veya yabancı, Müslüman veya Hristiyan vb. öğrencileri kapsadığı anlamı çıkmaktadır. Maddenin devamında; bunun dışındaki din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlı ifadesiyle zorunlu din eğitimi dışında bir başka din kültürü eğitim ve öğretime seçimsel bir hak tanınmıştır.¹⁶⁰¹⁶¹ Ancak buradaki zorunluluk kavramının veya seçimsel hakkının nasıl kullanıldığına ilişkin somut bir

¹⁵⁹ Ufuk Coşkun, Yeni Anayasa ve Eğitim, Liberal Düşünce Dergisi, 2012, 66 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 01.11.2023), s. 115.

¹⁶⁰ Kemal Gözler, 1982 Anayasasına Göre Din Kültürü Eğitimi ve Öğretimi, Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu’na Armağan, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, s. 317-334 (bkz. <https://www.anayasa.gen.tr/> Erişim Tarihi: 13.11.2010).

¹⁶¹ “...Sonuç olarak açıklanan gerekçelerle somut başvurudaki değerlendirmelerin konusu olan 2018-2019 eğitim ve öğretim yılına kadar olan dönemdeki DKAB dersi müfredatı, içerik olarak dinler hakkında yansız ve tanıtıcı bilgiler vermek amacıyla zorunlu olması öngörülen din kültürü öğretimi kapsamında değil din kültürü öğretimini aşan, İslam dininin ve onun belirli bir yorumunun eğitim ve öğretimi kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla anılan DKAB dersini kızının almasını istemeyen başvuru için uygun alternatifler sunulmaması başvuru ebeveynlerin eğitim ve öğretimde dini ve felsefi inançlarına saygı gösterilmesini isteme hakkını ihlal etmiştir... (T.C. Anayasa Mahkemesi’nin 07.04.2022 Tarihli 2014/15345 Başvuru Numaralı Kararı). Bkz. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

bilgiye ulaşılamamaktadır.

2.2.3.2. 1739 Sayılı Milli Eğitim Kanunu

Anayasa’da ele alınan eğitim hakkı, Milli Eğitim Kanunu’nda detaylı olarak açıklanmıştır. 14.06.1973 tarihli Milli Eğitim Kanunu yedi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; Türkiye’deki milli eğitim yapısı, sisteminin usul ve esasları, okul bina gibi tesislere, eğitim ve öğretimdeki görev ve sorumluluklara değinilmiştir.¹⁶² Milli Eğitim Kanunu’nun 4. maddesinde genellik ve eşitlik ilkesine değinilmiştir: “Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayrımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanımaz.” Bu maddeyle eğitim hakkı; ayrımcılık yapmadan herkese eşit şekilde eğitim hakkına sahip olduğu belirtilerek korumaya alınmıştır.

Kanunun 7. maddesinde ise, eğitim hakkı ele alınmıştır; “İlköğretim görmek her Türk vatandaşının hakkıdır. İlköğretim kurumlarından sonraki eğitim kurumlarından vatandaşlar ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanırlar.” Devamı maddelerinde eğitimde fırsat eşitliğine ve sürekliliğine yer verilmiştir.¹⁶³

2.2.3.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanun’da Eğitim Hakkı

YUKK eğitim hakkına yer veren kanunlardan biridir. Kanunda, kapsadığı kişiler yönünde eğitim haklarının korunması, eğitim hizmetlerinin sağlanması gibi maddedeki kısa dönemli ikamet iznine başvurma sebeplerinden birini hizmet içi eğitim alma olarak belirlenmiş; devamı maddelerinde de eğitim ile gelen kişileri detaylandırmıştır. 34.maddedeki düzenlemesiyle aile ikamet izinlerinin eğitim hakkını da kapsadığını belirtilerek ikamet izni almaksızın on sekiz yaşına kadar öğrencinin ilk ve ortaöğretim kurumlarında eğitim hakkı sağlandığı açıklanmıştır. 59. maddede yer alan idari gözetim altında bulunan yabancıların geri gönderme merkezlerinde tutuldukları, bu süreçte çocukların yüksek yararlarının gözetileceği ve çocukların eğitim ve öğretim süreçlerinde Milli Eğitim Bakanlığı’na gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Son olarak eğitim hakkında 90. maddeyi incelemek gerekir. Bu maddede uluslararası koruma statüsünde olan veya başvuru

¹⁶² Tuğçe Işıksal Apaydın, Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi, Adalet Yayınevi, Ankara 2018, s. 20.

¹⁶³ Milli Eğitim Kanunu için bkz. 24.06.1973 tarih ve 14574 Sayılı RG..

sahiplerinin bazı yükümlülüklerinin olduğu belirtilmiş, bu yükümlülöklere uymayan kişiler yönünden ise eğitim ve temel sağlık hakları hariç sınırlama getirilebildiğı belirtilmiştir. Böylelikle eğitim hakkının sınırlamaya tabi olmaması eğitim hakkının korunmasını sağlamaya yönelik tedbirlerin alındığı anlaşılmaktadır.

2.2.3.4. Diğer Ulusal Hukuki Metinler

Ulusal hukukta eğitim hakkına ilişkin başka bazı düzenlemeler de mevcuttur. Bu düzenlemelerle birlikte eğitim hakkının detaylandırılarak spesifik olarak korunması amaçlanmıştır.

5378 sayılı 01.07.2005 Tarihli Engelliler Hakkında Kanun¹⁶⁴,da eğitim hakkına yer verilmiş, böylelikle engelli bireylerin eğitim hakkı korumaya alınmıştır. Maddedeki düzenleme gereğı, engelli bireylerin eğitim hakkı hiçbir gerekçeyle engellenemez (md. 15). Eğitimlerine ayrımcılığa maruz kalmadan yararlanmaları ve etkin bir biçimde katılımlarını sağlamak amaçlanmıştır. Buna ilişkin uygun eğitim dilinin kullanılmasına da yer verilmiştir.

3308 sayılı 05.06.1986 Tarihli Mesleki Eğitim Kanunu¹⁶⁵ ile çırak, kalfa, usta eğitimi gibi okullarda yükseköğretim kurumları ve işletmelerdeki mesleki eğitim esasları düzenlenmiştir. Kanunun kapsamına, Yükseköğretim Kurulu ve Mesleki Eğitim Kurulu'nun belirleyeceği mesleki alanlarda, kamu ve özel sektöre bağlı faaliyet gösteren kurum, kuruluş ve iş yerleri ile mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarında eğitim öğretim alınmıştır.

Bir diğer düzenleme ise 2547 Sayılı, 04.01.1981 Tarihli “Yükseköğretim Kanunu”¹⁶⁶ dur. Bu kanunun tanımlar kısmında yükseköğretim kavramı ve beraberinde gelen birçok kavram açıklanmıştır. Kanunun amacı, yükseköğretimde amaç ve ilkeleri tespit etmek ve bütün yükseköğretim kurumlarına ilişkin düzeni oluşturmaktır. Kapsamına ise yükseköğretim üst kuruluşlarını, yükseköğretim kurumlarını ve bağlı birimlerinin faaliyetlerini almıştır.

¹⁶⁴ 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun için bkz. 07.07.2005 tarih ve 25868 Sayılı RG..

¹⁶⁵ 3308 Sayılı Meslek Eğitim Kanunu için bkz. 19.06.1986 tarih ve 19139 Sayılı RG..

¹⁶⁶ 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu için bkz. 06.11.1981 tarih ve 17506 Sayılı RG..

5237 sayılı 26.09.2004 sayılı “Türk Ceza Kanunu”¹⁶⁷ nda hükümlülerin eğitime erişimleri haklarının korunmasına ve eğitim yerlerinin korunması gibi düzenlemelere yer verilmiştir. Aynı zamanda eğitim ve öğretim hakkının engellenmesi başlıklı 112. maddesiyle suç olarak düzenlenmiştir.

5395 sayılı 03.07.2005 tarihli “Çocuk Koruma Kanunu”¹⁶⁸ da eğitime ilişkin düzenleme bulunmaktadır. “Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler” başlıklı 5. maddesinde çocuğun eğitim hakkının da korunacağı belirtilmiştir. B bendinde ise eğitim tedbiri açıklanmış; çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı devamına, iş meslek edinmesi amacıyla da meslek, sanat edinme kursuna veya meslek sahibi bir ustanın yanına, kamuya veya özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi gibi tedbirlerle çocuğun eğitim hakkını korumaya almıştır.

¹⁶⁷ 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu için bkz. 12.10.2004 tarih ve 25611 Sayılı RG..

¹⁶⁸ 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu için bkz. 15.07.2005 tarih ve 25876 Sayılı RG..

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI VE ERİŞİMİ

3.1. MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİM HAKKI

3.1.1. Genel Olarak

Eğitim hakkı, en temel haklardan birisidir. Eğitim ile birlikte toplumun refah düzeyi artar, var olabilecek ekonomik, sosyal, politik sıkıntıların önüne geçilmesi sağlanır. Eğitimle toplumdaki sosyal barış korunur, bilinçli bir toplum kurulması ve toplumda denge sağlanması hedeflenir. Bu sebeple eğitim hakkı, hukuki düzenlemelerle korunan temel haklardan biri olarak kabul edilir.

Eğitim hakkının sağlanması hususunda en çok etkilenen gruplar çocuklardır. Bu hakkın çocuklar üzerinde; yaşama hakkının tanınması, bilinçli bir şekilde büyümeleri, topluma entegre olmaları, kendilerine tanınan diğer temel hak ve özgürlüklerine sahip ve saygılı olmaları gibi birçok yönden etkisi vardır.

Çocuk haklarının uygulanmasında önem verilen ilkeler, çocuklara tanınmış olan tüm hakları kapsamaktadır. Bu ilkeler kapsamına mülteci çocuklar da girmektedir. Kısacası izah etmek gerekirse; bu ilkelerden birincisi, ayırım gözetmeme ilkesidir. Bu ilke mülteci çocuklar için oldukça önemlidir. Sebebi, mülteci çocukların yerleştikleri ülkelerin yasal düzenlemeleri ile vatandaşlarının yararlandıkları haklardan denk bir ölçüde yararlanabilmelidirler. Bazı uygulamalarla devletler, özel korunmaya muhtaç çocuklar yönünden düzenlemelere yer verse de; bu düzenlemeler ayrımcılık kapsamında değerlendirilmemeli, çocuğun yararına olduğu anlaşılmalıdır. İkinci ilke ise, çocuğun yaşama ve gelişme hakkına saygı gösterilmesidir. Bu ilkeye göre; mülteci çocuğun bulunduğu devletin bu çocuklara yönelik gelişimleri için yüksek düzeyde çaba göstermelidir. Çocuğun üstün yararı ise üçüncü ilke olarak sayılabilir. Bu ilke, çocuk haklarının temeli olan aynı zamanda birçok hukuki metine de yön veren bir ilkedir. Üstün yarar kavramı, her olay için farklı değerlendirilebilir. Bu sebeple çocuğun üstün yarar ilkesinin genel bir tanımının yapılmadığı görülmektedir. Bu tanımın yapılmaması, her koşula uygun değerlendirmenin

yapılabilmesi içindir. Son ve dördüncü ilke olarak çocuğun görüşlerine saygı gösterilmesi ilkesi ele alınabilir. Bu ilkenin amacı, çocuğu etkileyen konularda çocuğun görüşünün alınması ve bu görüşe önem verilmesinin sağlanmasıdır.¹⁶⁹

Özellikle son dönemlerde yaşanan siyasi, eğitim, ekonomik, dini, doğal afetler, sağlık gibi nedenlerle insanlar, yaşadıkları ülkelerini terk etmek zorunda kalmış, yeni ülkelere göç etmişlerdir. Bu göç sonucunda yüksek korunmaya tabi olan çocukların eğitimlerinde sorunlar yaşanmış olup ailesi ile beraber göçe maruz kalan çocuk; çevresel, dini, mesleki açıdan farklı eğitimlerle karşılaşmışlardır.¹⁷⁰ Bunun yanı sıra, eğitim hakkı hukuki düzenlemelerle korumaya alınmış olsa bile, birçok çocuk insanın meydana getirdiği krizler ve doğal afetler sonucunda okula devam edememektedir.¹⁷¹ Halbuki eğitim hakkı güçlendirici bir hak olup dışlanan gurupların kendilerini topluma aidiyetini güçlendirirken fakirlikten de kurtartmaya yardımcı olur.¹⁷²

Eğitim hakkı zedelenen çocuklar arasında uluslararası korumaya tabi kişiler vardır. Bu kişiler; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma ve geçici korumaya tabi bireylerdir. Bu kapsamda bulunan çocuklar; çatışma, şiddet, savaş, ailesinin yaşadığı zorluklar nedeniyle başka ülkede yaşamaya zorlanmışlardır.¹⁷³ Devletler, mülteci çocukların eğitimine gerekli özeni göstermeli ve bu konu üzerinde mesai harcamalıdır. Çünkü bu çocuklar, ülkelerinden eğitimleri yarım kalmış veya okula başlayacak yaşı dolduran çocuklar olduğundan eğitim hakları gözetilmeli ve buna uygun çalışmalar yürütülmelidir. Devletler, mülteci çocukların eğitim hakkını tanıırken; bunun çocuklar için bir hak olduğunun farkına varmalı, belli planlarını gerçekleştirmek amacıyla yaklaşmamalıdır.¹⁷⁴ Mülteci çocukların, ülkelerinden ayrıldığı süreçte yaşamış oldukları sorunları, deneyimleri ve yerleştikleri ülkedeki

¹⁶⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Merve Akbulut, Çocuk Mültecilerin Tabi Olduğu Hukuki Rejim/Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler, (55-102) Beta Yayınları, İstanbul 2017, s. 74-85.

¹⁷⁰ Yüksel Kaştan, Türkiye’de Göç Yaşamış Çocukların Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Problemler, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2015, 2 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 03.11.2023), s. 216.

¹⁷¹ Ömer Yavuz, Sefa Mızrak, Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların Eğitimi: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler Örneği, Göç Dergisi, 2016, 3 (<https://dergi.tplondon.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 176.

¹⁷² Safi, Mülteci Hukuku Ders Kitabı, s. 279.

¹⁷³ Gençlere Yönelik Akran Eğitim Kılavuzu, UNICEF-Kamu Denetçiliği Kurumu, Ankara, s. 28.

¹⁷⁴ Akbulut, Çocuk Mültecilerin Tabi Olduğu Hukuki Rejim, s. 92.

uyum sorunlarını ve uyum sürecindeki var olma çabalarını verirken, psikolojik, fizyolojik ve sosyal yaşantıları için eğitim önemli ve gereklidir.¹⁷⁵

Mülteci çocukların her ne kadar eğitim hakkının, ulusal ve uluslararası mevzuatlarla ayrımcılık yapılmadan korunması ve uygulanması esas alınsa da eğitim süreçlerinde sıkıntı yaşamaktadırlar. Özellikle; mülteci çocukların statüsünün belirlenmesinin ardından eğitim ve öğretim kayıt süreçleri gecikmekte, imkânların sağlanmasında yetersizlik yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümlenebilir olması açısından bazı gelişmiş ülkeler mülteciyi milli eğitim sistemine entegre etmeyi amaçlamıştır.¹⁷⁶ Ancak yine uygulamada karşımıza çıkıyor ki, düzenlemelerin aksine bir tutum sergilemektedirler.¹⁷⁷

Mülteci çocukların eğitim sürecindeki sorunları arasında; yaşadıkları olaylar sonucunda eğitime adapte olamamaları, yerleştikleri ülkedeki insanların önyargıları ile mülteci çocukların sosyal yönden gelişmemeleri, öğretmenlerin mülteci çocuklar hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları, mülteci çocuğun ülkesindeki eğitim sistemindeki eğitim seviyesinin tespitinin zor olması, mülteci çocukların yerleştikleri ülkedeki dil problemleri yaşaması sayılabilir.¹⁷⁸ Aynı zamanda mülteci kamplarında da eğitimin geliştirilmesine gelen sınırlamalar ile çelişkili müfredatların oluşması bahsedilen sorunlar arasında zikredilebilir.¹⁷⁹ İkinci Dünya Savaşı'ndan bu zamana kadar, mültecilerin eğitimindeki temel amaç geleceğe hazırlama gayesidir. Gelecek, mülteciler yönünden sabit olmadığından değişkenlikler içermektedir.¹⁸⁰ Bu sebeple sayılan bu problemlerin çözümü devletlerin dönemlerine göre değişkenlik de

¹⁷⁵ Gülbaşak, Yerli, Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelere Göre Çocuk Hakları ve Mülteci Çocukların Eğitime Erişebilirlik Sorunları, Sivil Toplum, Siyasal Sistem ve Siyasal Yönetim, (6-36) 2018 (<https://iksadyayinevi.com/> Erişim Tarihi: 22.12.2023) , s. 8.

¹⁷⁶ Özkan, Göç- İltica ve Sığınma Hukuku, s. 374-375.

¹⁷⁷ Özkan, Göç-İltica ve Sığınma Hukuku adlı eserinde; İngiltere örneğine şöyle değinilmiştir: İngiltere açısından mültecileri; mahalli okullara değil de kabul merkezindeki okullarda eğitim görmeleri şeklinde yönlendirmişlerdir (s. 375).

¹⁷⁸ Harun Şahin, Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu, Uluslararası Türkçe Edebiyat ve Kültür Eğitim Dergisi, 2020/ 9(I) (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 22.12.2023), s. 381.

¹⁷⁹ Tony Waters, Kim Le Blanc, Refugees and Education: Mass Public Schooling Without a Nation-State, Comparative Education Review, 2005, 49, 2 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s.144.

¹⁸⁰ Sarah Dryden-Peterson, Elizabeth Adelman, Michelle J. Bellino, Vidur Chopra, The Purposes of Refugee Education, Sociology of Education, 2019, 92, 4 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 350.

gösterebilmektedir.

Türkiye’de eğitim hakkı, Anayasa ile güvence altına alınmıştır. Ancak Türkiye bir göçmen ve sığınma ülkesi olduğundan yukarıda sayılan benzer sorunları yaşamaktadır. Mülteci çocukların, okula kayıt edilmelerindeki en büyük sıkıntılarından biri dil sorunu olup; Türkçe bilmeyen çocuklar okullara kayıt olmak istememektedir. Bunun yerine aileler; Geçici Eğitim Merkezlerinde, özellikle Türkiye’ye son dönemdeki Arap kökenli vatandaşların göçü nedeniyle Arapçanın tercih edilmesi gibi, ana dillerinden eğitim almayı talep etmektedirler. Bunun yanı sıra okullarda; Türkiye’de zorunlu eğitim ücretsiz olsa dahi, uygulamada alınan masraflar ekonomik olarak mülteci aileleri zorlamaktadır. Ekonomik olarak zorlanan ailelerin, çocuklarını okula göndermek yerine; aile ekonomisine katkı sağlaması için bir işte çalışmalarını tercih etmesi de eğitim hakkını ihlal eden sebeplerden biridir. Ekonomik sıkıntıların yanında; kültürel olarak farklılıkların da yaşanması çocukların adaptasyon sürecini etkilemektedir.¹⁸¹

Türkiye’de uluslararası koruma statüsünün sahibi kişiler ve başvuru sahiplerinin eğitime erişimleri YUKK 89/1’de, geçici korumaya tabi kişilerin ise Geçici Koruma Yönetmeliği’nin 28. maddesinde düzenlenmiştir. Verilecek olan eğitim hizmeti Milli Eğitim Bakanlığı’nın sorumluluğunda olup, içeriğine ilişkin bilgiler Bakanlıkça belirlenecektir. Bakanlığın sorunları çözüme ulaştırma gayeleri ile Türkiye’deki mülteci çocuklar, geçici koruma kartları ile okullara daha kolay kayıt olabileceklerdir.¹⁸² Ancak; eğitime erişimdeki bu sıkıntılar devam ettikçe mülteci çocuklar, okullara kayıt ettirilmeyecek ve ortak bir bilinç oluşmayacaktır.

Yukarıda izah edildiği üzere; eğitim hakkını içeren düzenlemelerin ortak bir ilkesi; çocuklar ayrımcılığa uğramadan eğitime erişim hakkına sahip olmasıdır. Bu ayrımcılık genel olarak metinlerde; ırk, cinsiyet, dini, dil, siyasi, etnik, ekonomik, eğitimde muamele eşitliği vb. kriterlerle açıklanır. Eğitim hakkını tanımlarken de bahsettiğimiz, eğitimde temel sayılan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, BM

¹⁸¹ Türkiye’de Mülteci ve Sığınmacılar 2016 İzleme Raporu, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul,2016, s. 47-53.

¹⁸² Türkiye’de Mülteci ve Sığınmacılar 2017 İzleme Raporu, Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul, 2017, s. 147-148.

Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi hukuki metinlerde ayrımcılık yasağı işlenmiş, bu sözleşmelere taraf olan devletler ayrımcılık yasasını iç hukuklarına ve uygulamalarına entegre etmişlerdir. Bu sözleşmelerde eğitim hakkı, herkese tanınmıştır. Bu herkes kavramının süljelerine mülteci çocuklar da dahildir. Bu hukuki metinlere göre mülteci çocuklar; ayrımcılığa maruz kalmadan, zorunlu temel eğitimi ücretsiz bir şekilde alma hakkına sahiptirler. Yükseköğrenim için ise, mültecilere yönelik eğitimin ücretsiz ve herkese sağlanması yönünde devletlerin eğitim hukuklarını geliştirmeleri gerekmektedir. Bu yükseköğrenim kapsamına hem teknik hem de mesleki eğitim girmektedir. Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Unesco Sözleşmesi; her tür ve düzeyde eğitime erişimi destekleyerek, eğitimde mutlak bir eşitlik sağlayarak ayrımcılığı yasaklamıştır.¹⁸³

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde, eğitim hakkı 26. maddede düzenlenmiştir. Bu maddedeki eğitim hakkı, dört temel hedef doğrultusunda açıklanmıştır. Bunlar, ayrımcılık yapılmadan herkesin eğitim hakkına sahip olması, temel öğretimlerinin zorunlu ve ücretsiz olması, anne-babanın eğitim türünü seçebilmesi, son olarak da eğitimin amacının insan hakları ve temel özgürlüklerine saygılı bir birey yetiştirilmesidir.¹⁸⁴ Aynı zamanda sözleşmenin ayrımcılık kavramı bildirinin 2.maddesinde açıklanmıştır. İHEB'in bu maddeleri; ülkesini zorunlu olarak terk eden kişilerin, mülteci çocukların sığındıkları ülkelerde eğitim hakkının korunmasında temel teşkil edeceğini söylemek yanlış olmayacaktır.¹⁸⁵

BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşmesi'nde ayrımcılığın kapsamı açılarak, muamele eşitliğine dikkat çekilmiştir. Bahsi geçen muamele eşitliği mülteci çocukları da kapsamakta olup; hatta 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmede de muamele eşitliğine yer verilmiştir.

Mülteci çocukların eğitim hakkını kapsayan bir diğer sözleşme ise BM Çocuk

¹⁸³ Çiçekli,Mülteci ve Sığınmacılar, s. 188-189.

¹⁸⁴ Claudia Lohrenscheit, Eğitim Haklarının Genişletilmesi Üzerine Düşünceler ve Öneriler, Politeknik Dergisi, 2019 (<https://politeknik.de/> Erişim Tarihi: 05.11.2023), s. 15.

¹⁸⁵ Buna ilişkin BM Genel Kurulu Özel Raportörü- VernorMunoz2010 tarihli Göçmen Mülteci ve Sığınmacıların Eğitim Hakkı Raporunda; mültecilerin eğitim hakkına ilişkin düzenlemelerde İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni öne sürerek yirmi altıncı maddesine dikkat çekmiştir. (bkz. <https://digitallibrary.un.org/> Erişim Tarihi: 05.11.2023).

Hakları Bildirisi'dir. Bu bildirinin yedinci ilkesinde çocukların en azından ilköğretimi zorunlu ve ücretsiz okumaları şeklinde eğitim hakkını düzenlenmiştir.

Birinci ilkesi gereği ayrımcılık yapılmadan her çocuk açısından bu bildirgenin uygulanacağı esas alınmıştır. Böylelikle mülteci çocuklar yönünden de eğitim hakkını güvence altına almıştır. Dokuzuncu ilke gereği ise çocukları her türlü ihmal, zulüm ve sömürüden karşı korunacağını belirtmiş, eğitim hakkına zarar verecek işlerde çalıştırılmamasını belirtmiştir.

New York'ta yapılan 1990 tarihli Çocuklar İçin Dünya Zirvesi'nde yayımlanan Dünya Çocuk bildirisi ile herkese temel eğitimin verilmesini, çocukların güvenli yerlerde geleceklerini kurmalarını, eğitimlerinde barış temelli yaklaşılmasını, çocukların temel haklarının ve gereksinimlerinin savaş zamanlarında, şiddet ortamında da korunmasını, ateşkes zamanı ve çocuk yardım koridorlarında çocuğun yararının gözetilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.¹⁸⁶

Her ne kadar mülteci çocuğun eğitim hakkı, hukuki belgelerle korunmaya çalışılsa da birtakım aksamalar yaşanmakta ve birçoğu belirtilen uluslararası sözleşmelerdeki ölçülere göre eğitim alamamaktadır. Bu sebeple devletler, öncelikle uygun eğitim koşulları sağlayarak eğitime erişim, eğitimin kalitesi ve uygulanması açısından bazı standartlar belirlemeli ve mülteci çocuğun eğitime ilişkin yasal düzenlemeleri iç hukukuna dahil etmelidir.¹⁸⁷

Çalışmanın eğitim hakkı başlıklı bölümünde gerek uluslararası düzenlemeler gerekse ulusal düzenlemelerde eğitim hakkı korunması ve bu belgelerin evrensel olması sebebiyle, mülteci çocukların da bu hakka sahip kişilerden olduğu açıktır. Yani İşaret edilen düzenlemelerdeki eğitim hakkına ilişkin tüm korumalar mülteci çocuklar içinde geçerlidir. Bu sebeple bu belgeler aşağıdaki bölümde tekrardan ele alınmayacaktır.

¹⁸⁶ Odman, Çocuk Mülteciler, s. 139-140.

¹⁸⁷ A.g.e. s. 140-141.

3.1.2. Mülteci Çocuğun Eğitim Hakkına Dair Düzenlemeler

3.1.2.1. 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme

Mültecilere yönelik yapılan düzenlemelerde temel sayılan ve birçok hukuki düzenlemeye kaynak olan 1951 Sözleşmesi'nde, mültecilerin eğitim hakkı da ele alınmıştır.

Sözleşmenin 4. maddesinde mültecilerin dini özgürlüklerini güvence altına alınması yönünde taraf devletlere görevler yüklenmiştir: *“Taraf Devletler; ülkelerindeki mültecilere dini vecibelerini yerine getirme hürriyeti ve çocukların dini eğitim hürriyeti bakımından en az vatandaşlara uyguladıkları muamele kadar uygun muamele uygulayacaklardır.”* Bu madde, mülteci çocukların mensup oldukları dine ait eğitim özgürlüğüne sahip olduğunu, bu özgürlüğün kısıtlanması durumunda bir hak ihlalinin oluşacağı anlamı çıkarılmaktadır. Bu madde temelini İHEB'in 18. maddesinden almaktadır.¹⁸⁸ İHEB; fikir, din ve vicdan özgürlüğünü benimsemiş, dini eğitimlerde bireylere özgürlük tanımıştır.

1951 Sözleşmesi'nde eğitim hakkının ele alındığı bir diğer madde, 22. maddedir. Bu madde gereği: *“Taraf devletler, mültecilere temel eğitim konusunda, vatandaşlarına uyguladıkları muamelenin aynısını uygulayacaklardır. Taraf devletler mültecilere temel eğitimin dışındaki eğitim konusunda ve özellikle çalışmalardan yararlanma, yabancı ülke okullarından alınmış eğitim sertifikalarının, üniversite diplomalarının ve derecelerinin tanınması, harç ve resimlerden muafiyet ve eğitim bursları alanlarında mümkün olduğu kadar müsait ve her halde genel olarak genel şartlar içindeki yabancılara tanınanlardan daha az müsait olmayan şekilde muamele edeceklerdir.”* Bu maddede incelenmesi gereken hususlardan biri temel eğitimden kastın ne olduğudur. Türkiye açısından temel eğitim kapsamına, anaokulu, ilköğretim ve ortaokul girmektedir. Bu eğitim aşamalarında Türkiye'de bulunan mülteci çocukların vatandaşlarıyla aynı muameleyi görmeleri gerekmektedir. Sözleşme, temel eğitim dışındaki eğitim hakkı kapsamına; yabancı diplomaların tanınması ve eğitim imkanları bakımından da eşit muameleyi amaç

¹⁸⁸ UN High Commissioner for Refugees (UNCHR), The Refugee Convention, 1951: The Travaux, Preparatoires analysed with Commentary by Dr. Paul Weis, 1990, available at: (bkz. <https://www.refworld.org/> Erişim Tarihi: 05.11.2023).

edinme gibi hususları benimsemiştir.

1951 Sözleşmesi'nin 3. maddesinde, sözleşme hükümlerinin mültecilere ayırt etmeksizin uygulanması gerektiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla 22. maddedeki temel eğitim hakkının, ayırt etmeksizin tüm mültecilere uygulanacağı anlaşılmıştır. Sözleşmedeki bu maddeler, tarafları bağlayıcı ve emredici niteliktedir.¹⁸⁹ Ayrıca sözleşme, mülteci ikametne yönelik hukuki bir gereklilik getiremediğinden bu madde sığınmacıları da kapsamaktadır.¹⁹⁰

3.1.2.2. Çocuk Hakları Sözleşmesi

Önceki başlıklarımızda ÇHS'nin 22. maddesinde yer alan mülteci çocuğun korunmasına ilişkin detaylı bilgi verilmiştir. Sözleşmedeki bu maddeyle, çocuğun korunması ve insani yardımdan yararlanması için Taraf Devletler yükümlülük altına girmiştir.

ÇHS' nin 28. maddesi gereği, çocukların eğitiminde fırsat eşitliği ilkesi kabul edilerek; her çocuğun ayırt edilmeksizin haklara sahip olacağı belirtilmiştir. Bu çocukların kapsamına mülteci, şartlı mülteci, ikincil korumaya tabi olan kişiler, geçici korumaya alınan çocuklar da girmektedir. Buna ilişkin; ÇHS'nin 2. maddesinde; sözleşmede yer alan tüm hakların çocuklara ayırım gözetmeksizin tanındığını ifade edilmiş, bu maddenin tam olarak kimleri kapsadığı ise, BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından geniş şekilde yorumlamıştır. Bu yoruma göre; devletin vatandaşları olan çocuklar haricinde mülteci de dahil olmak üzere tüm çocukları kapsadığı şeklindedir.¹⁹¹

ÇHS' deki mülteci çocukların eğitim haklarına gelecek olursak; ilköğretimi ücretsiz okuyabilecekler, devamında ortaöğretime erişimleri sağlanabilecek, eğitimleri için uygun bütün araçları kullanarak yükseköğretimden yararlanabileceklerdir.

Mülteci çocukların eğitime erişimlerinde, gelişim ihtiyaçlarının en iyi şekilde

¹⁸⁹ Odman, Çocuk Mülteciler, s. 137-138.

¹⁹⁰ Çiçekli, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, s. 187.

¹⁹¹ Kurt Willems, Jonas Vernimmen, The fundamental human right to education for refugees: some legal remarks, European Educational Research Journal, 2018, 17:2 (<https://journals.sagepub.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 224.

karşlanması için çocuğun ailesi, sosyal ve kültürel bağlarıyla temasının olması gerekliliği ile çocuğun yüksek yararı gözetmelidir. Ancak bu yapılırken farklı bir aileyle veya farklı bir yerde birleşime engel olunmamalıdır. Yani mülteci çocukların eğitime erişim süreçlerinde, çocuğun aile, sosyal ve kültürel bağlarına zarar vermeyecek şekilde olmalıdır.¹⁹²

3.1.2.3. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

Uluslararası koruma statüsüne tabi kişiler açısından YUKK'nın 89/1. maddesinde: “Başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişi ve aile üyeleri, ilköğretim ve ortaöğretim hizmetlerinden faydalanır” denilmiştir. Madde içeriğinden temel eğitimin mülteci çocuklara sağlanması gerektiği anlaşılmakta ve böylece uluslararası mevzuatla da paralelliğin amaçlandığı görülmektedir. Bu aşamadan sonraki eğitim süreçlerinde, Kanunun 96. maddesinde belirtildiği gibi mültecilere yönelik uyum faaliyetleri için üniversitelerle planlamalar yapılabilir. Ancak başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsünde bulunan bu kişilere, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına temin edilen hak ve imkânlardan daha fazla hak tanınmaması yönünde kısıtlamalar getirilmiştir.

Kanunun 90. maddesinde eğitim hakkının ayrıcalıklı ve her koşulda korunması gereken haklardan olduğu sonucuna varılmıştır. Kanunun 90/1. fıkrasında başvuru sahibi ve uluslararası koruma statüsü olan kişiye birtakım yükümlülükler yüklenmiştir. Bu yükümlülükler uyulmaması durumunda; 90/2. Fıkrasında, “*Bu kısımda yazılı yükümlülükler uymayanlar ile başvuruları ve uluslararası koruma statüleriyle ilgili olumsuz karar verilenlere; eğitim ve temel sağlık hakları hariç, diğer haklardan faydalanmaları bakımından sınırlama getirilebilir*” denilmiştir. Dolayısıyla başvurusu veya uluslararası koruma statüsü olumsuz olan kişiler, Türkiye’de bulundukları sürece eğitim haklarının devam edeceği anlamına gelmektedir. Bu mülteci çocuk açısından eğitim hakkının mutlak olarak sağlanacağının da göstergesidir.

YUKK'nın Yabancılar ve Uluslararası Korumaya İlişkin Ortak Hükümler başlıklı 96. Maddesinde, uluslararası koruma statüsüne sahip kişilerin veya başvuru

¹⁹² Bkz. ÇYYB BMYK İlkeleri, s. 45.

sahiplerinin eğitime uyum süreçlerini düzenlemek için Genel Müdürlüğe yetki verilmiş, ve bu kişilerin eğitim hakkından yararlanması, eğitim hakkına ilişkin bilgilendirme ile koruma altına alınmıştır. Buna göre;

“1.Genel Müdürlük, ülkenin ekonomik ve mali imkanları ölçüsünde, yabancı ile başvuru sahibinin veya uluslararası koruma statüsü sahibi kişilerin ülkemizde toplumla olan karşılıklı uyumlarını kolaylaştırmak ve ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde bağımsız hareket edebilmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla, kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ile uluslararası kuruluşların öneri ve katkılarından faydalanarak uyum faaliyetlerini planlayabilir.

2. *Yabancılar, ülkenin siyasi yapısı, dili, hukuki sistemi, kültürü ve tarihi ile hak ve yükümlülüklerinin temel düzeyde anlatıldığı kurslara katılabilir.*

3. *Kamusal ve özel mal ve hizmetlerden yararlanma, eğitime ve ekonomik faaliyetlere erişim, sosyal ve kültürel iletişimin, temel sağlık hizmeti alma gibi konularda kurslar, uzaktan eğitim ve benzeri sistemlerle tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri Genel Müdürlükçe kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşlarıyla da iş birliği yapılarak yaygınlaştırılabilir.”*

Belirtilen maddelerle, mülteci çocuğun eğitime erişimini sağlamak amacıyla kolaylıklar ve bilgilendirmeler yapılacak, topluma entegrasyonu için eğitim kuruluşları ile işbirliği yapılacaktır.

3.1.2.4. Geçici Koruma Yönetmeliği

6203 Geçici Koruma Yönetmeliği; YUKK'ta yer alan geçici koruma statüsündeki usul ve esasları, hak ve yükümlülükleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri, geçici korunan kişilerin Türkiye’de kalışları, çıkışları, kabullerine ilişkin düzenlemeleri içerir. Bu düzenlemeler, YUKK’nın 91. maddesi çerçevesinde ele alınır.

Yönetmeliğin 3. maddesinin “Tanımlar” başlığında geçici koruma açıklanmıştır: “Ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak veya bu kitlesel akın

döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumaya geçici koruma” denir. Geçici koruma sağlanan yabancıya ise geçici korunan denmektedir.

Mülteci hukukunun temel sözleşmeleri 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolü’ne Türkiye tarafından coğrafi sınırlama getirildiğinden, Avrupa dışında gelenlere mülteci statüsü verilememekte, üçüncü ülkelere yerleşene kadar sığınmacı yani YUKK’ta şartlı mülteci statüsü tanınmaktadır. Türkiye’ye göç eden diğer kimseler içinde; acil korumaya ihtiyaç olan kitleye geçici koruma statüsü verilmiştir. Türkiye’nin açık kapı politikası sonucu ülkeye gelen Suriyeli vatandaşlar geçici koruma statüsüne bir örnektir. Suriye’deki durum düzenlene kadar Türkiye’de misafir olarak barınan Suriyelilerin sayılarının çok artması sonucunda insani ihtiyaçlarının karşılanması ve güvenliklerinin sağlanması amaçlanmıştır.¹⁹³

Geçici koruma statüsündeki çocuklar; savaş ortamından çıkma, yerinden edinilme ve yabancı çevrelerde yaşama adapte olmak gibi birçok zorlukla karşılaşır. Aynı zamanda sığındıkları yerlerde sosyal adaletsizlik, aidiyetsiz hissetme, dışlanma gibi birçok sebepten toplumdan uzak kalmaktadırlar. Özellikle yaşam koşullarındaki bu değişim, dil, din ve kültür farklılıkları çocuklarda travmaya sebep olmaktadır. Bu sorunların çözümü, çocukların topluma entegrasyonu açısından en büyük etken eğitimidir.¹⁹⁴

Suriyelilerin göçüne geçici olarak bakıldığından eğitim ile ilgili uzun süreçli politikalar üretilmemiştir. Ancak gelinen noktada geçici korunan Suriyeli vatandaşların Türkiye’den ayrılmamaları üzerine eğitimlerinde etkili politikalar üretilmesine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.¹⁹⁵ 2011 yılında bu geçicilik düşüncesinden kaynaklı daha kısa politikalar düzenlenmiş, kamp alanlarında eğitim

¹⁹³ TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu, Ankara 2012 (<http://www.madde14.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 4.

¹⁹⁴ Tahir Emre Gencer, Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler, Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, 2017, 10 (<https://www.sosyalarastirmalar.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 839.

¹⁹⁵ Yılmaz Sarier, Türkiye’de Mülteci Öğrencilerin Eğitimi Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 2020, 3 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 16.11.2023), s. 82.

verilmesi gündeme gelmiş ve ülkelerine dönecek olmaları düşüncesiyle Türkçe yerine Arapça eğitimler verilmiştir. Ancak giderek sayının artması ve savaşın uzaması sonucunda 2013 yılında ise Arapça bilen öğretmenler, Türkçe kursları, okullaşmaya geçilmesi, Türkiye müfredatına kayıt gibi uygulamalara başlanılmıştır. Bu sebeple 26.09.2013 tarihinde daha detaylı bir düzenleme için “Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriyeli Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Genelgesi” çıkarılarak kurumsallaşma amaçlanmıştır. 2014’te ise YUKK’daki eğitim kapsamını genişletme amacıyla 23.09.2014 tarihinde Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri Genelgesi çıkarılmıştır.¹⁹⁶ Daha sonrasında geçici korunan Suriyelilere yönelik hukuki koruma detaylandırılarak Bakanlar Kurulu’nca 13.10.2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır.

Bu yönetmeliğin bazı maddelerinde eğitim hakkı düzenlenmiştir. Hizmetler başlıklı 26.madde de:

“1.Yönetmelik kapsamındaki yabancılar; sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal hizmetler ve yardımlar ile tercümanlık ve benzeri hizmet sağlanabilir” denmiştir. Bu çerçevede verilecek eğitim hizmetleri, 28. maddede eğitim hizmetleri detaylı bir şekilde ele alınmıştır: *“Bu yönetmelik kapsamında yabancıların eğitim faaliyetleri, geçici barınma merkezlerinin içinde ve dışında MEB’in kontrolünde ve sorumluluğunda yürütülür. Bu kapsamda;*

a.54-66 aylık çocuklar öncelikli olmak üzere okul öncesi eğitim çağındaki 33-66 aylık çocuklara, okul öncesi eğitim hizmeti verilebilir.

b. İlköğretim ve ortaöğretim çağındakilerin eğitim ve öğretim faaliyetleri, MEB’in ilgili mevzuatı çerçevesinde yürütülür.

c. Yaygın eğitim kapsamında kişisel gelişim, sosyal-kültürel, mesleki ve teknik, sanatsal ve sportif alanlarda talebe bağlı olarak kurslar düzenlenebilir.

2. *Geçici korunanların ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimleri ile ilgili usulleri Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından belirlenir.*

¹⁹⁶ Gencer, Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Değerlendirme, s. 841.

3. *Bu yönetmelik kapsamında ülkemizde eğitim alan yabancılara, aldıkları eğitimin içeriğini ve süresinin gösteren belge verilir. Farkı müfredatta eğitim alınmış ve belgelendirme yapılmış ise bu belgeler, MEB veya Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı'nın ilgili birimleri tarafından değerlendirilir ve uygun bulunan seviyelere denklikleri yapılır.*

4. *Bu yönetmelik kapsamındaki yabancılara eğitim faaliyetleriyle ilgili diğer usul ve esaslar MEB tarafından belirlenir.”* Bununla birlikte; eğitim hakkının kısıtlanacak haklardan olmadığı 35. maddede düzenlenmiştir.

Aynı yönetmeliğin 22. maddesinde geçici koruma kimlik belgesi alınlabileceği belirtilmiştir. Bu kimlikle, kişilerin sağlık, eğitim gibi alanlara başvuru yapması mümkün hale getirilmiştir. Geçici korunan çocukların okullara kayıt esnasında; ikamet izni, geçici koruma kimlik belgesi veya yabancı tanıtma belgesi istemekte, üniversite eğitimleri için ise Yabancı Öğrenci Sınavı'nı geçmeleri gerekmektedir.¹⁹⁷

Uygulamada ise; geçici korunan Suriyeli Çocuklar eğitim sisteminin dışında kalmaktadır. UNICEF'in 2022 tarihli raporunda; bu duruma etki eden faktörler nedeniyle çocukların eğitimden uzak kaldığı söylenmiştir. Eğitimi olumsuz etkileyen bu faktörler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir:

1. Hareketlilik faktörü; Suriyelilerin yaşam koşullarının istikrarsız olması ve daha iyi yaşam koşulları arayışlarıyla başka ülke veya şehirlere göç etmeleri sonucunda çocuklar eğitim sürecinden geri kalmaktadırlar. Hareketlilik faktörü ile eğitime erişim engellenmektedir.

2. Çalışma baskısı; erkek çocuklara aileye yardımcı olması sebebiyle kayıt dışı emek sektöründe çalıştırılması, kız çocuklarının ise ev işlerine yardım etmesi gibi nedenlerle eğitime erişimleri engellenmektedir.

3. Kültürel tutumlar; Bazı Suriyeli aileler kız çocuklarının erken evlenmesini desteklemesi, kız çocuklarını karma sınıflara göndermede isteksizlik

¹⁹⁷ Doğu Şimşek, Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf: Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2018, 40/2 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 16.11.2023), s. 377.

yaşamaları, Suriye’deki eğitimin kısa süreli olması eğitim entegrasyonunda sıkıntı yaratmaktadır.¹⁹⁸

3.1.2.5. Türkiye’deki Mülteci Çocukların Eğitim Haklarına İlişkin Genelgeler

3.1.2.5.1. Emniyet Genel Müdürlüğü Uygulama Talimatı Genelgesi

57 nolu EGM Genelgesi 22.06.2006 tarihinde, iltica veya sığınma başvurusunda bulunan mültecilere, vatansız kişilere, yabancı uyruklu kişilere uygulanacak usul ve esasların belirlenmesi için yayınlanmıştır. Genelge’nin giriş kısmında mülteci, sığınmacı, mülteci statüsü, sığınmacı statüsü, refakatsiz küçük tanımlarına yer verilmiştir.¹⁹⁹

Söz konusu genelgenin yayınladığı tarihte; iltica, mülteci ve sığınmacı hak ve özgürlüklerini kapsayan bir kanun bulunmamaktadır. Ulusal Eylem Planı çerçevesinde AB müktesebatına uygun bir kanun amaçlanarak 1994 Yönetmeliği’nin yürürlükten kaldırılması hedeflenmiştir. Temel hak ve özgürlüklerin Anayasa’nın 13. maddesi gereği ancak kanunla kısıtlanmasına müsaade edilmesi sebebiyle 1994

¹⁹⁸ Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi Nihai Raporu, UNICEF Ankara, 2022 (<https://www.unicef.org/turkiye/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 3, 4, 21.

¹⁹⁹ “Mülteci; Avrupa ülkelerinden gelen ve 1994 iltica/sığınma Yönetmeliğinin 3.maddesinin ikinci paragrafında belirtildiği şekilde, 1951 Sözleşmesi’nin 1.maddesinde yer alan mülteci tanımında kriterlere uygun olduğu için İç İşleri Bakanlığınca mülteci statüsü tanınan yabancı uyruklu kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişidir.

Mülteci Statüsü: Avrupa ülkelerinden gelen ve 1951 Sözleşmesi’nin 1. maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişinin İç İşleri Bakanlığı tarafından mülteci olarak tanınmasıdır.

Sığınmacı: Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelen ve 1994 iltica/sığınma Yönetmeliğinin

3.maddesinin üçüncü paragrafında belirtildiği şekilde, 1951 Sözleşmesi’nin 1.maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olduğu için İç İşleri Bakanlığınca sığınma statüsü tanınan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız kişidir.

Sığınmacı statüsü: Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelen ve 1951 Sözleşmesi’nin 1.maddesinde yer alan mülteci tanımındaki kriterlere uygun olan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişinin İç İşleri Bakanlığı tarafından sığınmacı olarak tanınmasıdır.

Refakatsiz küçük: Türkiye topraklarına hukuken ya da teamülen kendisinden sorumlu bir yetişkinin refakati bulunmaksızın gelen ve bu tür bir kişinin bakımına etkin olarak alınmadığı refakatsiz küçük olarak adlandırılan 18(on sekiz) yaşın altındaki iltica/sığınma başvurusunda bulunan yabancı uyruklu bir kişi ya da belli bir uyruğu olmayan vatansız bir kişidir. Türkiye topraklarına giriş yaptıktan sonra refakatsiz kalan iltica/sığınma başvuru sahipleri de bu kapsama girer.” Bkz. EGM Uygulama Talimatı Genelgesi (<https://www.multeci.org.tr> Erişim Tarihi: 09.11.2023).

Yönetmeliğinin kaldırılması gerekmekte ve bunun için bir kanuna ihtiyaç duyulmaktadır. 2005 yılında oluşturulan İltica Kanun Tasarısı, kanunlaşmadan önce yürürlükte olan 1994 Yönetmeliği ile kanun arasında köprü görmesi için söz konusu genelge hazırlanmıştır.²⁰⁰ Bu genelgede AB müktesebatına, 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne uyum amaçlanmıştır.

57 sayılı Genelge'nin 19. başlığında başvuru sahiplerine veya sığınmacı mültecilere sağlanacak imkanlar düzenlenmiştir. Bu olanaklar içerisinde eğitim hakkı da dahil edilmiştir. Mülteci, sığınmacı, başvuru sahiplerine yönelik kamu kurum kuruluşları, sivil toplum örgütleri ve yerel yönetimler tarafından mevzuat ve uygulamalar çerçevesinde, yardım ve buna ilişkin gerekli kurumlarda yılda en az bir defa toplantılar yapılması amaçlanmaktadır. Toplantılarda bu kişilerin eğitim, beceri ve mesleki eğitim, hukuki yardım vb. konuları ele alınarak ilgili toplum örgütler, dernekler, vakıflar bünyesinde altı ve on altı yaş grubundaki çocuklara eğitim desteği sağlanması hedeflenmiştir.

Söz konusu genelgenin “19. Başvuru Sahiplerine veya Sığınmacı ve Mültecilere Sağlanacak Olanaklar” başlıklı bölümünde mülteci, sığınmacı, başvuru sahiplerinin eğitim olanaklarına ilişkin bir düzenleme getirilmiştir. Bu düzenlemede; 222 sayılı Eğitim ve Öğretim Kanunun 2. maddesi gereği statüye bakılmaksızın altı ve on dört yaş arası çocuklara eğitim ve öğretimleri zorunlu kılınmıştır. Mülteci, sığınmacı ve başvuru sahiplerinin çocuklarına Milli Eğitim Müdürlükleri ve sivil toplum örgütlerinin çalışmasıyla okullara kayıt ve devam süreçlerinde yardım edilerek, bu çocuklara pilot okullarda eğitime erişim sağlanması yönünde düzenleme yapılmıştır. Okula giden bu çocukların yardım fonlarına ihtiyaç duyulması halinde gerekli yardımlar yapılacağı da belirtilmiştir. Bu çocukların daha sonrasında ortaöğretimi ve yükseköğretimi yönünde destekler sunulması da genelge kapsamına dahil edilmiştir.

Eğitim hakkı; söz konusu genelgede önemli bir yere konulmuştur. Bunun sebebi ise topluma entegre olmaları, sosyo-kültürel yapıya dahil olmalarında eğitimin rolünün etkili olmasıdır. Hedeflenen eğitim çalışmaları ile mülteci, sığınmacı ve

²⁰⁰ Güner, İltica Konusunda Türkiye'nin Ulusal Eylem Planı, s. 89.

başvuru sahiplerinin çocukları topluma adapte olarak, dışlanmaları engellenecektir. Bu bölümün devamında bu kişilere yönelik dil becerileri kazanmaları için Türkçe kursları, mesleki eğitim kurslarına katılma, beceri edinme gibi imkânlar da tanınmıştır.²⁰¹

3.1.2.5.2. Yabancılar Yönelik Eğitim Hizmetleri Genelgesi

“Yabancılar Yönelik Eğitim Hizmetleri Genelgesi”, 24.09.2014 tarihinde yayımlanmış olup; göçmen çocuklara yönelik eğitim haklarını güvence altına alarak belli bir standarda bağlamıştır.²⁰²

İlgili genelgede; yabancılar yönelik eğitim hizmetleri il milli eğitim bünyesindeki bir komisyonla yürütüleceği belirtilmiştir. İl komisyonları; bu çocukların eğitimlerine ilişkin belgeleri var ise; ilgili eğitim kurumlarına gönderimini sağlayacak, şayet bu belgelere sahip değil ise; beyanlarına bakılarak yazılı veya sözlü sınavla eğitim derecelerine göre eğitim kurumlarına gönderileceklerdir. Kitlel olarak gelen çocuklar yönünden geçici eğitim merkezleri valilikten onay alarak açılabilir ve sayıları çoğaltılabilir. Bu geçici eğitim merkezlerinde Türkçe dilinin öğretilmesi, meslek eğitimlerinin verilmesi, sosyal ve kültürel alanda kurslar düzenlenmesi açısından gerekli önlemleri alabileceklerdir. Bu çocuklara, ders için araç gereç, burs imkanları tanınmasına yönelik tedbirler il komisyonlarınca sağlanacaktır.

Bu genelgeyle kitlel olarak gelen gruplara Geçici Eğitim Merkezlerinin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu merkezlere kayıt için yabancılar ait tanıma belgesi ile kayıt olunarak, Türkiye’deki okul sistemlerine girişleri yapılacaktır. Yabancı kimlik numarası bulunmayan öğrenciler açısından ise; verileri Yabancı Bilgi İşletim Sistemine kaydolması sağlanarak eğitimleri takip edilecektir.

Bu genelge ile Suriyeli öğrencilerin Geçici Eğitim Merkezlerine kaydolmalarının yanında, devlet okullarına da kaydolma imkanı sağlanmış

²⁰¹ EGM Genelgesi için bkz. <https://multeci.org.tr/> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).

²⁰² Hüseyin Şimşek, Türkiye’de Göçmen, Mülteci ve Sığınmacılara Yönelik Kapsayıcı Eğitim Politikaları, Eğitim Programları ve Uygulamaları/ Kapsayıcı Eğitim, Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Uyum ve Eğitim Politikaları,(107-134) Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022, s.116.

olmaktadır.²⁰³

3.1.2.6. Türkiye’deki Suriyeli Çocuklara Dair Düzenlemeler

3.1.2.6.1. Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler

Suriye’deki göç olaylarının yoğun yaşandığı dönemlerde kısa vadeli çözümler bulunması amaçlanmıştır. Eğitime ilişkin düzenlemelerde, kampta bulunan çocuklara bu çözümler bulunulmaya çalışılsa da kamp dışında kalan çocuklara herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. Bu sebeple Suriyelilerin eğitim hizmetlerine yönelik ilk genelge, “Ülkemizde Kamp Dışında Misafir Edilen Suriye Vatandaşlarına Yönelik Tedbirler” başlıklı düzenleme ile yayınlanmıştır. Kamp dışında kalan Suriyelilere yönelik tedbir amaçlı yapılan bu genelge doğrultusunda, çocuklarının eğitim imkânlarına ulaşımı, eğitim mekânları ve güvenliklerine ilişkin tespitlerin yapılmasını gündemine almaktadır.²⁰⁴

3.1.2.6.2. Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri Genelgesi

2010/48 sayılı Yabancı Uyruklu Öğrenciler Genelgesi²⁰⁵’nde çocukların eğitimlerine yönelik bir çalışma yapılsa da artan ihtiyaçlar ve gelişen şartlar sonucu 26.09.2013 tarihinde “Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri Genelgesi” yayımlanmıştır.²⁰⁶

Söz konusu genelgenin amacı, Suriyeli çocukların eğitim süreçlerini koordine etmek, belli bir standardı oluşturmaktır. Bu genelgeyle; Suriyeli çocukların GEM’lerde ve diğer eğitim kurumlarındaki eğitim ve kayıt süreçleri düzenlenmiş, ancak diğer devlet okullarına kayıt olma hakkı verilmemiştir. Göçmenlere verilen eğitim içeriğinde; Suriyelilerin talep etmesi durumunda Türk müfredatının

²⁰³ Aynı yönde bkz. A.e. s. 116.

²⁰⁴ Faik Tanrıkulu, Suriye Krizi Sonrası Türkiye’deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2018, 3 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 18.11.2023), s. 2588

²⁰⁵ 16 Ağustos 2010 tarihli Yabancı Uyruklu Öğrenciler Genelgesi’nde Suriyeli öğrencilerin dönme ihtimallerine binaen daha geçici tedbirler alınmıştır. Bu genelge; 25.01.2018 tarih, 1802825 sayılı yazı ile kaldırıldı.

²⁰⁶ Bkz. Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Özel Eğitim Hizmetleri Kılavuz Kitabı, UNICEF/ Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017, s. V.

öğretilmesi, temel yaşam bilgi ve becerileri, sosyal ve kültürel bilgileri, Türkçenin öğretilmesi gibi derslerden oluşmaktadır. Bu eğitim koordinasyonunu Milli Eğitim Bakanlığı yürütülmesi kararlaştırılmıştır.²⁰⁷

3.1.3. Türkiye’ de Mülteci Çocukların Eğitimine İlişkin Yapılan Plan ve Projeler

3.1.3.1. Milli Eğitim Bakanlığı Stratejik Planı

Milli Eğitim Bakanlığı’nın 2015-2019 Stratejik Planında; mülteci ve sığınmacılara yönelik eğitim sistemlerine entegrasyonlarının yapılmasına ilişkin çalışmalar yapılacağı vurgulanmıştır. Planda; mülteci, geçici koruma altındaki yabancılar ve vatansız kişilerin, Türkiye’de bulundukları sürede eğitim görmelerini ve eğitim sistemin entegrasyonun sağlanmasına ilişkin çalışmalar yapılacağı belirtilmiştir. Bu kişilere yönelik Türkiye’deki denklik işlemlerindeki sıkıntıların çözülmesi, ortaya çıkacak engellerin aşılması için uluslararası kuruluşlar ile iş birliği içinde çalışacaklarına yer verilmiştir.²⁰⁸

“MEB’in daha önce yayımlamış olduğu stratejik ve kalkınma planlarına bakıldığında, ilk defa mültecilerin eğitimlerine yönelik planlamaların yer aldığı görülmektedir. Bu durum, uzun vadede Türkiye’nin göçmenlere yönelik eğitim politikası geliştirebilmesi açısından oldukça önemlidir.”²⁰⁹

3.1.3.2. Suriyeli Çocukların Türk Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi (PICTES)

Türkiye’ye göç eden çocukların, okullaşma aşamaları süresince adapte olma konusunda birtakım sıkıntılar yaşanmaktadır. Bunlar; eğitime devam etmeme, dil problemi, maddi geçimsizlik, sosyal çevreden kaynaklı şiddet gibi birçok faktör sayılabilir. Mülteci, sığınmacı, geçici korumaya tabi çocukların birçoğu eğitime ulaşmakta zorluk yaşamaktadır. Bu durumun yanı sıra eğitime adaptasyon süreçlerinde ise, sosyal yönden adaptasyon sağlanmadığından olumsuzluklar yaşanmaktadır. Bu sebeple, öncelikle bu çocuklar için gerekli rehabilitasyonlar

²⁰⁷ Şimşek, Kapsayıcı Eğitim, s. 116.

²⁰⁸ T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Stratejik Planı, Ankara 2019.

²⁰⁹ Müberra Nur Emin, Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları, SETA, 2016, 153 (<https://setav.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 15.

sağlanmalıdır.²¹⁰

İlgili proje ile Türk eğitim sistemine entegrasyonda, Milli Eğitim Bakanlığı'nın faaliyetleri desteklenmiştir. Söz konusu çocuklara destek, telafi dersleri, kırtasiye yardımları, Türkçe dil öğretimi, eğitim verecek öğretmen ve idarecilerin bilinçlendirmesi desteği amaçlanmıştır. Projedeki çalışmalarda Geçici Eğitim Merkezlerini üç aşamalı olarak kapatılarak, Türk eğitim sistemine entegre olmaları hedeflenmiştir. ²¹¹Bu proje sayesinde önemli adımlar atılarak çocukların eğitimdeki adaptasyon sürecinde ilerleme kaydedilmiştir.

3.1.3.3. Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretme Projesi

Geçici korumaya tabi olan Suriyeli öğrencilerin Türkiye sığındıkları süreçte hayatlarına devam edebilmeleri, adapte olabilmeleri için ülkenin eğitim sistemine dahil olmaları gerekmektedir. İki farklı kültürün uyum içinde yaşaması için eğitim şart olup; erişimlerdeki engellerin kaldırılması amaçlanmalıdır. Bu engellerden biri bu kişilerin Türkçe bilmemeleridir. Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğrenmeleri yönünde hayata geçirilen projelerden biri, Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretme Projesidir. Bu projeye 2013 yılının Mart ayında başlanılmıştır. İlk olarak yedi şehirle başlayan proje dört yıl devam etmiştir. Bu dört yıl boyunca Türkçe dilinin öğretilmesi açısından ciddi ilerlemeler kaydedilmiştir. Projede zorunlu göçe maruz kalmış çocuklar, aileleriyle başka şehirlere göç edince projede bazı aksaklıklar yaşansa da Milli Eğitim Bakanlığı sürece dahil olarak planlama yapmıştır.²¹²

3.2. MÜLTECİ ÇOCUĞUN EĞİTİME ERİŞİMİ

3.2.1. Türkiye’de Mülteci ve Geçici Korunan Çocuğun Eğitime Erişim Usulü

3.2.1.1. Mülteci Çocuğun Eğitime Erişim Usulü

Çocuğa eğitim hakkının sağlanmasının sonuçlarından biri olan eğitime erişim

²¹⁰ Çağlar Akar, Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu, Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi, 2021, vol5.4 (<https://ijasos.penpublishing.net/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 292.

²¹¹ Şimşek, Kapsayıcı Eğitim, s. 118.

²¹² Ali Taş, Mehmet Kemal Aydın, Göçmen, Sığınmacı ve Mültecilerin Eğitimine Yönelik Türkiye’de Gerçekleştirilen Projeler ve Etkinlikler, Kapsayıcı Eğitim, Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Uyum ve Eğitim Politikaları, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022, s. 161-162.

oldukça önemli bir konudur. Eğitim hakkı mevzuatlar çerçevesinde korumaya alınmaya çalışılsa da; uygulamada eğitimin erişilebilir olmasıyla gerçek anlamda bir korunma sağlanacaktır. Mültecilerin Türkiye’deki eğitim süreçlerine erişimleri için gerekli birtakım başvuruların yapılması gerekmektedir:

1. Öncelikle mültecinin uluslararası koruma başvurusunu yapması gerekmektedir. Uluslararası başvuru usulü, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunun 65. maddesinde düzenlenmiştir: “(1) Uluslararası koruma başvuruları valiliklere bizzat yapılır. (2) Başvuruların ülke içinde veya sınır kapılarında kolluk birimlerine yapılması halinde, bu başvurular derhal valiliğe bildirilir. Başvuruya ilişkin işlemler valilikçe yürütülür. (3) Her yabancı veya vatansız kişi kendi adına başvuru yapabilir. Başvuru sahibi, başvuruları aynı gerekçeyle dayanan ve kendisiyle birlikte gelen aile üyeleri adına başvuru yapabilir. Bu durumda, ergin aile üyelerinin, kendi adlarına başvuruda bulunulmasına yönelik muvafakati alınır. (4) Makul bir süre içinde valiliklere kendiliğinden uluslararası koruma başvurusunda bulunanlar hakkında; yasa dışı girişlerinin veya kalışlarının geçerli nedenlerini açıklamak kaydıyla, Türkiye’ye yasal giriş şartlarını ihlal etmek veya Türkiye’de yasal şekilde bulunmaktan dolayı cezai işlem yapılmaz.(5) Hürriyeti kısıtlanan kişilerin uluslararası koruma başvuruları, valiliğe derhal bildirilir. Başvurularının alınması ve değerlendirilmesi, diğer adli ve idari işlemlerin ya da tedbir ve yaptırımların uygulanmasını engellemez.”

Uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası başvurusu kabul edilenler, Türkiye’de eğitim hakkından yararlanabileceklerdir. Uluslararası korumaya tabi kişilerin, eğitim haklarından kısıtlamaya tabi olmadan yararlanabilmeleri için kendi ve çocuğunun başvurusunu yaparak, İl Göç İdaresi Müdürlüğüne verilen doksan dokuz ile başlayan yabancı kimlik numaralı Uluslararası Koruma Başvuru Sahibi Kimlik Belgesi veya Uluslararası Koruma Statüsü Sahibi Kimlik Belgesi almaları gerekir. Eğitim erişim sürecinde bu kimlik numaraları gerekli olacaktır.

2. Uluslararası ve ulusal hukuki metinlerde çocuğun temel eğitim

²¹³ hakkı gözetilerek her çocuğa bu hakkın sağlanması konusunda koruma getirilmiştir. Türkiye'ye gelen mülteci çocuklar, temel eğitim hakkından yararlanmak için devlet okullarına kayıt yapabileceklerdir.

Uluslararası koruma başvurusunda bulunan veya uluslararası koruma statüsüne sahip olan kişinin eğitime başlayabilmesi için bulundukları yerdeki İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne müracaatları gerekir. İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nden alınan yabancı kimlik numarası ile uluslararası koruma başvuru sahibi veya uluslararası koruma statüsü sahibi kimlik belgelerinin İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne sunulması gerekir.²¹⁴ Mülteci çocukların kaydı yaptırılırken; Türkiye sistemine kayıtlı olduğunu gösterir belgeye ve ikametine ilişkin belgelerinin varlığı aranmaktadır.²¹⁵ İkamete ilişkin belge; muhtardan veya İlçe Nüfus Müdürlüklerinden temin edilebilmektedir. Bu belgelerin sunumundan sonra İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne düşen görev, şartları uygun en yakın olan okula çocuğun kaydını yapmaktır.

Söz konusu çocukların geldikleri ülkelerden eğitimlerine ilişkin belgeleri var ise; bu belgelerinde kayıt aşamasında sunulması gerekmektedir. Bununla amaçlanan, çocuğun seviyesine uygun bir düzeyde eğitim sürecine başlamasıdır. Böyle bir belge yok ise; bu derecelendirmeyi İlçe Eğitim Komisyonları yapacaktır. Derece tespiti için çocuklara yazılı veya sözlü sınavlar uygulanabilmektedir. Çocukların bu okullara kayıt süreçleri de ücretsizdir.

3. On ve on sekiz yaşları arasında olup daha önce okula gitmeyen kişiler veya üç yıldan uzun bir süredir okula gitmeyen mülteci çocuklar, Milli Eğitim Bakanlığı'nca Halk Eğitim Merkezlerindeki Hızlandırılmış Eğitim Programına(HEP) başvuru yapabilirler. Türkiye'deki devlet okulları veya halk eğitim devam eden çocuklar Eğitim İçin Şartlı Eğitim Yardımı (ŞEY)²¹⁶'den yararlanabilirler.²¹⁷

²¹³ Türkiye'de Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kişiler İçin Eğitim Hakkı, Mülteci Hakları Merkezi, 2021 (<https://www.mhd.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023), s. 1.

²¹⁴ A.e, s. 2.

²¹⁵ Detaylı bilgi için bkz. <https://help.unhcr.org/>(Erişim Tarihi: 11.11.2023).

²¹⁶ Ş.E.Y Programı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütülen bir program olup; UNICEF iş birliğiyle Türkiye'de bulunan yabancılar, uluslararası koruma statüsüne sahip olanlar, okula devam ettikleri süreçte bu program kapsamında nakit yardımı alabilirler. Detaylı bilgi için bkz. <https://www.unicef.org/>(Erişim Tarihi: 11.11.2023).

²¹⁷ Okula Kayıt için Destek Programı Bilgi Formu, UNICEF, 2021 (<https://www.unicef.org/> Erişim

4. İlkokul ve ortaokul aşamalarını tamamlayan çocukların, Türkiye’de liseye devam etmeleri için ilgili belgeleri İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’ne sunmaları gerekir. Aksi halde başvuruları değerlendirmeye alınmaz. Yapılan olumlu değerlendirme sonucunda hangi okula gidebileceği tespit edilir. Sonrasında uluslararası koruma başvurusu, uluslararası koruma statüsü kimlik belgesiyle kayıt olabileceklerdir. Mülteci çocuğun liseye gittiğine ilişkin herhangi bir belgesi yok ise; İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü’nce sınavla seviyesi tespit edilmektedir. Mülteci çocuğun; Türkiye’de yapılan liseye geçiş sınavlarına katılabilmesi için Türkiye’de bir ortaokula kayıtlı sekizinci sınıf öğrencisi olması gerekmektedir.²¹⁸

5. Uluslararası koruma başvuru sahipleri ve uluslararası koruma statüsü sahiplerinin Türkiye’de üniversiteye gitme hakları da bulunmaktadır. Türkiye’de lise eğitimi olan söz konusu çocuklar; üniversiteye girmeye hak kazanırlar. Ancak lise eğitimlerini başka yerde alanlar ise; lise eğitimine ilişkin belgeyi sunmaları gerekmektedir. Şayet böyle bir belge yok ise; açık öğretim lisesine kayıt yaptırılarak denklik belgesi alınmalıdır. Türkiye’de üniversiteye devam etmek isteyen yabancılar, Yabancı Öğrenci Sınavı’na girmelidirler. Bu korumaya tabi kişilerin başka bir ilde yükseköğrenim görmeleri halinde; İl Göç İdaresi Müdürlüğü’ne başvuruda bulunarak kayıtlı olunan ili değiştirmelidirler.²¹⁹

Türkçe öğrenmek isteyen mülteci çocuklar, bulundukları ildeki Halk Eğitim Merkezleri’ne başvuruda bulunabilirler. Bu başvuru için herhangi bir kimliğe ihtiyaçları bulunmamaktadır. Türkçe öğretimine ilişkin kurslar, sivil toplum kuruluşları ve Milli Eğitim Bakanlığı’na açılmaktadır. Halk Eğitim Merkezleri’nde Türkçe dersleri dışında mesleki eğitimler de verilebilmektedir. Ancak bu eğitimlere başvurulabilmesi için, uluslararası koruma başvuru belgesi veya uluslararası koruma statüsü sahibi olmak gerekmektedir.²²⁰

3.2.1.2. Geçici Korunan Çocuğun Eğitime Erişim Usulü

YUKK kapsamında uluslararası korumaya dahil olan yabancılar; mülteci,

Tarihi: 25.12.2023), s. 3

²¹⁸ Türkiye’de Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kişiler İçin Eğitim Hakkı, Mülteci Hakları Merkezi, s. 3.

²¹⁹ A.g.e., s. 6.

²²⁰ A.g.e., s. 7-8.

şartlı mülteci, ikincil koruma statüsüne sahip olanlar olarak ele alıp geçici korumayı ayrı ayrı düzenlemiştir. Kanunda; geçici korumanın, ülkesinden ayrılmaya zorlanan ve geri dönemeyen, acil ve geçici olarak kitlesel olarak sınırlarımıza gelen yabancılara tanınacağı öngörülmüştür. Son zamanlarda Türkiye'ye göç eden Suriyeliler geçici koruma kapsamında değerlendirilmektedir. Suriyeli çocuklar eğitimlerine geçici koruma başvurularından sonra şartları taşımları halinde Türkiye'de eğitim alabilme hakları mevcuttur. Bu konudaki ayrıntıları aşağıdaki şekilde ortaya koymak mümkündür:

1. İlk olarak, geçici koruma kaydının yapılması gereklidir. Geçici kayıt işlemleri ön kayıt ve kayıt olmak üzere iki aşamalıdır. Ön kayıt işlemlerini Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde Yabancılar Şube veya İlçe Emniyet Müdürlükleri yapmaktadır. Kayıt aşaması olan ikinci aşama ise; İl Göç İdaresi Müdürlükleri'nde yapılmaktadır. Ön kayıt işlemi tamamlandıktan sonra 98 ile başlayan yabancı kimlik numaralı ön kayıt belgesi düzenlenerek; bireysel değerlendirmeler yapılacaktır. Bu değerlendirmeler otuz günü aştığı takdirde, ön kayıt belgeleri otuz günde bir yenilenecektir. Ön kayıt işlemini geçen kişiler, İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nce işlemleri devam edecek ve 99 nolu yabancı kimlik numarası verilerek geçici koruma kaydı yapılmış olacaktır.²²¹ Geçici koruma kaydı tamamlanan kişiler, Türkiye'deki eğitim haklarından faydalanabileceklerdir.

2. Suriyeli çocuklar; devlet okullarında eğitim görebilecekleri gibi, geçici eğitim merkezlerinde de eğitim görebilmektedirler. GEM'ler, kamplarda devlet, uluslararası veya ulusal kuruluşlar, eğitim alanında çalışan örgütler tarafından kurulan okullardır.

Kayıt usulleri her ildeki İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı İlçe Eğitim Komisyonlarınca belirlenir. Söz konusu çocuklara ilişkin belgeler var ise, bunları da kayıt esnasında sunmak faydalı olacaktır. Aksi takdir Komisyonca sınav yapıp derece tespitine gidilebilmektedir. Geçici koruma kimlik belgesiyle kayıt mümkün olup; henüz bu belge alınmamışsa çocuklar okullara misafir öğrenci konumunda

²²¹ Suriye'de Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye'de Geçici Koruma, Mülteci Hakları Merkezi, 2017, (<https://www.mhd.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023), s. 3-4.

kaydedilebileceklerdir.²²²

3. Bu çocukların liseye gitme imkânları da bulunmaktadır. Eğitim durumlarını gösterir belgelerini bulundukları yerdeki İl Milli Eğitim Müdürlüğüne sunarak lise kayıt olabilmektedirler. Suriyeli çocuklar, ilkokul ve ortaokul eğitimlerini GEM’lerde tamamlamışlar ise bu belgeleri de sunarak kaydolabilmektedirler. Değerlendirme sonucu hangi okullara gidilecekleri tespit edilen çocuklar; okullara kayıt yapabilecektir. Herhangi bir eğitim belgesine sahip olmayanların, derecelerinin tespiti için yapılan sınavlar sonucu yerleştirmeleri yapılacaktır.²²³

4. Yükseköğrenime devam edenler açısından, geçmiş eğitimlerini Suriye’de ve Türkiye’deki GEM’lerde tamamlayan çocuklar için Yabancı Öğrenciler, Lise Yeterlilik ve Denklik Sınavı’na girerek lise denklik belgesi almaktadırlar. Daha sonrasında yükseköğrenime devam edebilmek için YÖS sınavlarına girerek değerlendirmeleri yapılacaktır.²²⁴

3.2.2. Mülteci Çocukların Eğitime Erişim Süreçlerinde Yaşadıkları Sıkıntılar ve AİHM Örnekleri

Mülteci çocuklar, eğitime erişim sürecinde bazı sıkıntılarla karşılaşabilmektedir. Bu sıkıntıları aşağıdaki gibi ortaya koymak mümkündür.

1. Mültecilerin eğitime erişim süreçlerinde ilk olarak yaşadıkları sorun, eğitim süreçlerinde ayrımcılığa uğramalarıdır. Okula kayıt süreçlerinde çıkarılan zorluklar, dışlanma, kaliteli eğitim alamamaları, ötekileştirme, etnik kökenleri, belli bir sosyal gruba mensup olma gibi birçok durumda ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar.

Eğitim hakkını koruyan hukuki düzenlemelerin çoğunda eğitimde ayrımcılık yasağına değinilmiş olup; hiçbir çocuğa, ırkı, dini, cinsiyeti, statüsü, siyasi düşünce, etnik kökeni, mülteci veya sığınmacı olması gibi kriterler yönünden ayrımcılık yapılamayacağı vurgulanmıştır. Bu kapsamda; ESKHS, ÇHS, CEDAW, AİHS gibi metinlerle de ayrımcılığın önüne geçilmesi amaçlanmıştır. AİHS Ek 1 Nolu

²²² Suriye’den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye’de Eğitim Hakkı, Mülteci Hakları Merkezi, 2017, (<https://www.mhd.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023), s. 3-4.

²²³ A.g.e., s. 6.

²²⁴ A.g.e., s. 7.

Protokolün 2. maddesinde de eğitim hakkı koruma altına alınmıştır. Türkiye de bu sözleşmeleri onaylamış; eğitim hakkına ve ayrımcılık yasağına ilişkin kanuni düzenlemelere iç hukukunda yer vermiştir. Ayrıca 1951 Sözleşmesi'nde de taraf devletlere; temel eğitim uygulamalarında mülteciler ve vatandaşlarına aynı muamele uygulanması zorunluluğu getirilerek; mültecilere yönelik ayrımcılığa uğramanın önüne geçilmiştir. Türkiye açısından değerlendirmek gerekirse; 1951 Sözleşmesi'ne çekince koyarak imzalandığından sadece Avrupa dışından gelen kişiler yönünden bu eşit muamele ilkesinin uygulanmayacağı anlamı çıkmaktadır.²²⁵

AİHM'in de eğitimde ayrımcılığa karşı bazı ihlal kararları bulunmaktadır. D.H. ve Diğerleri v. Çek Cumhuriyeti davasında; Roman asıllı Çek Cumhuriyeti vatandaşı olan on sekiz çocuğu psikolojik test sonucu; öğrenme güçlüğü tespitiyle zorla özel okullarda eğitim görmeleri konusunda yönlendirilme yapılmıştır. Mahkemece; bu önlemin belli bir gruba yönelik orantısız biçimde olumsuz sonuçlar doğurmasını ayrımcılık kapsamında değerlendirerek ihlal kararı vermiştir.²²⁶

AİHM'de ihlal kararı verilen eğitim hakkına ilişkin bir diğer karar ise Timishev/ Rusya davasıdır. Bu davada; göçmen olan başvuran; çocuklarına ait göçmen bilgilerini içeren belgelerin okula sunulmadığı gerekçesiyle çocukların eğitime erişimlerinin kısıtlanması sebebiyle başvuruda bulunmuştur. Bu başvuru sonucunda AİHM; sözleşme ve protokoller kapsamında eğitim hakkının kısıtlanamayacağı ve başvuranın çocuklarının eğitim hakkını ihlaline ilişkin karar vermiştir.²²⁷

2. Eğitim süreçlerinde yaşanan dil problemleri de mülteci çocuklar açısından büyük bir sorun yaratmaktadır. Mülteci çocuklar yerleştikleri ülkenin dilini öğrenme ve anlama da sıkıntı yaşadığından topluma entegre olmakta güçlük yaşamaktadırlar. Aynı zamanda eğitimlerine devam etme süreçlerinde zorluk çekmektedirler. Türkçe kelimeleri kullanma, söylenenleri anlamama, okuduğunu

²²⁵ Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller, Human Rights Watch, 2015 (<https://www.hrw.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 52-53.

²²⁶ Bkz. İdil Işıl Gül, Ulaş Karan, Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011 (<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 15.

²²⁷ AİHM, 15.12.2005 55762/00 ve 55974/00 Başvuru Numaralı, Case Of Timishev v. Russia, (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 12.11.2023).

anlamama, kavramları algılayamama, dersleri takip edememe gibi sorunlar yaşayan bu çocuklar akranlarıyla da iletişim kurmakta güçlük çekmektedir.²²⁸ Aynı zamanda eğitim süreçlerinde öğretilen bilgi becerilerde de bu güçlükle karşılaşmaktadır. Bu sebeple devletler, ülkesine yerleşen mülteci çocuklara yönelik eğitim dilini öğretme yükümlülükleri bulunmaktadır. Örneğin Türkiye’de Suriyeli çocuklara yönelik PİCTES projesi yürütülerek Türkçe’yi öğrenmeleri ve bu proje kapsamında psikolojik danışmanlık ve rehberlik öğretmenleri görevlendirilerek; Türkçe öğretmeni ve mülteci öğrencilerin olumsuz deneyimlerinin aza indirilmesi amaçlanmıştır.²²⁹

Mülteci çocuklar, yerleştikleri devletin yasal dilleriyle eğitim almak durumunda olduklarından, bu dili öğrenme süreçlerinde kendi anadillerinden uzaklaşma kaygısı yaşayabilmekte olup; bu durum çocuğun eğitime katılım sürecini etkileyebilmektedir. Bu sebeple, söz konusu çocuklara kendi ana dillerinin unutulmamasına yönelik tedbirler de alınmalı, hem ana dil, hem de çocukların öğrendiği ikinci dilde ifadeyi teşvik etmelidirler. Bu türden bir uygulama çocukları baskı altına almadan; ikinci dilde kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacaktır.²³⁰

Bu konuda AİHM’in Belçika Dili Davası örnek gösterebilir. Bu davada; eğitim dilinin, ulusal dil veya diller üzerinden verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Aynı zamanda ailelerin eğitim ve öğretimde kendi din ve felsefi inançlarına uygun eğitim ve öğretimi seçme hakkına saygı gösterileceği ifade edilmiş, ancak dil konusunun bu kapsamda değerlendirilemeyeceği de belirtilmiştir.²³¹ Bu sonucun mülteci çocuklara entegrasi bakımından; yerleştikleri devletlerin mültecilerin ana dillerinde eğitim sağlama gibi bir yükümlülüklerinin olmadığı anlamı çıkmaktadır.

3. Mülteci ailelerin yaşadıkları geçim sıkıntısı, çocuklarının eğitime

²²⁸ Ekrem Solak, Selda Çelik, Türkiye’de Eğitim Gören Mülteci Öğrencilerin Dilsel Sorunlarının İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018, 11 (<https://www.sosyalarastirmalar.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 429.

²²⁹ Ahmet Üstün, Ayşegül Baş, Mülteci Öğrencilerin Öğrenme Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar, International Journal Of Social, 2022, 8 (<https://journalofsocial.com/>, Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 1763.

²³⁰ Richard Hamilton ve Denis Moore, Mülteci Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahaleleri/ Shawn Loewen Mülteci çocuklarda ikinci dil kaygısı, Pegem Akademi, Ankara 2019, s. 50.

²³¹ AİHM, 23.07.1968, Case “Relating To Certain Aspects Of The Laws On The Use Of Languages In Education Belgium, Application No: 1474/62; 1677/62; 1691/62, 1994/63; 2126/64 (<https://hudoc.echr.coe.int/tur> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

devam etmelerine engel olmaktadır. Ekonomik güçlükler nedeniyle mülteci çocuklar çalışmak zorunda kalmaktadır. Özellikle mülteci erkek çocuklar çalıştırılırken, kız çocuklar ise erken yaşta evlendirilmektedir. Yukarıda da açıklandığı üzere; temel eğitimin tüm çocuklara ücretsiz verilmesi konusunda güvence sağlanmıştır. Ancak uygulamada çocukların okul imkânlarına yeteri derecede erişememesi, okulların uzak olmasından kaynaklı olarak ulaşım ücretlerini ödeyememeleri gibi hususlar neticesinde; geçim kaygısı olan mülteci aileler, çocuklarını okula gönderememektedirler.²³²

AİHM' in Ponomaryovi/ Bulgaristan davasında; başvuruçular; orta eğitim süreçlerinde ücret istenmesinden dolayı ayrımcılığa uğradığını iddia ederek mahkemeye başvurmuşlardır. Devletlerin hukuki metinler çerçevesinde ilköğretimi zorunlu ve ücretsiz, orta öğretimlerinde gelişimi teşvik ederek, ücretsiz eğitimin giderilmesini, ihtiyaç halinde mali yardımların sağlanmasına ilişkin önlemleri alması gerekir. Bu sebeple AİHM bu kararla, yaşanan durumu eğitim hakkının ihlali olarak nitelendirilmiştir.²³³ Bu kararla; “Devletlerin, eğitim alanında bir dereceye kadar kaynaklarını çok fazla tüketen kamu hizmetlerinin kullanımını kısıtlamak için makul nedenleri olabilir, ancak söz konusu kısıtlamalar koşulsuz yapılamaz. Devletin bu alandaki takdir yetkisi, ilgili kişiler ve genel olarak toplum için söz konusu eğitimin önemiyle ters orantılı olarak eğitim seviyesiyle artmaktadır. Orta öğretim, başarılı kişisel gelişimde ve ilgili bireylerin sosyal ve mesleki bütünleşmesinde önemi devamlı artan bir rol oynamaktadır. Eğitime erişimin engellenmesi, özellikle Sözleşme'nin 14. maddesine aykırı olarak ayrımcılığın ortaya çıkmasına neden olacak bir etkiye sahip olmamalıdır.”²³⁴

4. Mülteci ailelerin bir diğer sıkıntısı da, kendi ülkelerine yönelik din, kültür, sosyolojik farklılıklarda endişe yaşamalarıdır. Özellikle mülteci çocukların eğitiminde bu konulara hassasiyet gösterilmesi gerekmektedir. AİHM' in

²³² Mehmet Emin Usta, İrfan Arıkan, Yahya Şahin, Mustafa Sami Çetin, Suriyeli Eğitimcilerin Gözünden Geçici Eğitim Merkezlerinde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi, Mukadimme, 2018, 9 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 05.12.2023), s. 185.

²³³ AİHM, 13.09.2011, Case Of Ponomaryovi v. Bulgaria, Application No: 5335/05, (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

²³⁴ Avrupa Konseyi / Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokolün 2. Maddesi Hakkında Rehber, Eğitim Hakkı, 2015 (<https://inhak.adalet.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 11.

Hasan- Eylem Zengin-Türkiye davası, anne-babanın çocuğun eğitim türünü seçme özgürlüklerine ilişkindir. Başvuran, çocuklarının din kültürü eğitim dersinden muaf tutulmasını talep etmiştir. Yasal düzenlemeler doğrultusunda mahkemenin değerlendirmesinde; devletlere eğitim programlarında dini veya felsefi konularda anne-babanın inançlarına saygı gösterilmesini, devletlere bu alanlardaki derslere yönelik muafiyet, ikame bir seçenek veya isteğe bağlılık getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca mahkeme, müfredat oluşumunu devletlerin yetkisinde değerlendirerek; kanuni uygulamanın ülkeye ve dönemdeki mevzuatına göre değişiklik de olabileceğini belirtmiştir. AİHM bu konuda ihlal kararına hükmetmiştir.²³⁵ AİHS Ek 1 Nolu Protokolün 2. maddesi bu durumu koruma altına almıştır. Dolayısıyla devletlerin, mülteci çocukların eğitim süreçlerindeki din veya kültür derslerinde objektif, çoğulcu, kapsayıcı bir müfredat planlama yapmalarının gerekliliği vurgulanabilir.

5. Mülteci çocukların eğitim gördüğü yerlerin, eğitime uygun ve koşullarının yeterli olması gerekmektedir. Darboe ve Camara/İtalya davasında; sorun, sığınma talebinde bulunan ve bir refakatsiz küçüğün İtalya'ya gelerek, göçmen merkezine yerleştirilmelerine ilişkindir. Başvuran, yerleştirildikleri kabul merkezinin sadece yetişkinleri barındırması ve çok kalabalık olması, eğitim hizmetlerinin yetersiz olması ve benzeri diğer sebeplerle şikayetçi olmuştur. Göçmen merkezinin çocuğa uygun olmadığını da eklemiştir. Mahkeme; yetişkin kabul merkezinde çocuğun kalışını uzun bularak ve koşullarının yetersiz oluşunu insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele olarak değerlendirerek, ihlal kararı vermiştir.²³⁶

3.2.3. Mülteci Çocuklara Yönelik Kapsayıcı Eğitim Politikası

Eğitimde kapsayıcılık, 1950'li yıllarda başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Kapsayıcı eğitim terimi, ilk olarak Salamanca Bildirgesi'de kullanılmış olup, bu bildirgeye göre; kapsayıcı eğitim, eğitimde dışlanmayı azaltan, öğrenmeyi ve topluma entegreyi sağlayan, tüm öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda çözüm bulunmasını amaçlayan bir politikadır. Başka bir anlatımla, “dezavantajlı

²³⁵ AİHM, 09.10.2007, Case Of Hasan And Eylem Zengin v. Türkiye, Application No: 1448/04 (<https://hudoc.echr.coe.int/>, Erişim Tarihi: 13.11.2023).

²³⁶ AİHM, 21.07.2022, Case Of Darboe And Camara v. İtaly, Application No: 5797/17 (<https://hudoc.echr.coe.int/tur>, Erişim Tarihi: 13.11.2023).

öğrencilerin dezavantajlı olmayan yaşıtlarıyla beraber olması ve onlarla eşit eğitim almalarını sağlayan öğretim şeklidir.”²³⁷

Türkiye’nin kapsayıcı eğitim politikasının dayanak noktası 2014’lere dayanmaktadır. Çocukların nitelikli eğitim ve ulaşılabilir kaliteli eğitim hizmetleri amaçlanmıştır. Kapsayıcı eğitimin bazı ilkeleri bulunmaktadır. Bunlar;

1. Eğitimin herkes için olması, kapsayıcı eğitimin temel ilkelerindendir. Eğitim hakkından kimsenin mahrum bırakılamayacağı, herkesin birey olmaktan kaynaklı bu hakka sahip olması esaslarına dayanır.

2. Eğitimin herkesi kapsaması ilkesi ile bütünleşen farklı kimliklere duyarlılık ilkesi de önemli ilkelerden biridir. Her gruptan bireyi kapsama dahil eder. Farklı köken, inanç, değerlerini kabul ederek güven oluşturma amaçlanır. Kimlikleri nedeniyle zorbalığa uğramayan çocuklar, bireyler için eğitime erişim güçlenir, eğitim çeşitliliği ortaya çıkar ve kaliteli eğitim alınır.

3. Kapsayıcı eğitimin koruyuculuk ilkesi gereği; çocukların gerek kimlikleri gerekse bir ülkedeki statülerinden kaynaklı farklılıklar yaşanması sonucunda eğitime erişimin engellenmesini amaçlanır. Bu kriterin önemini ortaya çıkaran hususlar olarak; mülteci, sığınmacı, etnik, cinsiyet farklılığı, din, kültür farklılıkları sayılabilir. Kapsayıcı eğitim bu farklılıkların sorun yaratmasını engeller.

4. Bir diğer ilke ise, eşitlik ilkesidir. Çocukların ayrımcılığa uğramadan eğitim görmeleri amaçlanır. Eğitimi güçlendirme politikaları ile herkes için eğitim iyi hale getirilerek eşit eğitim verme amaçlanır.

5. Çocukların eğitime erişiminin engellenmesi için bir diğer ilke entegrasyondur. Entegrasyonla; kültürel taleplere duyarlı hale gelinir, kapsayıcılık ile kültürleri ve toplulukları içine alır.

6. Başarı ise; kapsayıcı eğitimin okula entegrasyonunu artırması amacıyla öğrencilerin başarılı olması ile eğitime pozitif katkı sağlayan bir ilkedir.

²³⁷ Adem Doğan, Aylin Avcıoğlu, Kapsayıcı eğitimin yadsınmaz gerçeği: Göçmen Çocukların Eğitim Sorunlarının İncelenmesi, Van Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi, 2022, 19 (3), (<https://dergipark.org.tr/>, Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 988.

7. Kapsayıcı eğitimin bir diğer ilkesi ve gerekliliği ise eğitimin ekonomik boyutudur. Eğitime yapılan harcamaların artmasıyla verimli bir eğitim oluşturulur.

8. Her öğrencinin güçlü yönlerini geliştirme ve bunu uygulamaya entegre edilmesi kapsayıcı eğitimin temel ilkelerindendir.

9. Kapsayıcı eğitimi güçlendiren bir diğer ilke de, öğretmenlerin mesleki anlamda gelişimlerini destekleyerek, eğitimin kalitesi güçlendirir.²³⁸

Türkiye de kapsayıcı eğitime önem verilerek eğitim sistemi ile bütünleştirmek için çabalamaktadır. Yabancı çocukların eğitimi için Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nce Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı oluşturulmuştur.

Yabancı çocukların eğitimi iki yolla sağlanmaktadır. Birinci yol devlet okullarında Türkçe müfredat ile sağlanmaktadır.

İkinci yol ise geçici eğitim merkezlerinde kendi dilleriyle eğitim görmeleridir.²³⁹ Söz konusu çocuklar, devlet okullarında, vatandaşla aynı imkânlardan yararlanmaktadır. Türkiye’de mülteci çocukların gündem olmasıyla gelişen bu kapsayıcı eğitim politikasının neticesinde; tüm çocuklar eğitim hakkından yararlanması, eğitim ve öğretim planlarının bu ölçüde değiştirilmesi, farklılıkların dışlanmaya sebep verilmesinin engellenmesi yönünde önemli çaba gösterildiği görülmektedir. Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı’nca mülteci çocukların uyum süreçleri için çalışmalar yapılmakta olup; idareci ve öğretmenlere kapsayıcı eğitim seminerleri verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı belgelerinde kapsayıcı eğitimlere vurgu yapılmaktadır.²⁴⁰

UNESCO-Türkiye işbirliğiyle kapsayıcı eğitimin uygulanması açısından birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazılarını saymak gerekirse ilki; Türkiye-UNICEF Ülke Programı ile; ŞEY programını mülteci çocukları da içine alacak

²³⁸ Şimşek, Kapsayıcı Eğitim, s. 108-111.

²³⁹ Tuba Aydın Güngör, Osman Pehlivan, Kapsayıcı Eğitimin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi, Studies in Educational Research and Development, 2021, 5(1) (<https://serd.artvin.edu.tr/>, Erişim Tarihi: 25.12.2023), s. 54-55.

²⁴⁰ A.g.e., s. 55.

şekilde, mülteci ailelerine ekonomik destek vererek eğitime erişimin engellenmesinin önüne geçilmek istenmiştir. Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin(RAM) kapasitelerini arttırmış, özel ihtiyaç sahibi çocuklara rehberlik hizmetleri sağlanmıştır. Bu ölçüde öğretmenlere eğitim verilmiş, toplumsal farkındalığı arttırmak adına seminerler gerçekleştirilmiştir. Bir diğer uygulama ise UNICEF ile MEB'in ortak çalışmasıyla Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü(OECD) Türkiye öğrenci değerlendirme sistemidir. Bu sistemle; öğrencilerin ders durumu değerlendirilerek öneriler sunulmuştur. MEB ve UNICEF işbirliğine ilişkin bir diğer çalışma Mesleki Eğitim Merkezleri'nin güçlendirilmesidir. Bu merkezle risk altındaki çocuklara mesleki ve teknik yönden eğitim verilmesi amaçlanmış ve bu eğitimlere katılımlarına devam etmeleri sağlanmak istenmiştir.²⁴¹

UNICEF, özellikle güç durumundaki çocukları (mülteci çocuklar dahil) kapsayacak şekilde tüm çocuklar için kaliteli kapsayıcı eğitim için MEB'le işbirliği yapmaktadır. Eğitim standartlarını yükselterek, müfredatları iyileştirerek kapsayıcı eğitim uygulamalarını arttırmaktadır. Özellikle öğretmenlere; farklılara uyum sağlanması, kapsayıcı eğitimi geliştirmeleri için eğitimler verilmiştir. Üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinden okuyamayan ve matematik öğrenemeyen çocuklar için ilkokullarda; İlkokullarda Yetiştirme Programı (İYEP) geliştirmiştir. Mülteci çocuklarda bu eğitime katılabilmektedirler. Ayrıca MEB VE UNICEF eğitimde eşitlikçi, ayrımcılığa yasaklayarak ve cinsiyete duyarlı yaklaşımları benimsemiş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmaktadır.

²⁴¹ UNICEF, Türkiye ve UNICEF Ülke İşbirliği Programı 2016-2020 2019 Yıllık Raporu (<https://www.unicef.org/>, Erişim Tarihi: 20.11.2023), s. 20-21.

SONUÇ

Bir insanın devletle bağıını belirleyen hukuki statü, vatandaş olmasıyla başlamaktadır. Bu bağ uyrukluk veya tabiiyet kavramlarıyla ifade edilmektedir. Hukuki literatürde vatandaşlık, devletle vatandaş arasında kurulan ulusal bağı ifade etmektedir. Bu bağıın içerisine etnik, ırk, din veya kültür gibi bağlardan ziyade yasal çerçevede bir bağ amaçlanmıştır. Vatandaşlık bağı ile beraber, devlet ve vatandaş arasında birtakım haklar ve yükümlölükler gündeme gelmektedir. Bir ülkenin vatandaşı olmayan kimseye ise yabancı kişi adı verilmektedir. Yabancı kavramına dahil olan kişi, o ülkenin vatandaşlarına tanıdığı haklarından yararlanamamaktadır. Ancak ülkenin yabancılara yönelik yasal düzenlemeleriyle devletin, hakları ve yükümlölükleri meydana gelmektedir. Çalışmanın konusu olan mülteci de yabancı kavramına dahil edilmiş, hakları da bu kapsamdaki özel düzenlemelerle korunmaya alınmıştır.

Mülteci konusu, tarihler boyunca her zaman gündemde olan bir konudur. Bunun sebebi ise insanların, her dönemde zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmalarıdır. Bu göç sebepleri arasında savaş, baskı, zulüm, siyasi düşüncelerden kaynaklı baskı, ekonomik zorluklar, ırk, etnik veya dini yönden ayrımcılığa maruz kalmaları gibi birçok örnek sayılabilmektedir. Mülteci hukukunda bu dönemleri ikiye ayırıp incelemek mümkündür. Bunlardan ilki Milletler Cemiyeti Dönemi, ikincisi ise Birleşmiş Milletler dönemidir.

Milletler Cemiyeti döneminde; mültecinin hukuki açıdan korunmasına ilişkin ilk adımlar atılmaya başlamıştır. Bu dönemin belirleyicisi olan savaşlar ciddi göçlere sebebiyet vermiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı bu dönemlerin mülteci korunmasında etkili olmuştur. Mültecileri korumaya yönelik Milletler Cemiyetince bir konsey oluşturulmuştur. Bu konseyin başkanlığına Nansen getirilmiştir. Nansen'in mültecileri korumaya yönelik birçok çalışması olmuştur. Ama en önemlilerinden biri Nansen Pasaportu'nun düzenlenmesidir. Bu pasaportla mültecilere yönelik bir kimlik oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kimlik oluşturma gayesi, mültecilerin statülerinin oluşturulmasında ve kabul görmeleri açısından büyük bir önem arz etmektedir. Bunları takiben, Uluslararası Mülteciler Ofisi, IGCR,

UMÖ kurulmuş; ancak mülteci konusunda yeteri kadar ilerleme kat edilememiştir.

Birleşmiş Milletler döneminde; II. Dünya Savaşı sonrası barış ve düzenin sağlanması adına başta BM'nin kurulması ve birçok uluslararası belgeyle insan haklarının gözetilmesi amaçlanmıştır. Mülteciler de bu konunun öznelereinden biri olmuş, haklarının ve statülerinin tespiti için önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemin en çarpıcı ve mültecilerin dönüm noktası sayılan hukuki belgesi; 1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşmesi'dir. Bu Sözleşmeyle mültecinin tanımı yapılmış, bu tanımın kapsamı ve mülteci statüsünün kazanılması açısından bazı kriterler ve çekinceler getirilmiştir. Başlıca kriterlere değinmek gerekirse; mülteci statüsü için ırk, din, tabiiyet belli bir sosyal gruba mensubiyet, siyasi düşünceleri sebebiyle zarara uğrayan kişinin haklı sebeple korku ve zulme uğraması gerekmektedir. Bununla birlikte 1 Ocak 1951 tarihinden önceki olaylar ve Avrupa'dan göç eden kişiler mülteci kabul edilerek çekince konulmuştur. Mültecilere yönelik devrim niteliği taşıyan söz konusu sözleşme, çekinceleri barındırmasından kaynaklı olarak tam anlamıyla mültecileri koruyamamıştır. 1967 yılına kadar devam eden bu çekinceler 1967 Tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Protokol ile kaldırılmak istenmiştir. Ancak halen Türkiye gibi bu çekincelerini devam ettiren devletler bulunmaktadır. Bu sözleşmeler dışında; İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile sığınma hakkı kavramına yer verilmiştir. 1967 BM Ülkesel Sığınma Bildirisi ile de sığınma hakkı korunmuştur.

Uluslararası düzenlemelerin yetersiz kalması sonucunda, bölgesel düzenlemeler yapılarak mültecilerin hakları daha yerel düzlemde korunmaya çalışılmıştır. Mültecilerin statülerinin evrensel olarak tanınması mülteci hukuku açısından oldukça önemli olsa da; göç ettikleri bölgeye yönelik yapılan çalışmalarla daha ulaşılabilir ve gerçekçi çözümler üretilmesini sağlamıştır. Mülteci kavramının daha çok detaylandırılması sebebiyle koruma mekanizması da bu perspektifte genişletilmiştir.

Türkiye coğrafi konumu nedeniyle çevre ülkelerinden göç alan bir ülkedir. Bu göçler sonucu oluşan kavramlara ulusal yasal zeminde korunmanın sağlanmasını gerektirmiştir. 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüne taraf olan Türkiye, kendi iç

hukukundaki koruma mekanizmaları uluslararası boyutta oluşturmaya ve güçlendirmeye çalışmıştır. İskan Kanunu ile başlayan süreç 1994 Yönetmeliği, Ulusal Eylem Planı, İç İşleri Bakanlığı'nın Uygulama Talimatı, Yabancılar Kanunu gibi temel metinler ile koruma sağlanması amaçlanmıştır. Bu belgelerle AB'ye girmek isteyen Türkiye; sığınma hukukunu bu yönlü geliştirmiştir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ise mülteci haklarının bir kanun ile koruma altına alınması açısından önemlidir. Bu Kanunla uluslararası korumaya tabi kişiler sayılmış, mülteciler de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Uluslararası boyuttan farklı olarak sığınmacı kavramına Türkiye hukukunda şartlı mülteci denmiştir. Söz konusu Kanun; mülteciyi; Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar sebebiyle, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir gruba mensubiyeti ve siyasi düşüncelerinden dolayı haklı sebeple zulme uğrayacağından korkan kişi olarak tanımlamıştır. Bu tanımın, 1951 Sözleşmesi'ne paralel düzenlendiği ve Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar çekincesiyle de sınırlı olduğu söylenebilir. Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar dışında; aynı sebeplerden haklı sebeple zulme uğrayacağından korkan kişiye şartlı mülteci denilerek, üçüncü ülkeye yerleşene kadar Türkiye'de kalmalarına müsaade edilmiştir. Ayrıca söz konusu Kanunda uluslararası koruma kapsamına ikincil koruma alınmış, geçici koruma dahil edilmemiştir. Ancak geçici korunan kişilerin de kendilerine özel uluslararası korumadan yararlandıkları düşünülebilir. Sonuç olarak YUKK kavramsal kargaşaların önüne geçmek için her bir statüyü ayrı ayrı tanımlamıştır. Aynı zamanda YUKK' ta mültecilerin hakları da yer almıştır. Bu haklardan biri ve çalışmanın konusu olan eğitim hakkıdır.

Mülteci kavramının bir grubu olan çocuklar ise bu yaşanan durumlardan en çok etkilenenlerdendir. Mülteci çocuklar, evrensel boyutlarda korumaya dahil olan bireylerdir. Çocuk hakları ÇHS ile evrensel düzlemde koruma altına alınmış, her çocuğun çocuk olmasından kaynaklı haklara sahip olacağı vurgulanmıştır. Öncelikle çocuğun kim olduğunun tespiti oldukça önemlidir. Evrensel belgelerle erken erginlik halleri dışında, 18 yaşından küçük olan bireylere çocuk denmiştir. ÇHS'ye göre bir çocuk, etnik kökeni, ırkı vb. sebeplerden dolayı bu haklardan mahrum bırakılamamaktadır. Ayrıca ÇHS, 22. maddesi kapsamında mülteci çocuklara yönelik düzenlemeyi barındırmasından kaynaklı önemli bir hukuki belgedir.

Mülteci çocukları kapsayan bir diğer belge; 1951 Sözleşmesi ve 1967 Protokolüdür. Bu belgelerin uygulanmasında herhangi bir yaş şartı getirilmediğinden, çocukların da bu kapsamda değerlendirildiği sonucu çıkarılmaktadır.

Türkiye ÇHS' ye taraf olan ülkelerdendir. Çocuk açısından kendi iç hukukunu da, uluslararası belgelere uygun olarak dizayn etmiştir. YUKK' un 3. maddesinde çocuk tanımına yer verilirken 65. maddesinde ise uluslararası korumaya başvuru şartları ile mülteci çocukların başvurusuna da yön çizilmiştir.

Çalışmanın bir diğer bölümü olan eğitim hakkı; temel haklardan olup koruma altına alınmıştır. Eğitim hakkı herkese tanınan bir haktır. Bu herkes kavramına mülteci çocuklar da dahildir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme ve Çocuk Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere; mülteci çocukların eğitim hakkı evrensel değerlerde korunma altına alınmıştır. Bu metinlerde eğitim hakkı, herkese birey olmasından kaynaklı ve ayrımcılık yapılmadan uygulanması esas haline getirilmiştir. Mülteciyi koruyan 1951 Sözleşmesi'nde de eğitim hakkının sağlanması gerekliliği vurgulanmış, sözleşmeye taraf devletlere vatandaşları ile aynı muameleyi uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. YUKK' un 89/1. maddesinde uluslararası koruma statüsüne sahip kişi ve aile üyelerinin ilköğretim ve ortaöğretimden yararlanabilecekleri belirtilmiş, eğitim hakkını kısıtlanamayacak haklar kategorisinde değerlendirmiştir.

Mülteci çocuğun eğitim hakkı hukuki düzenlemelerle korunmaya çalışılsa da; eğitime erişim süreçlerinde birçok sıkıntı yaşanmaktadır. Mülteci çocukların eğitime ulaşımında güçlük yaşamaları, uygun ortamlarda eğitim almamaları, eğitim süreçlerinde yerleştikleri ülkenin dilini bilmemeleri, ekonomik kaygılar gütmeleri, çalışmak zorunda kalmaları, akranları tarafından dışlanmaları bu problemler arasında sayılabilir. Geçici korumaya tabi çocuklar için de benzer sorunlardan bahsedilebilir.

Türkiye nezdinde ele alındığında; bu problemlerin çözümü için birtakım projeler yapılmıştır. Bu projeler kapsamında eğitimde maddi engeli aşmak, söz konusu çocuklara burs imkanları geliştirmek, Türkçe eğitimlerine yönelmek,

entegrasyon açısından sosyal uyumu gözetmek gibi çözümler üretilmiştir. Günümüzde mülteci çocuklara yönelik eğitim imkânları gelişse de bu imkanlara ulaşamayan birçok çocuğun bulunduğu da bir tarafından dışlanan birçok çocuk bulunmaktadır. Özellikle Türkiye’de geçici korunan çocuklara yönelik projeler uygulanmaktadır. Eğitim hakkı hukuki düzenlemelerle korunsa da uygulamada bu korumanın karşılığı zayıf kalmaktadır. Halbuki mülteciyi eğitim sistemine dahil etmek, yerleştikleri ülkenin gelişimine katkı sunacak, ortaya çıkabilecek entegrasyon sorunlarının önüne geçecektir.

Öncelikle yerleştikleri ülkelerdeki vatandaş olan çocuklara mülteci kavramı öğretilmeli, söz konusu çocukları dışlamamaya yönelik ve kaynaştırma üzerine çalışmalar yapılmalıdır. Bu süreç boyunca ülkelerin eğitim hakkına ilişkin sistematik bir hukuki belge üretmesi ile uygulamadaki hak kaybının önüne geçilebilir. Devletlerce, uluslararası korumaya tabi çocukların eğitimlerinin denetimi için, bu hukuki düzenlemede yer alacak bir denetleme mekanizmasına da yer verilebilir. Bir komisyonla, söz konusu çocukların eğitim süreçleri takip edilerek çocuğun yararı gözetilebilir. Aynı zamanda belli prosedürler oluşturularak gerekli psikolojik destekler ve maddi yardımlarla eğitim hakkı güvence altına alınabilir.

KAYNAKÇA

- ADIGÜZEL, Selminaz, Göçmen Çocuğun Eğitim Hakkı, Beykent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017,3, 27-42 (<https://hukuk.beykent.edu.tr/docs/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- ADIGÜZEL, Selminaz, Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2016.
- AKAR, Çağlar, Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu, Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yenilikçi Yaklaşımlar Dergisi, 2021, vol 5.4, 287-296 (<https://ijiasos.penpublishing.net/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- AKBATUR, Fahrinisa, Çocuk Hakları Sözleşmesi Işığında Mültecilik ve Çocuklar, MHB, 1996, 1-2, 1-17 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 23.12.2012).
- AKBULUT, Merve, Çocuk Mültecilerin Tabi Olduğu Hukuki Rejim/Milletlerarası Aile ve Çocuk Hukukuna İlişkin Seçilmiş Makaleler, Beta Yayınları, İstanbul, 2017, 55-102.
- AKYÜZ, Emine, Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara 202.
- AKYÜZ, Emine, Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemine Etkisi, 339- 365 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 14.12.2023).
- APAYDIN IŞIKSAL, Tuğçe, Türk Milli Eğitim Sisteminde Eğitim Hakkı ve Çocuk Hakları Sözleşmesi, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa Hukuku El Kitabı, 2014 (<https://www.echr.coe.int/documents/> Erişim Tarihi: 18.12.2023).
- Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokolün 2. Maddesi Hakkında Rehber, Eğitim Hakkı, 2015 (<https://inhak.adalet.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- AYAR, Ahmet, Çocuk Haklar Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim(Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 2022, 159,337- 362 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- AYBAY, Rona, İnsan Hakları Seçilmiş Makaleler, Pencere Yayınları, İstanbul 2010.
- AYBAY, Rona, ÖZBEK, Nimet, PERÇİN ERSEN, Gizem, Vatandaşlık Hukuku, Siyasal Kitabevi, Ankara 2019.
- BM Genel Kurulu Göçmen Mülteci ve Sığınmacıların Eğitim Hakkı Raporu (<https://digitallibrary.un.org/> Erişim Tarihi: 05.11.2023).

BMMYK, Çocuğun Yüksek Yararının Belirlenmesine Dair BMMYK Kılavuz İlkeleri, 2008 (<https://www.refworld.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

BOZKURT, Kutuhan, L.L. M. Eur, Göç Hukuku Avrupa Birliği Politikaları ve Düzenlemeleri Kapsamında Mülteci Statüsü ve Sığınma, Legal Yayınları, İstanbul 2022.

CAN, Hacı, TUNA, Ekin, TUNA, Nehir, Çocuk Hukuku, Nobel Yayınları, Ankara 2019.

COŞKUN, Ufuk, Yeni Anayasa ve Eğitim, Liberal Düşünce Dergisi, 2012, 66, 111-121 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 01.11.2023).

ÇELİKEL, Aysel, Yabancılar Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2022.

ÇİÇEKLİ, Bülent, Uluslararası Hukukta Mülteciler ve Sığınmacılar, Seçkin Yayınları, Ankara 2009.

DAVER, Bülent, İnsan Hakları ve Mülteciler Meselesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1953,08, 185-199 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.11.2023).

DOĞAN, Adem, AVCIOĞLU, Aylin, Kapsayıcı eğitimin yadsınamaz gerçeği: Göçmen Çocukların Eğitim Sorunlarının İncelenmesi, Van Yüzüncü Yıl Eğitim Fakültesi Dergisi, 2022,19 (3), 987-1015 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

DRYDEN-PETERSON, Sarah, ADELMAN, Elizabeth, BELLİNO, Michelle J.,CHOPRA, Vidur, The Purposes of Refugee Education, Sociology of Education,2019, 92, 4, 346- 366 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

EKŞİ, Nuray, BMMYK'nın Türkiye'deki Faaliyetleri ve Türk İltica Sisteminde Değişen Rolü, İstanbul Hukuk Mecmuası, 2019, 77(1), 343-370 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 19.11.2023).

EKŞİ, Nuray, Mevzuat ve Anlaşmalar Kapsamında Çocukların Korunması, Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi, 2016,7, 559-574 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 10.11.2023).

EKŞİ, Nuray, Yabancılar Hukukuna İlişkin Temel Konular, Beta Yayınları, İstanbul 2012.

EKŞİ, Nuray, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

EMİN, Müberra Nur, Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları, SETA, 2016, 153 (<https://setav.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

ERDOĞAN, Gülnur, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal

- Şartı, TBB Dergisi, 2008, 7, 123-165 (<http://tbbdergisi.barobirlik.org>. Erişim Tarihi: 13.11.2023).
- ERGÜVEN, Nasılı Sarp, ÖZTURANLI, Beyza, Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, 62, 1007-1061 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi:15.11.2023).
- GENCER, Tahir Emre, Göç ve Eğitim İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme: Suriyeli Çocukların Eğitim Gereksinimi ve Okullaşma Süreçlerinde Karşılaştıkları Güçlükler, Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, 2107, 10, 838-851 (<https://www.sosyalarastirmalar.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- GOODWIN-GILL, G. S. (2001). Refugees: Challenges to Protection. The International Migration Review, 35(1), 130–142 (<https://www.jstor.org>, (Erişim Tarihi: 24.12.2023).
- GÖZLER, Kemal Gözler, 1982 Anayasasına Göre Din Kültürü Eğitimi ve Öğretimi, Prof. Dr. Tunçer Karamustafaoğlu'na Armağan, Ankara, Adalet Yayınevi, 2010, s. 317-334 (<https://www.anayasa.gen.tr/din-egitimi.htm>, Konuluş Tarihi: 13.11.2010).
- GÜL, İdil Işıl, KARAN, Ulaş, Ayrımcılık Yasağı Eğitim Rehberi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2011 (<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- GÜNER, Cemil, İltica Konusunda Türkiye'nin Yol Haritası, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2017,4, 81-109 (<https://dergipark.org.tr/tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023).
- GÜNGÖR, AYDIN, Tuba, PEHLİVAN, Osman, Kapsayıcı Eğitimin Türk Eğitim Sistemindeki Yeri ve Önemi, Studies in Educational Research and Development, 2021, 5(1), 48-71 (<https://serd.artvin.edu.tr/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- HAREKET, Erdem YEL, Selma, Eğitim Hukukunda Çocuk Hakları ve Eğitimi, Anı Yayıncılık, Ankara, 2021.
- HATHAWAY, James C. The Evolution of Refugee Status in International Law: 1920-1950. The International and Comparative Law Quarterly, 1984 33 (2), 248-380 (<https://www.jstor.org/stable/> Erişim Tarihi: 24.12.2023).
- HATHAWAY, James Hathaway, Assigning Protection: Can Refugee Rights and State Preferences be Reconciled, Journal of Institutional and Theoretical Economics, 175, 1, 2019, 33-45 (<https://www.jstor.org/stable/> Erişim Tarihi:24.12.2023).
- HELTON, Arthur C., Displacement and Human Rights: Current Dilemmas in Refugee Protection, Journal of International Affairs, 1994, 47, 2, 379-398

(<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 20.11.2023).

HOPYAR, Zehra, Avrupa'nın Mülteci Politikası, International Journal Of Political Studies, 2016, 2, 59-67 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 20.12.2023).

Human Rights Watch, Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller, 2015 (<https://www.hrw.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

ILGAR, Rüştü, Türk Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 2017, 2, 40-52 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 22.12.2023).

Işıl Özkan, Göç-İltica ve Sığınma Hukuku, Seçkin Yayınevi, Ankara 2023, s. 461-463.

İç İşleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, Sayı: B.05.1egm.0.13.02/1614771810- 12/Gnl.D.6-6, 22.06.2006, No:57.

İNAN, Ali Naim, Çocuk Hakları Beyannamesi İlkelerinin Türk Hukuk Sistemine Etkisi, s. 202-219 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 14.12.2023).

KABOĞLU, İbrahim, DÖNMEZ, Oğuz, Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı Çevirisi, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1985, 3, 3, s. 401-418 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 24.12.2023).

KAŞTAN, Yüksel Kaştan, Türkiye'de Göç Yaşamış Çocukların Eğitim Sürecinde Karşılaşılan Problemler, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 2015, 2, 216-229 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 03.11.2023).

KONYALI, Gökçe, Uluslararası Hukukta Sığınma Hakkı, Seçkin Yayınları, Ankara 2021.

KURT, Sevil Lale, Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması, Sosyal Politika Çalışmalar Dergisi, 2016, 36, 99-127 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 26.11.2023).

LOEWEN, Shawn, Mülteci Çocuklarda İkinci Dil Kaygısı, HAMILTON, Richard, MOORE, Denis, Mülteci Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahaleleri/ Pegem Akademi, Ankara 2019.

LOHRENSCHEİT, Claudia, Eğitim Haklarının Genişletilmesi Üzerine Düşünceler ve Öneriler, Politeknik Dergisi, 2019, 15-17 (<https://politeknik.de/> Erişim Tarihi: 05.11.2023).

METİN, Yüksel, AB Temel Haklar Şartı, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2002, 57, 35-63 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 28.10.2023).

Mülteci Hakları Merkezi, Avukatlar İçin Mülteci Hukuku El Kitabı, İstanbul 2021.

Mülteci Hakları Merkezi, Suriye'de Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye'de Geçici

- Koruma, 2017, <https://www.mhd.org.tr/> (Erişim Tarihi: 15.12.2023).
- Mülteci Hakları Merkezi, Suriye’den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye’de Eğitim Hakkı, 2017 (<https://www.mhd.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023).
- Mülteci Hakları Merkezi, Türkiye’de Uluslararası Koruma Kapsamındaki Kişiler İçin Eğitim Hakkı, 2021 (<https://www.mhd.org.tr/> Erişim Tarihi: 15.12.2023).
- ODMAN, M. Tevfik, Çocuk Hakları Bağlamında Çocuk Mülteciler, Çağ Üniversitesi Yayınları, Tarsus 2008.
- ODMAN, M. Tevfik, Tarihsel Gelişim Sürecinde Güncelleştirilmiş Mülteci Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2020.
- ÖKTEM, Mehmet Selman, Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri, Oniki Levha Yayınları, İstanbul 2018.
- ÖZCAN, Mehmet, Avrupa Birliği Sığınma Hukuku, Uluslararası Stratejik Araştırma Kurumu, Ankara 2005 (<https://www.google.com.tr/books/> Erişim Tarihi: 18.11.2023).
- ÖZDEMİR, Hayrunnisa, RUHİ, A. Cemil, Çocuk Hukuku, Onikilevha Yayınevi, İstanbul, 2023.
- SAFİ, Sibel Mülteci Hukuku Ders Kitabı, Legal Yayıncılık, İstanbul 2018.
- SAĞLAM, Mustafa, ÖZÜDOĞRU, Fatma, ÇIRAY, Funda, Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemine etkileri, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2011, VIII, 87-109, (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 12.11.2023).
- SARIER, Yılmaz, Türkiye’de Mülteci Öğrencilerin Eğitimi Üzerine Bir Meta-Sentez Çalışması: Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Eğitimde Yeni Yaklaşımlar Dergisi, 2020,3,80-111 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- SAYGILI, Abdurrahman, İnsan Haklar Kısıyındaki Özneler: Mülteciler, İmaj Yayınevi, Ankara 2017.
- SOLAK, Ekrem, ÇELİK, Selda, Türkiye’de Eğitim Gören Mülteci Öğrencilerin Dilsel Sorunlarının İncelenmesi, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2018,11,425- 432 (<https://www.sosyalarastirmalar.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- ŞAHİN, Harun, Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu, Uluslararası Türkçe Edebiyat ve Kültür Eğitim Dergisi, 2020/ 9(I), 377-394 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 22.12.2023).
- ŞİMŞEK, Doğuş, Mülteci Entegrasyonu, Göç Politikaları ve Sosyal Sınıf:

Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler Örneği, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 2018, 40/2, 365- 392 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 16.11.2023).

ŞİMŞEK, Hüseyin, Türkiye'de Göçmen, Mülteci ve Sığınmacılara Yönelik Kapsayıcı Eğitim Politikaları, Eğitim Programları ve Uygulamaları/ Kapsayıcı Eğitim, Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Uyum ve Eğitim Politikaları, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022,107-134.

T.C. İş İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü 2016 Türkiye Yıllık Göç Raporu, 2017.

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Eğitim Stratejik Planı, Ankara 2019.

T.C. ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI, AVRUPA SOSYAL ŞARTI, Editör Dr. Fazıl AYDIN, Yayın No: 06, Ankara, 2014.

TANRIKULU, Faik, Suriye Krizi Sonrası Türkiye'deki Sığınmacıların ve Göçmenlerin Eğitimi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2018,3,2585-2604 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 18.11.2023).

TAŞ, Ali, AYDIN, Mehmet Kemal, Göçmen, Sığınmacı ve Mültecilerin Eğitimine Yönelik Türkiye'de Gerçekleştirilen Projeler ve Etkinlikler, Kapsayıcı Eğitim, Göçmen, Mülteci ve Sığınmacıların Uyum ve Eğitim Politikaları, Paradigma Yayınları, Çanakkale 2022,155-170.

TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu, Ankara 2012 (<http://www.madde14.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

TOPAL, Ahmet Hamdi, Mülteci Hukuku ve Silahlı Çatışma Kaynaklı Sığınmacılar, Onikilevha Yayınları, İstanbul, 2019.

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, Türkiye'de Mülteci ve Sığınmacılar 2016 İzleme Raporu, İstanbul, 2016.

Toplum ve Hukuk Araştırmaları Vakfı Yayını, Türkiye'de Mülteci ve Sığınmacılar 2017 İzleme Raporu, İstanbul, 2017.

Türk Dil Kurumu (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 24.10.2023).

UN High Commissioner for Refugees (UNCHR), The Refugee Convention, 1951: The Travaux, Preparatoires analysed with Commentary by Dr. Paul Weis, 1990, available at: (<https://www.refworld.org> Erişim Tarihi: 05.11.2023)

UNICEF, Nitelikli Kapsayıcı Eğitim (<https://www.unicef.org/> Erişim Tarihi: 01.11.2023).

- UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, UNICEF, 2002, s. 319 (<https://www.unicef.org/turkiye>, Erişim Tarihi: 04.12.2023).
- UNICEF, Geçici Koruma Statüsündeki Bireylere Yönelik Özel Eğitim Hizmetleri Kılavuz Kitabı/ Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2017.
- UNICEF, Okula Kayıt için Destek Programı Bilgi Formu, UNICEF, 2021 (<https://www.unicef.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- UNICEF, Türkiye ve UNICEF Ülke İşbirliği Programı 2016-2020, 2019 Yıllık Raporu 2019 (<https://www.unicef.org/> Erişim Tarihi: 20.11.2023).
- UNICEF, UNICEF Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı, 2002, (<https://www.unicef.org/turkiye>, Erişim Tarihi: 04.12.2023).
- UNICEF-Kamu Denetçiliği Kurumu, Gençlere Yönelik Akran Eğitim Kılavuzu, Ankara.
- UNICEF, Türkiye’de Geçici Koruma Altında Olan Suriyeli Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahalesinin Belgelendirilmesi Nihai Raporu, Ankara, 2022, (<https://www.unicef.org/turkiye/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- USTA, Mehmet Emin, ARIKAN, İrfan, ŞAHİN, Yahya, ÇETİN, Mustafa Sami, Suriyeli Eğitimcilerin Gözünden Geçici Eğitim Merkezlerinde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi, Mukadimme, 2018, 9, 173-188 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 05.12.2023).
- UZUN, Elif, ÖZKERİM GÜNER, Neslihan, Mülteci Hukuku Temel Kavramlar ve Mevzuat, Nisan Yayınları, Eskişehir 2022.
- UZUN, Elif, Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK’nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri, Göç Araştırmaları Dergisi, 2016,2, 60-85 (<https://dergipark.org.tr/> Erişim Tarihi: 24.12.2023).
- ÜSTÜN, Ahmet, BAŞ, Ayşegül, Mülteci Öğrencilerin Öğrenme Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar, International Journal Of Social, 2022,8, 1762-1767, (<https://journalofsocial.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- WATERS, Tony, BLANC, Kim Le, Refugees and Education: Mass Public Schooling Without a Nation-State, Comparative Education Review, 2005, 49,2, 129-147 (<https://www.jstor.org/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- WILLEMS, Kurt, VERNİMMEN, Jonas, The fundamental humanright to education forrefugees: some legal remarks, European Educaitonal Research Journal, 2018, 17:2, 219-232 (<https://journals.sagepub.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- YAVUZ, Ömer, MIZRAK, Sefa, Acil Durumlarda Okul Çağındaki Çocukların

Eğitimi: Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler rneği, G Dergisi, 2016, 3, 175-196 (<https://dergi.tplondon.com/> Erişim Tarihi: 25.12.2023).

YERLİ, Glbaşak, Ulusal ve Uluslararası Düzenlemelere Göre ocuk Hakları ve Mülteci ocukların Eğitime Erişebilirlik Sorunları, Sivil Toplum, Siyasal Sistem ve Siyasal Yönetim, İksadPublishiing House, 2018, 6-36, (<https://iksadyayinevi.com/> Erişim Tarihi: 22.12.2023).

YILDIRIM, Tülay, Güvenlik Ekseninde Avrupa Birliği Mülteci Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara 2016.

Birleşmiş Milletler Konferansı Ekonomik ve Sosyal Konsey, Mahpusların İslahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları), 663 C(XXIV) 31.07.1957.

2076(LXII) 13.05.1977 / Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu, Birleşmiş Milletler Mahpusların İslahı İçin Asgari Standart Kurallar (Nelson Mandela Kuralları) (<https://tihek.gov.tr/> Erişim Tarihi: 01.11.2023).

AİHM, 13.12.2005, 55762/00 ve 55974/00 Başvuru Numaralı, Case Of Timishev v. Russia (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 12.11.2023).

AİHM, 13.09.2011, Case Of Ponomaryovi v. Bulgaria, Application No: 5335/05 (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

AİHM, 23.07.1968, Case “Relating To Certain Aspects Of The Laws On The Use Of Languages İn Education Belgium, Application No: 1474/62; 1677/62; 1691/62, 1994/63; 2126/64), (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

AİHM, 09.10.2007, Case Of Hasan And Eylem Zengin v. Türkiye, Application No: 1448/04 (<https://hudoc.echr.coe.int/> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

AİHM, 21.07.2022,Case Of Darboe And Camara v. İtaly, Application No: 5797/17 (<https://hudoc.echr.coe.int/tur> Erişim Tarihi: 13.11.2023).

<https://www.refworld.org/> (Erişim Tarihi: 12.10.2023).

<https://hukukbook.com/> Erişim Tarihi: 14.12.2023).

<https://diabgm.adalet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2023).

<https://dergipark.org.tr/> (25.12.2023).

<http://www.madde14.org/> (Erişim Tarihi:16.10.2023).

<https://iksadyayinevi.com/>Erişim(Tarihi: 22.12.2023).

<https://digitallibrary.un.org/> (Erişim Tarihi: 05.11.2023).

<https://haberdecocuk.org/14.12.2023>).

<https://help.unhcr.org> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

<https://hudoc.echr.coe.int/> (Erişim Tarihi: 12.11.2023).

<https://inhak.adalet.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

<https://insanhaklariizleme.org/> (Erişim Tarihi: 30.10.2023).

<https://www.ihd.org.tr/> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

<https://kdkcocuk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 28.10.2023).

<https://www.multeci.org.tr> (Erişim Tarihi: 09.11.2023).

<https://www.unicef.org/> (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

<https://www.mevzuat.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

<https://www.goc.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

<https://www.multeci.org.tr/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

<https://help.unhcr.org/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).

<http://www.madde14.org/> (Erişim Tarihi: 01.11.2023).